

Kristinuskoon liittyvät aiheet vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa ja alakoulun evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjoissa

Elina Metsälä

Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma
Kevätlukukausi 2020
Kokkolan yliopistokeskus Chydenius
Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Metsälä, Elina. 2019. Kristinuskoon liittyvät aiheet vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa ja alakoulun evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjoissa. Kasvatustieteen pro gradu- tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Kokkolan yliopistokeskus Chydenius. 104 sivua.

Tämän tutkielman aiheena oli selvittää vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden ja evankelisluterilaisen kristinuskon tavoitteiden ja sisältöjen välistä suhdetta. Tutkielmassa tarkasteltiin myös, millaisia evankelisluterilaiseen kristinuskoon liittyviä aihepiirejä tällä hetkellä saatavilla olevissa alakoulun evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjoissa esitettiin. Tutkimusaineisto muodostui kahdesta alakoulun evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjasarjasta, Aarre-sarjasta ja Sydän-sarjasta, joiden osalta tarkasteltiin vuosiluokkien 3–5 oppikirjoja sekä vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden uskonnon ja evankelisluterilaisen uskonnon osioista. Tutkielma toteutettiin laadullisena tutkimuksena ja aineiston analyysi tapahtui teoriaohjaavaa laadullista sisällönanalyysia käyttämällä.

Tutkielman tulosten mukaan vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa evankelisluterilaisen uskonnon tavoitteissa ja sisällöissä korostui uskonnollisen ja katsomuksellisen yleissivistyksen välittäminen. Evankelisluterilaisuuteen liittyvät aiheet olivat sävyiltään yleisprotestanttisesti painottuneita ja suoranaisesti evankelisluterilaisuuteen liittyviä sisältöjä löytyi niukasti. Oppikirjoissa esitetyt kristinuskon aihepiirit liittyivät teologian oppiaineista eksegetiikkaan, dogmatiikkaan, etiikkaan ja käytännölliseen teologiaan. Suurin ero kirjasarjojen välillä liittyi etiikan sisältöihin. Aarre-sarjassa etiikkaan liittyvät osiot käsittelivät ainoastaan yleistä etiikkaa, kuten kiusaamiseen ja hyvään elämään liittyviä teemoja. Aarre-sarjassa kristinuskon etiikka oli liitetty ohuesti vain kirjassa esitettyjen Raamatun kertomusten yhteyteen. Sydän-sarjassa yleisen etiikan lisäksi oli mukana myös kristinuskon etiikkaa sekä kultainen sääntö kristinuskon ja muiden uskontojen eettisenä ohjeena. Molempien kirjasarjojen kolmannen luokan oppikirjoissa oli runsaasti Vanhan testamentin kertomuksia, vaikka ne eivät sisälly vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin. Oppikirjojen tarkastelun osalta tämän tutkielman tulokset korostavat opettajan vastuuta oppimateriaalien kriittisenä käyttäjänä ja opetussuunnitelman perusteiden tuntijana.

Asiasanat: oppikirja, opetussuunnitelma, uskonto, kristinuskko, evankelisluterilaisuus, sisällönanalyysi

TIIVISTELMÄ

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	5
2	SUOMALAISEN USKONNONOPETUKSEN TAUSTAA	7
	2.1 Uskonnon merkitys muuttuvassa yhteiskunnassa	7
	2.2 Uskonnonopetuksen historia ja lainsäädäntö Suomessa	10
	2.3 Tunnustuksellisuus suomalaisessa uskonnonopetuksessa	12
	2.4 Opetussuunnitelman perusteet ja oppimateriaalit osana peruskoulun uskonnonopetusta.....	14
	2.5 Evankelisluterilainen uskonnonopetus eri vuosien opetussuunnitelmissa	17
3	USKONNONOPETUKSEN TAUSTATIETEET	25
	3.1 Raamattu kirjana	26
	3.2 Systemaattinen teologia	31
	3.3 Käytännöllinen teologia	34
4	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	37
5	TUTKIMUKSEN METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT	38
	5.1 Laadullinen tutkimus	38
	5.2 Sisällönanalyysi.....	39
6	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	43
	6.1 Tutkimusaineisto.....	43
	6.2 Aineiston analyysi	43
	6.3 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys	46
7	EVANKELISLUTERILAISEN KRISTINUSKON TAVOITTEET JA SISÄLLÖT	49

8	KRISTINUSKOON LIITTYVÄT SISÄLLÖT ALAKOULUN 3.-5. LUOKKIEN EVANKELISLUTERILAISEN USKONNON OPPIKIRJOISSA	58
8.1	Raamattu kirjana ja kristinusko taiteessa ja kulttuurissa.....	58
8.2	Vanhan testamentin kertomukset ja henkilöt.....	60
8.3	Jeesuksen elämä, opetukset ja merkitys kristinuskossa	63
8.4	Paavali ja varhainen kristinusko.....	65
8.5	Kristinuskon moninaisuus ja oppi	70
8.6	Luterilaisuuden oppi ja sakramentit.....	71
8.7	Kirkkovuoden pyhät	73
8.8	Elämänkaaren kristilliset rituaalit	78
8.9	Luterilainen kirkko, jumalanpalvelus ja seurakunta.....	80
8.10	Kristinuskon eettiset ohjeet	83
8.11	Tunteet ja arvot Raamatun kertomuksissa.....	87
9	POHDINTA.....	89
9.1	Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset.....	89
9.2	Tutkimuksen luotettavuus	95
	LÄHTEET	98
	LIITTEET.....	103

1 JOHDANTO

Viime vuosina on julkisessa keskustelussa pohdittu paljon uskonnon- ja katsomusopetuksen järjestämistä tulevaisuudessa. On esitetty kaikille oppilaille yhteisen katsomusaineen perustamista, pohdittu mahdollisen tulevan oppiaineen sisältöjä ja keskusteltu siitä, kuka on kelpoinen opettamaan yhteistä katsomusainetta. Eräs tuoreimmista kannanotoista aiheeseen on Arto Kallioniemen mielipidekirjoitus, jossa hän toteaa, että nykykoulu tarvitsee kokonaan uuden tutkimus- ja kehittämistoiminnan pohjalle rakentuvan oppiaineen, joka antaa oppilaille riittävät valmiudet uskontojen ja katsomusten ymmärtämiseen. Oman katsomuksen ja uskonnon opetuksen hän katsoo kuuluvan katsomuksellisille ja uskonnollisille yhteisöille. (HS 13.9.2019.) Tällä hetkellä noudatettavien, vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan, uskonnonopetus on oppilaan uskontokunnan tai katsomuksen mukaan määräytyvää. Suomessa uskonnon opetus on järjestetty kouluissa oman uskonnon opetuksena. (Mikkola 2017, 17–18.)

Oma kiinnostukseni aihetta kohtaan nousee koulutustaustastani. Olen teologian maisteri ja uskonnon ja psykologian opettaja. Alakoulun uskonnonopetuksesta minulla ei kuitenkaan ole kokemusta, joten haluan selvittää, millaisia kristinuskoon liittyviä aiheita alakoulun uskonnonopetuksessa käsitellään perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa ja oppikirjoissa. Nykyisin erilaiset sähköiset oppimateriaalit ovat yleisesti käytössä ja opettajat tekevät myös itse omia oppimateriaalejaan. Kuitenkin edelleen perinteinen oppikirja on tärkeä työväline opettajalle luokkahuonetyöskentelyn jäsentämisessä ja oppituntien toteuttamisessa. Tutkielman aiheesta ajankohtaisen tekee se, että oman uskonnon opetuksen sisällöt eivät ole juuri olleet katsomus- ja uskonnonopetuskeskustelussa tai uskonnonopetukseen liittyvässä tutkimuksessa edustettuina. Uskonnonopetusta on aiemmassa tutkimuksessa tarkasteltu esimerkiksi eri vuosien opetussuunnitelmien näkökulmista (Saine 2001). Suurin osa uskonnonopetukseen liittyvästä oppikirjatutkimuksesta on pro gradu -tasoista, jossa on selvitetty

esimerkiksi tunnustuksellisuutta tai jumalakuvaa uskonnon oppikirjoissa (Saari 2010; Heikkinen 2014).

Tässä tutkielmassa tarkastelen kristinuskoon liittyviä aiheita tällä hetkellä markkinoilla olevissa evankelisluterilaisen uskonnon alakoulun oppikirjoissa ja vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa. Vaikuttaa siltä, että oppikirjatutkimuksessa ei ole aiemmin selvitetty evankelisluterilaiseen uskontoon liittyvien sisältöjen esittämistä oppikirjoissa. Tälle ei mielestäni aikaisempien Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden aikana ole myöskään ollut samanlaista tarvetta kuin vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden myötä. Aikaisemmin uskonnonopetus on painottunut selkeämmin oman uskonnon opetukseen liittyviin sisältöihin ja vähemmän laajan katso- mukselliseen yleissivistyksen tuottamiseen.

2 SUOMALAISEN USKONNONOPETUKSEN TAUSTAA

2.1 Uskonnon merkitys muuttuvassa yhteiskunnassa

Suomalaisten uskonnollisuutta tutkinut Niemelä (2004) katsoo sekularisaation eli maallistumisen johtuvan yhteiskunnan kehityksestä maatalousyhteiskunnasta kohti modernia yhteiskuntaa ja siitä edelleen jälkimoderniksi yhteiskunnaksi. Yhteiskunnan tasolla maallistuminen ilmenee kolmella eri tavalla. Ensinnäkin se aikaansaa uskonnollisten ja maallisten järjestelmien eriytymisen toisistaan. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että uskonnolliset normit siirtyvät koskettamaan ainoastaan uskonnolliseen elämänpiiriin kuuluvia asioita. Yksilötasolla puolestaan maallistuminen tarkoittaa uskonnon merkityksen heikkenemistä yksilöiden elämässä. Tämä näkyy yksittäisten ihmisten uskonnollisten uskomusten ja uskontoon liittyvän toiminnan vähenemisenä. Kolmanneksi uskonnon privatisoituminen eli siirtyminen yksityiselle elämänalueelle liittyy maallistumiseen. Oman elämäkatsomuksen rakentaminen nähdään yksityisenä projektina, joka on yksilön oma ja henkilökohtaiseen elämänalueeseen kuuluva asia. (Niemelä 2004, 45–46.)

Suomessa vuosina 2000-2003 tehdyn selvityksen mukaan uskonnon merkityksen heikkeneminen yhteiskunnassa on näkynyt etenkin uskonnon institutionaalisen merkityksen heikkenemisenä. Uskonnollisiin instituutioihin kuuluminen oli vähentynyt ja perinteiseen uskonnolliseen toimintaan osallistuminen oli vähenemässä. Myös kirkon uskonkäsitusten mukaan uskominen oli vähentynyt. Kuitenkaan yksilöiden henkilökohtaiseen uskonnolliseen elämään liittyvät uskonnon merkitykselliset muodot eivät olleet vähentyneet. Ihmiset kokivat edelleen Jumalan yhtä tärkeäksi kuin ennen ja rukoilivat yhtä usein kuin aiemmin. Uskonto kuitenkin nähtiin kasvavassa määrin ihmisen yksityisiasiana. Oman elämän yksilölliset valinnat tehtiin useammin ilman uskonnollisen auktoriteettien vaikutusta ja irrallaan uskonnollisista instituutioista. Tästä syystä Niemelän

mukaan tulisi pikemminkin puhua uskonnon merkityksen muutoksesta yksilöiden elämässä kuin uskonnon merkityksen vähenemisestä. (Niemelä 2004, 47.)

Hyvin samansuuntaisia tuloksia yksilöiden uskonnollisuudesta Suomessa on saanut myös vuonna 2015 aihetta tutkinut Ketola (2016). Ihmiset kertoivat rukoilevansa yhtä usein kuin Niemelän aiemmin tekemän selvityksen mukaan. Päivittäin rukoilevien joukko oli jopa kasvanut hieman. Myös ihmisten usko Jumalaan oli pysynyt Ketolan selvityksessä 2000-luvun alkuun verrattuna lähes ennallaan. Selkeä ero näkyi siinä, että nuoremmissa ikäryhmissä usko Jumalaan oli vähäisempää kuin vanhempien ikäryhmien kohdalla. (Ketola 2016, 62–63, 79.) Ketolan tulokset ovat yhteneväisiä Niemelän havaintojen kanssa. Niemelä (2004) katsookin, että suomalaisessa uskonnollisuudessa maallistumiskehitys näkyy ennen muuta hierarkkisesti järjestyneiden uskonnon muotojen kannatuksen vähenemisenä. Kirkon pitäminen opillisena auktoriteettina on heikentymässä. Tästä huolimatta uskonnon koettu merkityksellisyys ei ole vähentynyt. Rukoilemisen lisäksi ihmiset pitävät eri elämänkaaren vaiheisiin liittyviä kirkollisia toimituksia ja uskontoon liittyvää elämyksellistä toimintaa tärkeinä. (Niemelä 2004, 47–48.)

Hervieu-Léger (2000) näkee uskonnon yhteisön muistina. Hänen näkemyksensä mukaan modernissa yhteiskunnassa ihmiset ovat irrallaan omasta perinteestään, jolloin yhteys yhteiseen muistiin katkeaa. Nykyisin uskonnollisuuden merkitys yksilölle on enemmän sosiaalinen ja kokemuksellinen kuin yhteisön perinteen kautta sukupolvelta toiselle välittynyt ja yksilöitä yhteiseen uskonnolliseen perinteeseen sitova. Näin ollen uskonnon yhteisön muistina toimivan ketjun lenkit katkeavat ja yhteiskunnan uskonnollinen muisti heikkenee. Uskonnosta on tullut hänen nähdäkseen yksityinen ja yksilön omiin valintoihin perustuva asia. Uskonto koetaan siinä määrin henkilökohtaiseksi, että vanhemmat eivät enää välttämättä halua siirtää omaa uskonnollista vakaumustaan lapsilleen. (Hervieu-Léger, 2000, 123–140.)

Osa yhteiskunnan muutosta on Räsäsen (2009) mukaan myös perinteisten kasvatukseen liittyvien instituutioiden, kodin, kirkon ja koulun, vähenevä merkitys lasten ja nuorten maailmankuvan muodostamisessa. Myös suurperheet,

joiden kautta uskonnollinen traditio on siirtynyt sukupolvelta toiselle, ovat kadonneet ja tilalle on tullut pienempi yksikkö, ydinperhe. Tämän lisäksi on syntynyt uusia perherakenteita, esimerkiksi avioerojen myötä. Lapset viettävät yhä vähemmän aikaa kotona. Kotona ollessaan lapset ja nuoret aiempaa useammin viettävät aikaa erilaisten medioiden parissa. Nykyisin heidän maailmankuvansa rakentumiseen ja aatemaailman muotoutumiseen vaikuttavat voimakkaasti monenlaiset mediat. Perinteiselle uskontokasvatukselle, jossa arvot ja perinteet ovat siirtyneet sukupolvelta toiselle kasvokkain tapahtuvan sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta, on siis nykyisin useita haastajia. Myös koulun uskonnonopetukseen kohdistuu nykyisin monenlaisia odotuksia, joista osa on keskenään vaikeasti yhtensovitettavissa. Keskeisin koulun uskonnonopetusta koskeva kysymys on Räsänen mielestä se, millaisia kulttuurillisia ja uskonnollisia arvoja sen kautta välitetään oppilaille. (Räsänen 2009, 154.)

Viime vuosina uskonnonopetukseen on kohdistunut eri tavalla kriittistä otetta vaativia toiveita kuin aiemmin. Yhteiskunnan taholta uskonnonopetukseen vaaditaan kulttuurien, katsomusten ja aatteiden kriittistä arviointia. Opetuksen myös toivotaan tuottavan yhteiskunnallisesti tiedostavia ja uudenlaisia arvovalintoja tekeviä oppilaita. Räsänen (2009) näkee koulun täyttävän ensisijaisesti tietoyhteiskunnan tarpeita, mikä on ristiriidassa kristillisen ymmärryksen kanssa ihmisestä kokonaisuutena. Näiden näkökulmien lisäksi kotien ja uskonnollisten yhdyskuntien toiveet ja vaatimukset uskonnonopetusta kohtaan ovat moninaiset. Uskonnolliset yhdyskunnat saattavat nähdä uskonnonopetuksen paikkana, jossa heidän edustamastaan traditiosta tulisi antaa sellainen kuva, joka vastaa täsmälleen heidän itseymmärrystään. Kotien näkemykset uskonnonopetuksen sisällöstä puolestaan vaihtelevat sen mukaan, miten uskontoon kotona suhtaudutaan. Kotien näkökulmasta uskonnonopetuksessa voi olla joko liikaa tai liian vähän kotona tärkeänä pidettyjä sisältöjä. Tulevaisuudessa yhä tärkeämmäksi muodostuvan kriittisen uskontokasvatuksen tavoitteeksi muodostuu sen arvioiminen, millaista uskonnollista tietämystä tarvitaan tulevaisuudessa. Tässä tärkeässä asemassa ovat erilaisten arvovalintojen seurausten pohtiminen,

moniuskontoisuuden huomioiminen sekä ympäristökysymyksiin liittyvät valinnat. (Räsänen 2009, 159–160.)

2.2 Uskonnonopetuksen historia ja lainsäädäntö Suomessa

Kirkon ja koululaitoksen yhteiset juuret ovat pitkät. Kirkon kasvatusta ja opetus-toimintaa on luonut pohjan suomalaiselle koulutusjärjestelmälle 1200-luvulta alkaen. Myös 1860-luvulla perustettu kuntien ylläpitämä kansakoululaitos perusti opetuksensa kristilliselle maailmankatsomukselle. (Kallioniemi 2005b, 12; Pyysiäinen 1998, 41–43.) Kauan on myös käyty keskustelua uskonnonopetuksen tarpeellisuudesta ja katsomusopetuksen järjestämisestä kouluissa. Pyysiäinen (1998) mainitsee, että 1900-luvun alussa Suomessa esitettiin ensimmäisen kerran vaatimuksia kirkollisen uskonnonopetuksen poistamisesta kouluista. Kirkollista uskonnonopetusta ehdotettiin korvattavaksi uskonnonhistorialla, siveysopilla tai näistä muodostetulla oppiaineyhdistelmällä. Vuoden 1922 uskonnonvapauslaissa säädettiin tunnustuksellisen opetuksen vapautussäädöksistä. Tämä tarkoittaa oppilaan oikeutta olla osallistumatta tunnustukselliseen uskonnonopetukseen silloin, kun hän itse kuuluu toiseen uskontokuntaan tai ei kuulu mihinkään tunnustuskuntaan. Kuitenkaan tässä uskonnonvapauslaissa ei määritelty tunnustuksellisen uskonnonopetuksen sisältöjä tai muita piirteitä, jotka tekevät uskonnonopetuksesta tunnustuksellista. (Pyysiäinen 1998, 43–44.)

Vuonna 1923 säädetty kansakoululaki piti sisällään kansakoulussa opetetavat aineet, joissa uskonnon rinnalla oli uskontokuntiin kuulumattomille opettavana aineena uskontojen historia ja siveysoppi. Uskonnonopetus määräytyi oppilaiden enemmistön uskontokunnan mukaan. Käytännössä uskontokunnan mukainen opetus oli valtaosassa Suomessa evankelisluterilaista ja joissain Itä-Suomen osissa ortodoksista. Muita tunnustuksellisia vaihtoehtoja ei tuolloin ollut Suomessa. Vuoden 1923 kansakoululakiin sisältyivät myös uskonnonvapauslain mukaiset, enemmistöön kuulumattomien oppilaiden opetuksen järjestämistä koskevat ohjeet. Rajana oli 20 samaan uskontokuntaan kuuluvaa ja samassa koulussa olevaa oppilasta, joille oli huoltajien pyynnöstä järjestettävä oman

uskontokunnan tunnustuksen mukaista opetusta. Sama 20 oppilaan raja oli myös uskontokuntiin kuulumattomille oppilaille, joille opetettiin uskontojen historiaa ja siveysoppiä tunnustuksellisten uskontojen sijaan. (Pyysiäinen 1998, 44–45.)

Ubanin (2003) mukaan vuoden 1957 kansakoululaissa uskontoa käytettiin yläkäsitteenä sekä uskonnon oppiaineelle että uskontojen historia ja siveysoppinimiselle oppiaineelle. Tunnustuksellisuus uskonnonopetuksessa tarkoitti evankelisluterilaisen uskonnon osalta erityisesti kristinopin ja katekismuksen sisältöjä. Niitä tuli opettaa siten, etteivät ne ole ristiriidassa uskontokunnan tunnustuksen kanssa. Kuitenkaan kaikkia oppilaan uskontokunnan tunnustukseen liittyviä sisältöjä ei ollut pakko opettaa. 1950-luvulla kirkosta eroaminen kiihtyi. Vapaa-ajattelijat olivat vuonna 1945 tehneet aloitteen uskonnonopetuksen lakkauttamiseksi kouluista mutta ehdotus ei saanut tarvittavaa kannatusta. 1950-luvun lopulla vähemmistöuskontojen opetuksen järjestämiseen vaadittava oppilasmäärä laski kahdestakymmenestä kahdeksaan oppilaaseen. Uskontojen historian ja siveysopin opetusta puolestaan alettiin järjestää, kun koulussa oli viisi uskontokuntiin kuulumatonta oppilasta. (Ubanin 2013, 60–64.)

Vuonna 1968 säädettiin asetus yhdeksänvuotisesta yhtenäiskoulusta ja oppivelvollisuus ulotettiin koskemaan kaikkia 7-15-vuotiaita lapsia. Tämä uudistus aiheutti muutospaineita myös uskonnonopetukselle. Tunnustuksellinen opetus, jossa oppilaat jaetaan eri ryhmiin uskontokunnan mukaan, nähtiin ristiriitaisena peruskoulun tasa-arvoperiaatteiden ja kaikille oppilaille yhteisen sivistyssivällön näkökulmasta. 1967 osa koulu- ja kasvatustieteiden vaikuttajista esittikin vetoamisen peruskoulun uskonnonopetuksen lakkauttamiseksi ja uskonnonopetuksen siirtämiseksi uskonnollisten yhdyskuntien hoidettavaksi. Tilalle ehdotettiin kaikille yhteistä uskontojen historian ja siveysopin opetusta. Tälläkään kertaa vetoamus ei saanut tarpeeksi kannatusta ja tunnustuksellinen uskonnonopetus jatkui, rinnallaan uskontokuntiin kuulumattomille opetettava uskontojen historia ja siveysoppi. Uskonnonopetuksen tunnustuksellisuuden määritelmää kuitenkin tarkennettiin tässä yhteydessä. Opetuksen tunnustuksellisuuden ei enää katsottu tarkoittavan opetuksen oikeaoppisuutta, vaan tämän sijaan tukevan oppilaan persoonallisuuden ja uskonnollisuuden kehitystä. (Ubanin 2013, 60–64.)

Lainsäädännöllinen uudistus, jolla oli vaikutusta uskonnon opetukseen, oli vuonna 2000 tapahtunut perustuslakiuudistus Suomen Euroopan Unioniin liittymisen jälkeen. Uudessa perustuslaissa otettiin kantaa yksilön omantunnon ja uskonnonvapauteen. Lainsäädännöstä vastaavat tahot eivät päässeet yksimielisyyteen siitä, muodostaako uskonnonopetukseen osallistuminen mahdollisuuden positiivisen uskonnonvapauden toteutumiseen vai onko kyseessä uskonnon harjoittamiseen pakottaminen. Pohdintaa aiheutti Suomen perustuslain 11. pykälä :

”Jokaisella on uskonnon ja omantunnon vapaus. Uskonnon ja omantunnon vapauteen sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen.” (Suomen perustuslaki 2000, 11§).

Vuoden 2003 uuden uskonnonvapauslain tulkinnan mukaisesti uskonnon ja elämäntietämisen opetukseen osallistumisen katsottiin kuuluvan yksilön perusoikeuksiin. Lakimuutoksen myötä vuoden 2004 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa tunnustuksellisesta uskonnonopetuksesta ei enää mainittu. Tunnustuksellisen uskonnonopetuksen sijaan alettiin käyttämään nimitystä oman uskonnon opetus. Uskonnonopetuksen sisällöt eivät kuitenkaan laki- ja nimitysmuutoksen myötä muuttuneet vaan uskonnon opetusta määrittää edelleen opetussuunnitelma. Tämä kuvastaa hyvin tilannetta uskonnonopetuksen tunnustuksellisuuden suhteen. Suomessa uskonnonopetus on jo ennen lakimuutosta ollut tunnustuksellista lähinnä pedagogisesti. (Ubani 2013, 69–73.)

2.3 Tunnustuksellisuus suomalaisessa uskonnonopetuksessa

Ubani (2013) kertoo, että eurooppalaisia uskonnonopetuksen malleja voidaan tarkastella jäsentelemällä niitä heikon tai vahvan tunnustuksellisuuden mukaan. Vahvan tunnustuksellista uskonnonopetusta on esimerkiksi Puolassa, jossa uskonnonopetuksesta vastaavat kirkon työntekijät tai kirkon valtuuttamat uskonnonopettajat. Sisällöiltään Puolan koulujen uskonnonopetus vastaa kirkon opetusta

uskosta. Täysin tunnustuksetonta uskonnonopetusta tämän jaottelun mukaan edustavat Ruotsin objektiivisen uskonnonopetuksen malli ja Iso-Britannian kaille yhteinen pluralistinen uskonnonopetus. Suomen uskonnonopetuksen malli sijoittuu tunnustuksellisuuden mukaan tehdyssä jaottelussa tunnustuksellisuuden suhteen keskivaiheille. Suomen uskonnonopetuksen nykytilaa kuvaa kansainvälisessä jaottelussa parhaiten sen kutsuminen heikon tunnustuksellisuuden malliksi. (Ubani 2013, 76.)

Sitä, miten heikko tunnustuksellisuus näkyy suomalaisessa uskonnonopetuksessa, Ubani kuvaa hyödyntäen Kähkösen jaottelua tunnustuksellisuuden erilouottuvuuksista. Näitä ovat juridinen, teologinen ja pedagoginen tunnustuksellisuus. Juridisessa mielessä Suomen kouluissa annettava uskonnonopetus on tunnustuksellista, koska oppilaan uskontokunta tai vakaumus määrittää sen, minkä mukaista katsomusaineen opetusta hän saa. (Pyysiäinen 1998, 65; Ubani 2013, 76–77.) Myös oppilaan oikeus oman uskonnon opetukseen ja oikeus olla osallistumatta tunnustuksensa vastaiseen opetukseen liittyvät juridiseen tunnustuksellisuuteen. Teologinen tunnustuksellisuus uskonnonopetuksessa puolestaan liittyy opetettavan uskonnon oppiin. Vahvasti tunnustuksellinen uskonnonopetus perustuu täysin uskonnollisen yhteisön oppiin ja uskontunnustukseen. Näiden pohjalta laaditaan opetuksen tavoitteet, sisällöt ja arviointi. Suomessa evankelisluterilaisen kirkon kasteopetus on perinteisesti ollut luonteeltaan tunnustuksellista. Koulujen uskonnonopetus Suomessa on teologisesti heikon tunnustuksellista. Mikäli näin ei olisi, ei juridiselle tunnustuksellisuudelle olisi riittävästi perusteita. Uskonnonopetuksen sisältöjen tulee siis jossain määrin liittyä oppilaan oman uskontokunnan opetukseen. Suomen mallia kutsutaan pedagogisesti tunnustuksellisen uskonnonopetuksen malliksi. Pedagogisesti tunnustuksellinen uskonnonopetus tarkoittaa sitä, että koulun uskonnonopetuksessa huomioidaan oppilaalle tutut uskonnolliset lähtökohdat ja opetusta rakennetaan tuttuudesta kohti laajempia ja mahdollisesti vieraampia kokonaisuuksia. (Ubani 2013, 76–78.)

Kallioniemen (2005b) mukaan uskonnonopetusta on usein tarkasteltu kolmesta eri näkökulmasta, jotka kuvaavat uskonnon ja oppimisen suhdetta. ”Oppia uskonto” lähestymistavassa keskeistä on tietyn uskonnon opettaminen siten,

että oppilas sitoutuu kyseiseen uskontoon. ”Oppia uskontoa” suuntaus puolestaan painottaa uskonnon lähestymistä ulkoapäin, uskontotieteellisestä ja ei-uskonnollisesta näkökulmasta. ”Oppia uskonnosta” näkökulmassa keskiössä on oppilaan oma elämys- ja kokemusmaailma ja uskonnonopetuksen merkitys oppilaalle itselleen sekä oppilaan moraalinen, henkinen ja hengellinen kehitys. Suomalaisessa uskonnonopetuksessa nämä kaikki näkökulmat ovat olleet eri aikoina edustettuina. Viime vuosina suomalaisessa uskonnonopetuksessa on painottunut uskonnosta oppimisen näkökulma ja sen myötä oppilaan oman kasvun huomioiminen uskonnollisten ja eettisten kysymysten käsittelyn yhteydessä. Myös opetuksen painopiste on nykyisin uskonnon merkityksen tarkastelussa omaan uskontoon sitouttamisen sijaan. (Kallioniemi 2005b, 34–35.)

Pyysiäinen totesi jo vuonna 1998, jolloin uskonnonopetus oli vielä virallisesti tunnustuksellista Suomessa, tunnustuksellisuuden olevan etupäässä näkyvissä evankelisluterilaisen uskonnon opetuksessa lähinnä opetuksen järjestämisestä koskevilla periaatteilla (Pyysiäinen 1998, 67). Suomalaista uskonnonopetusta historiallisesti tarkastelemalla voidaan todeta, että historiallisesta näkökulmasta uskonnonopetus on nykyisin tunnustuksetonta. Kansainvälisesti tarkasteltuna, jolloin vertailukohtina on esimerkiksi täysin kirkon opin mukaista kasteopetusta koulun uskonnonopetuksessa antavia maita sekä objektiivista, kaikille oppilaille yhteistä uskonto- ja katsomustietoutta opettavia maita, suomalainen uskonnonopetus on heikon tunnustuksellista.

2.4 Opetussuunnitelman perusteet ja oppimateriaalit osana peruskoulun uskonnonopetusta

Vitikka (2009) on havainnut vuosien 1994 peruskoulun opetussuunnitelman perusteita ja 2004 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita tutkiessaan, että näiden asiakirjojen alkuosan tavoitteet ja pedagogiset periaatteet välittyvät vain heikosti varsinaisen oppiaineosan tavoitteisiin ja sisältöihin. Opetussuunnitelmien kehittämistyö suomalaisessa perusopetuksessa on sidoksissa omaan tieteenalaansa perustuvan oppiaineen ainelaitoksiin, ainejärjestöihin ja oppikirja-

kustantamoihin. Näiden kaikkien toimijoiden yhteinen mielenkiinto suuntautuu oman oppiaineen esillä pitämiseen ja vahvan aseman hankkimiselle omalle oppiaineelle perusopetuksen tuntijaon ja opetussuunnitelman suhteen. (Vitikka 2009, 71–73, 260.)

Heinosen (2005) mukaan Suomessa jokaisessa vuoden 2004 opetussuunnitelman perusteita valmistelleessa työryhmässä on ollut Opetushallituksen kutsutun suunnittelutyöhön osallistumassa oppimateriaalien kustantajien edustajia. Näin ollen yhteistyö vahvistaa oppimateriaalien ohjaavaa asemaa opetuksen sisältöjen ja opetustapojen suhteen. Heinonen toteaa, että oppimateriaalit ovat aina vaikuttaneet siihen, mitä ja miten opetetaan. (Heinonen 2005, 56–57.)

Oppikirjojen asemaa opetussuunnitelman perusteiden uudistamisen yhteydessä ei ole juuri tarkasteltu tutkimusaiheena, vaikka tavoitteena on opetettavan aineksen ja opetusmenetelmien uudistaminen. Myös Hiidenmaan (2014) mukaan oppikirjojen systemaattinen tutkimus on ollut niukkaa. Hänen löytämistään tutkimuksista 95 prosenttia oli pro gradu-tutkielmia. Yleisimmin tutkimuskohteena on ollut peruskoulun oppikirja. Heinonen kertoo, että koulujen omat opetussuunnitelmat noudattavat usein oppikirjojen sisältöjä hyvin tarkasti. Useissa kouluissa koulun omaa opetussuunnitelmaa on jopa muutettu paremmin oppikirjan sisältöä vastaavaksi. (Heinonen 2005, 2–5; Hiidenmaa 2014, 27–28.)

Heinonen (2005) näkee oppimateriaaleilla olevan tärkeän merkityksen osana opetuksen ohjausta jopa koulukohtaisten opetussuunnitelmien tasolla. Tämä havainto vahvistaa Vitikan (2009) esittämää rakennetta perusopetuksen ohjausjärjestelmästä, jossa oppimateriaalit nähdään edelleen osana perusopetuksen ohjausjärjestelmää. Heinosen tutkimustulokset peruskoulun opettajien oppikirjoihin ja opetussuunnitelmiin liittyvistä käsityksistä osoittavat, että oppikirjoilla on suurempi merkitys opettajan työn arjessa kuin yleisesti ajatellaan. Opettajat tukeutuvat edelleen työssään usein oppikirjaan ja opetuksessa edetään kirjan järjestystä noudattaen. Tähän selityksinä ovat Heinosen mukaan muun muassa luokanopettajien työtaakka monien opetettavien aineiden ja eriyttämisen suhteen sekä kustantajien harjoittama tehokas markkinointi. Oppimateriaalit

myös usein konkretisoivat opetussuunnitelmien abstrakteina näyttäytyviä lausumia ja tämä koetaan työtä helpottavana. (Heinonen 2005, 244–245.)

Heinosen havainnot oppikirjojen ohjaavasta ja vahvasta asemasta koulutyön suunnittelussa luokkahuoneessa ja koulun hallinnon tasolla kertovat kiihlusta käytännön elämän ja ihanteiden tasolla. Myös opettajankoulutus on osa perusopetuksen ohjausjärjestelmää. (Vitikka 2009, 68). Sekä aineenopettajakoulutuksessa että luokanopettajakoulutuksessa on oman kokemukseni mukaan korostettu kriittistä suhtautumista oppimateriaaleihin. Myös oppikirjattomuudesta on puhuttu paljon ja itselleni on koulutuksen myötä välittynyt käsitys, jonka mukaan olisi hyvä, että opettaja tekisi mahdollisuuksiensa mukaan itse omia opetusmateriaalejaan. Myös opetussuunnitelman perusteiden tuntemista ja tärkeyttä opetuksen suunnittelussa ja toteutuksessa on molemmissa koulutuksissa korostettu runsaasti. Tätä vasten Heinosen esittämät tutkimustulokset koulun arjesta ovat ristiriidassa opettajankoulutuksessa saamieni oppien kanssa. Toisaalta omat kokemukseni koulussa työskentelystä ja osittain opetusharjoitteluistakin tukevat Heinosen havaintoja käytännön koulutyön arjesta. Näissä kokemuksissa opetus on ollut joko opettajajohtoista tai oppilaiden itsenäistä työskentelyä, joka on edennyt pitkälti oppikirjan mukaan.

Ruuska (2014) näkee oppikirjan runkona, jonka avulla opiskeltavan aiheen kokonaisuus hahmottuu selkeästi oppilaalle paremmin nykyisin vallitsevan informaatiotulvan keskeltä. Perustan oppimateriaalin laatimiselle muodostavat opetussuunnitelman perusteista löytyvät tavoitteet, sisällöt ja arviointitavat. (Ruuska 2014, 41, 43.) Vaikka oppikirjojen tarkastuksesta on luovuttu jo 1990-luvun alussa, eikä niiden siten tarvitse noudattaa voimassa olevia opetussuunnitelman perusteita, näkevät monet oppikirjojen tekijät, kustantajat ja opettajat edelleen oppikirjojen perustuvan voimassaoleviin opetussuunnitelman perusteisiin. Tämä on tärkeä havainto käytännön opetustyötä ajatellen ja osoittaa myös tarpeen oppikirjojen tutkimukselle ja kriittiselle tarkastelulle.

Peruskoulun opetussuunnitelmaa uudistettiin seuraavan kerran vuonna 1985. Nyt käyttöön otettiin valtakunnallisella tasolla ensimmäistä kertaa nimi peruskoulun opetussuunnitelman perusteet (Innanen 2005, 184). Uudessa peruskoulun opetussuunnitelmassa oli havaittavissa aaltoliikettä koulun uskonnon-opetuksen ja kirkon antaman kasteopetuksen välisessä suhteessa. Siinä missä vuoden 1970 opetussuunnitelmassa otettiin entisestään etäisyyttä kasteopetukseen, oli 1985 peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa Pyysiäisen (1998) mukaan nähtävissä paluu takaisin kohti uskonnonopetuksen kasteopetusperustelua. Opetuksen tavoitteena ei ollut enää pelkästään virikkeiden antaminen oppilaan maailmankatsomuksen kehittymiselle. Tämän sijaan uskonnonopetukselle asetettiin selkeä päämäärä, valoisan kristillisen maailmankatsomuksen opettaminen. Myös oman kirkkokunnan perinteiden ja tapojen sisäistäminen oli yksi uskonnonopetuksen tavoitteista. (Pyysiäinen 1998, 53–54.)

Ubanin (2013) mukaan vuosi 1994 toi paikallisiin opetussuunnitelmiin siirtymisen myötä voimakkaan muutoksen Suomen peruskouluihin ja näin ollen myös uskonnonopetukseen. Tässä yhteydessä uskonnon oppikirjojen tarkastuttamisesta luovuttiin. Aikaisemmin uskonnon oppikirjojen tuli saada hyväksyntä kouluhallituksen lisäksi myös evankelisluterilaiselta kirkolta. Uusi käytäntö, jossa kunnat ja koulut vastasivat itse evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjojen arvioinnista ja soveltuvuudesta, korosti opetussuunnitelman merkitystä koulutyötä ohjaavana asiakirjana. (Uban 2013, 67–68.)

Vuoden 1994 peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa on mainittu kasvuun ja kehitykseen liittyviä kysymyksiä, joiden pohdintaan tulee varata tarpeeksi aikaa ja tilaa koulussa. Uskonto on yksi tällaisista kysymyksistä. Arvoperustan yhteydessä kerrotaan myös, että koulun yhteisönä on tärkeää ottaa huomioon oma arvoperustaansa rakentaessaan ihmisen suhde itseensä, muihin, työhön ja yhteiskuntaan sekä uskontoon, kulttuuriin ja luontoon. Uskonnon oppiaineen tehtävänä on tarjota tietoa ja kokemuksia oman uskonnon merkityksestä oppilaille itselleen. Lisäksi uskonnonopetuksen tulee tarjota oivalluksia uskonnon laaja-alaisista vaikutuksista kulttuurissa ja yhteiskunnassa. Uskonnonopetuksessa oppilaita kunnioitetaan totuuteen pyrkivinä ja vapaina ihmisinä.

Myös oppilaan ja hänen vanhempiansa uskonnollista vakaumusta tulee kunnioittaa. (Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994, 12-13, 89.)

Kaikille uskontosidonnaisille ryhmille yhteiseksi yleistavoitteeksi ilmoitettiin nyt ensimmäistä kertaa monipuolisen uskonnollisen ja katsomuksellisen yleissivistyksen saavuttaminen uskonnon opiskelun kautta. Tärkeää on omaan uskontoon ja siihen liittyvään kulttuuriperintöön perehtyminen. Näin saatavat virikkeet ovat tukena myös oppilaan oman elämänkatsomuksen muodostamisessa. Eettisyyteen liittyviä yleistavoitteita ovat vastuullisen elämänasenteen kehittäminen ja omien tekojen seurausten ymmärtäminen sekä omien arvovalintojen tekeminen ja yhteiskunnassa tehtäviin ratkaisuihin vaikuttaminen. Myös muihin uskontoihin ja maailmankatsomukselliseen ajatteluun tutustuminen siinä tarkoituksessa, että oppilas oppii tuntemaan merkittävimmät uskonnolliset traditiot ja tulemaan toimeen monikulttuurisessa yhteiskunnassa eri tavoilla uskovien ja ajattelevien kanssa, mainitaan tavoitteena. (Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994, 89.)

Vuoden 1994 peruskoulun opetussuunnitelman perusteiden evankelisluterilaiseen uskontoon liittyvän osion mukaan ala-asteen uskonnonopetuksen tulee antaa oppilaalle perustiedot kristinuskosta ja kristinuskon merkityksestä sekä itselleen että lähiympäristölleen. Painotus opetuksessa on oppilaan lähiympäristön uskonnollisen elämän ja Raamatun opiskelussa ja tutkimisessa. Ala-asteen osalta ensimmäinen keskeinen asiakokonaisuus on Raamattu kirjana ja sen keskeisiin kertomuksiin tutustuminen. (Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994, 89–90.) Raamatun keskeisiä kertomuksia ei ole eritelty tarkemmin, joten kertomuksen keskeisyyden arviointi jää opettajan ratkaistavaksi. Muita asiakokonaisuuksia ovat: kotiseurakunta ja luterilainen kirkko Suomessa, kristinuskon synnyn ja kehityksen pääpiirteet, kristillisten kirkkojen perusluonne sekä esimerkit kristillisen uskon ja uskonnon merkityksestä yksilöiden ja yhteisöjen elämässä. Lisäksi mainitaan myös oppilaiden omat elämänskysymykset, lähiympäristöstä nousevien kysymysten pohdinta sekä oman lähiympäristön uskonnolliset perinteet. (Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994, 90.)

Vuoden 2004 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa arvopohjan muodostavat ihmisoikeudet, tasa-arvo ja demokratia sekä monikulttuurisuuden hyväksyminen. Myös luonnon monimuotoisuuden vaaliminen sekä ympäristön suojeleminen mainitaan. Opetuksen perustaksi nimetään suomalainen kulttuuri. Opetuksessa tulee ottaa huomioon kansallisten ja paikallisten erityispiirteiden lisäksi kaksi kansankirkkoa. Eri oppiaineiden opetuksen tulee olla uskonnollisesti tunnustuksetonta ja poliittisesti sitoutumatonta. Paikallisten opetussuunnitelmien merkitystä painotetaan arvoperustan esittelyn loppuosassa. Paikallisissa opetussuunnitelmissa tarkennetaan opetuksen perustana olevia arvoja, joiden on välityttävä myös opetuksen tavoitteisiin ja sisältöihin sekä päivittäiseen toimintaan. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 12.) Mukaan tulivat uusina asioina aihekokonaisuudet, joiden tulee sisältyä oppiaineisiin (Heinonen 2005, 8).

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2004 aihekokonaisuudet määritellään kasvatusta ja opetusta eheyttäviksi teemoiksi, joiden kautta vastataan ajankohtaisiin koulutushaasteisiin. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 36). Poulterin (2013) mukaan uskonnon oppiaineen kannalta merkittävimmät aihekokonaisuudet liittyvät ihmisenä kasvamiseen, kulttuuri-identiteettiin ja kansainvälisyyteen sekä osallistuvaan kansalaisuuteen ja yrittäjyyteen sekä ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta vastuun kantamiseen. Poulter näkee 2000-luvun alun kuvan uskonnonopetuksesta pirstaleisena. Tämä tulee esille sekä peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa että *Uskonnon opetus uudella vuosituhannella*-nimisessä uskonnon didaktiikan oppikirjassa. Hän myös kritisoi perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden tapaa liittää osallistuva kansalaisuus yrittäjyyteen, koska näin tehtäessä kasvatuksesta voi tulla väline, jota käytetään jopa kyseenalaisena pidettävien arvojen, tässä tapauksessa yrittäjyyden, edistämiseen. (Poulter 2013, 193–194.)

Uskonnon osuus vuoden 2004 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa alkaa lyhyellä kaikille uskontosidonnaisille ryhmille yhteisellä osiolla. Tässä osiossa kuvataan uskonnonopetuksen tehtävää sellaisten tietojen, taitojen ja kokemusten tarjoamisena, joista oppilas saa rakennusaineita omalle

identiteetilleen ja maailmankatsomukselleen. Myös valmiuksien antaminen uskonnollisen ja eettisen ulottuvuuden kohtaamiseen omassa ja yhteisönsä elämässä mainitaan uskonnonopetuksen tehtäväksi. Opetuksen tavoitteena on edelleen uskonnollinen ja katsomuksellinen yleissivistys, omaan uskontoon ja suomalaiseen katsomusperinteeseen perehdyttäminen sekä muihin uskontoihin tutustuminen. Uskontojen kulttuurisen ja inhimillisen merkityksen ymmärtäminen, eettisyyteen kasvattaminen ja uskonnon eettisen ulottuvuuden ymmärtäminen ovat myös yhteisessä osiossa mainittuja tavoitteita. Evankelisluterilaisen uskonnon lähtökohdaksi mainitaan oppilaan tutustuttaminen monipuolisesti uskonnolliseen kulttuuriin ja oppilaan kasvun ja kehityksen kannalta keskeisten tekijöiden esille tuominen. Myös oppilaan ymmärryksen kehittyminen uskonnon merkityksestä itselleen ja uskontojen vaikutuksien näkeminen yhteiskunnassa ja kulttuurissa mainitaan tässä yhteydessä. Opetuksen tavoitteeksi määritellään laaja-alainen uskonnollinen ja katsomuksellinen yleissivistys. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 202.)

Vuosiluokkien 1-5 opetuksen ydintehtäväksi kerrotaan aineksien tarjoaminen oppilaan maailmankatsomuksen rakentumiselle. Ympäröivään uskonnolliseen maailmaan tutustuminen tietojen ja omien kokemusten kautta, Raamattuun perehtyminen ja eettiseen arviointiin ja vastuullisuuteen kannustaminen mainitaan yleisiksi evankelisluterilaisen uskonnon opetuksen tehtäviksi. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 202.)

Tavoitteiksi vuosiluokille 1-5 kerrotaan rohkea tulevaisuuden kohtaaminen, luottamuksen oppiminen suhteessa elämään ja itseensä, pyhän ulottuvuuden ymmärtäminen sekä uskonnon vaikutuksen näkeminen omassa ja muiden elämässä. Raamatun osalta tavoitteiksi on asetettu Uuteen testamenttiin sekä Jeesuksen elämään ja opetukseen tutustuminen. Myös Vanhan testamentin keskeisiin kertomuksiin tulee tutustua. Kirkkovuoteen liittyvä tavoite on Jeesuksen elämänkaaren ja kirkkovuoden välisen yhteyden ymmärtäminen. Luterilaiseen kirkkoon ja seurakunnan toimintaan tutustuminen sekä muihin kristillisiin kirkkoihin ja ympäröiviin uskonnollisiin ja ei-uskonnollisiin katsomuksiin tutustuminen on myös tavoitteena. Etiikan osalta tavoitteeksi on asetettu eettisten

asioiden pohtiminen, omien tunteiden ja kokemusten jakaminen sekä kristillisen etiikan soveltaminen. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 202–203.) Keskeisinä sisältöinä vuosiluokille 1-5 ovat sisältöalueet: luottamus ja turvallisuus, arvokas ja ainutlaatuinen elämä, Raamatun kertomukset ja opetukset, eettisyyteen kasvaminen, luterilaisen kirkon elämä sekä oppilaita ympäröivä uskonnollinen maailma. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 203–204.)

Vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa arvopohjan yhteydessä kerrotaan hyvän vuorovaikutuksen kotien ja koulun välille muodostuvan henkilöstön avoimesta ja kunnioittavasta suhtautumisesta kotien erilaisiin uskontoihin, katsomuksiin, perinteisiin ja kasvatusnäkemysiksi. Opetuksen kerrotaan olevan oppilaita uskonnollisesti, katsomuksellisesti ja puoluepoliittisesti sitouttamatonta. Eri kulttuuritaustaisten ihmisten kohtaaminen ja tutustuminen heidän katsomuksiinsa mainitaan. Yhdessä oppimisen katsotaan luovan edellytykset aidolle, kieli-, kulttuuri-, uskonto- ja katsomusraajat ylittävälle vuorovaikutukselle ja yhteisöllisyydelle. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 15–17.)

Peruskoulun ja perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden arvopohjan muutoksissa näkyy yhteiskunnan muutos monikulttuurisempaan suuntaan ja uskonnonopetuksen muuttuminen tunnustuksettomaksi. Vuonna 1994 uskonto mainittiin yhtenä kasvuun ja kehitykseen liittyvänä kysymyksenä, johon liittyvään pohdintaan tuli varata tarpeeksi aikaa koulussa. Myös ihmisen suhde uskontoon oli mukana aiheissa, jotka koulun tuli ottaa huomioon oman arvope rustansa rakentamisessa. Vuonna 2004 opetuksessa vaadittiin huomioimaan kaksi kansankirkkoa. Nyt arvoperustan yhteydessä ilmoitettiin ensimmäistä kertaa, että opetuksen tulee olla uskonnollisesti tunnustuksetonta. Monikulttuurisuuden hyväksyminen oli yhtenä osana arvopohjan perustassa. Tällä hetkellä voimassa olevissa, vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa painotetaan henkilöstön avointa ja kunnioittavaa suhtautumista kotien erilaisiin uskontoihin ja katsomuksiin. Opetuksen tulee lisäksi olla uskonnollisesti ja katsomuksellisesti sitouttamatonta. Eri kulttuuritaustaista ihmisten

katsomuksiin tutustuminen tuodaan myös esille. Yhdessä oppimisen merkitystä muun muassa uskonto- ja katsomusrajat ylittävän vuorovaikutukselle ja yhteisöllisyydelle painotetaan.

Muutokset uskonnon asemassa yhteiskunnassa ja institutionaalisten uskonnon muotojen merkityksessä ihmisille ovat yhdessä monikulttuurisuuden ja moniarvoisuuden lisääntymisen kanssa vaikuttaneet perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden arvoperustaan. Samansuuntainen kehitys kuin arvo-perustan suhteen on nähtävissä vuosien 1994 peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa ja vuoden 2004 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa uskonnon oppiaineen osalta. Olennaisesti uskontojen moninaisuuden lisääntymisestä suomalaisessa yhteiskunnassa kertoo vuoden 1994 kaikille uskontosidonnaisille ryhmille esitetty yleistavoite ”oppilas oppii tulemaan toimeen monikulttuurisessa yhteiskunnassa eri tavoilla uskovien ja ajattelevien kanssa”. Vuonna 2004 ei tavoiteltu toimeen tulemisen oppimista vaan sen sijaan pyrkimys oli ”valmiuksien antamiseen uskonnollisen ja eettisen ulottuvuuden kohtaamiseen omassa ja yhteisönsä elämässä.” ja ”muihin uskontoihin tutustuminen”. (Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994, 89; Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 202.)

Uskonnon merkityksen muutosta ihmisten elämässä heijastelevat muutokset, jotka näkyvät evankelisluterilaisen uskonnon sisällöissä. 1994 Raamatun opiskelu ja tutkiminen oli vuonna 2004 vaihtunut Raamattuun perehtymiseksi. 1994 evankelisluterilaisen uskonnon sisällöissä mainittu kotiseurakuntaan tutustuminen oli vuonna 2004 vaihtunut luterilaiseen seurakuntaan tutustumiseen. (Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994, 89–90; Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 202.) Vuonna 2004 Luterilaiseen kirkkoon liittyvänä sisältönä oli seurakunta oppilaan elämässä (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 205).

Nykyisin yhä useammalla evankelisluterilaisen uskonnon opetukseen osallistuvalla kirkon jäsenellä ei välttämättä ole kovin läheistä suhdetta seurakuntaan. Mikkolan (2017) mukaan uskonnonopetukseen liittyvässä keskustelussa on viime vuosina pohdittu käsitettä oman uskonnonopetus. Oppilaan oma

uskonkäsitys tai elämänkatsomus voi olla jotain muuta kuin hänen opiskele-
mansa uskonnon oppimäärä. Aiemmin uskonnonopetuksen pohjana on ollut
oletus siitä, että oppilailla on jonkinlainen omakohtainen suhde uskontoon. Ny-
kyisin myös oppilaiden uskonnollinen välinpitämättömyys ja omakohtaisen
kiinnostuksen puute uskontoja kohtaan on noussut olemassa olevaksi ja uskon-
nonopetuksessa huomioon otettavaksi ilmiöksi. Evankelisluterilaisen uskonnon-
opetuksen olemusta oman uskonnon opetuksena on tässä keskustelussa poh-
dittu siitä näkökulmasta, että kaikissa tapauksissa sitä ei voi välttämättä kutsua
oman uskonnon opetuksesi edes kirkkoon kuuluvien oppilaiden osalta. Näin
siksi, että moni kirkon jäsen elää hyvinkin maallistuneessa perheessä tai yhteis-
kunnassa. (Mikkola 2017, 18, 25.)

3 USKONNONOPETUKSEN TAUSTATIETEET

Koulun uskonnonopetuksen tiedepohja aina peruskoulusta toiselle asteelle on teologiassa sekä uskontotieteessä. Uskontotieteessä uskontoa ilmiönä tarkastellaan useasta eri näkökulmasta, esimerkiksi kulttuurisena ja sosiaalisena ilmiönä. Tutkimuskohteena ovat uskonnollisia ilmiöitä kokevat ja niitä kuvailevat ihmiset. (Kallioniemi 2005a, 330–331.) Tämän tutkimuksen kannalta keskeinen taustatiede on teologia, jonka oppiainejakoa kuvaan seuraavassa.

Kallioniemen (2005a) mukaan teologiaksi kutsutaan akateemisessa yhteydessä humanistista tieteenalaa, jonka piirissä tarkastellaan kirkkoon ja uskontoon liittyviä kysymyksiä. Teologiselle tutkimukselle tyypillistä ovat useat eri oppiaineet, jotka ovat vahvasti yhteydessä keskenään. Vakiintunut tapa on ryhmitellä teologiset tieteenalat neljään ryhmään, joita ovat eksegetiikka, systemaattinen teologia, kirkkohistoria ja käytännöllinen teologia. Tutkimusmenetelminä teologiassa käytetään eri tieteenalojen ja niihin kuuluvien oppiaineiden rinnakkaistieteiden sovellettuja menetelmiä. Esimerkiksi systemaattisen teologian piiriin kuuluva kristinuskon opin tutkimus eli dogmatiikka on osa aate- ja oppihistorian tutkimusta. Näin ollen myös käytettävät menetelmät ovat sieltä peräisin ja niitä sovelletaan dogmatiikan tutkimuskysymysten käsittelyyn. Jokaisella teologisella tieteenalalla on useita tutkimusmenetelmiä, joita on sovellettu tieteenalan ja sen eri oppiaineiden tarpeisiin humanististen ja käyttäytymistieteellisten tieteenalojen menetelmistä. Teologisten oppiaineiden ja niihin liittyvän tutkimusmenetelmien moninaisuuden takia teologinen tieto ei ole käsitteellisesti tai tiedon muodoiltaan yhtenäistä. Esimerkiksi uskontotieteellinen tieto ihmisten uskonnollista kokemuksista ja niiden kuvauksista on luonteeltaan erilaista kuin raamattuopetuksen pohjalla oleva tieto, joka perustuu Raamatun kirjojen luotettavimpina pidettyjen käsikirjoitusten tieteelliseen tutkimukseen. (Kallioniemi 2005a, 330–332.)

Tässä tutkimuksessa teologian tieteenalat, jotka vuoden 2014 evankelisluterilaisen uskonnon perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden pohjalta muodostetusta luokittelurungostani selkeimmin löytyvät, ovat Raamattuun

liittyvien aiheiden osalta eksegetiikka, opin ja eettisten opetusten osalta systemaattinen teologia, jonka piiristä oppiaineet dogmatiikka ja etiikka. Kristinuskon rituaalit sekä niihin liittyvä tapakulttuuri, pyhät paikat ja rakennukset puolestaan ovat tyypillisintä käytännöllisen teologian oppiaineen sisältöä. Seuraavaksi avaan omaan tutkimukseeni liittyviä teologisia oppiaineita siitä näkökulmasta, miten ne näkyvät alakoulun uskonnonopetuksen sisällöissä. Kuvaukset noudattavat luokittelurunkoni mukaista jaottelua ja järjestystä. Kerron jokaisesta teologian tieteenalasta vain oman tutkimukseni kannalta keskeisiä seikkoja.

3.1 Raamattu kirjana

Jokiranta (2005) kertoo, että eksegetiikan eli Raamatun tieteellisen tutkimuksen tavoitteena on Raamatun tekstien ymmärtäminen niiden syntyhistoriasta ja tekstien omista lähtökohdista käsin. Raamattu on kirjakokoelma, joka jaetaan Vanhan ja Uuden testamentin kaanoneihin eli kirjakokoelmiin. Meidän tuntemamme Raamattu on syntynyt prosessimaisesti ja tässä prosessissa vuorottelevat Raamatun kirjojen synty, kirjojen lukeminen ja tulkinta. (Jokiranta 2005, 249,253.)

Vanhan testamentin kaanonin kokoonpano vakiintui 100-luvulla. Uuden testamentin osalta kaanon sai lopullisen muotonsa 300-luvulla. Tällä hetkellä käytössä oleva Raamattu on käännöstekstiä, joka perustuu tieteellisiin editioihin, joihin on koostettu luotettavimpina pidettyjen käsikirjoitusten muotoilut. Alkuperäisiä käsikirjoituksia ei ole onnistuttu löytämään, vaan raamatunkertomukset ovat välittyneet meidän luettaviksemme useaan kertaan kopioituina eikä yksikään käsikirjoitus ole täysin vastaava toisen kanssa. Tekstejä on usein myös haluttu ajan saatossa toimittaa eli muokata paremmin luettaviksi ja ymmärrettäviksi. Kuitenkin toimitettujen tekstien sanoma on haluttu säilyttää. Näistä syistä tieteellisessä raamatuntutkimuksessa selvitetään tekstien käsikirjoitusten erojen lisäksi myös alkuperäisimpinä pidettyjä lukutapoja. Raamatulla on kirjana eräänlainen kaksoisrooli, joka tulee ottaa huomioon uskonnonopetuksessa. Raamattu on kristittyjen pyhä kirja ja samalla kertaa inhimillisen prosessin kautta

syntynyt kirja, jota on mahdollista tutkia tieteen keinoin. (Jokiranta 2005, 251–253, 257–258.)

Raamatun kokonaiskuva muodostuu kertomusten yhdistävien tekijöiden ja juonen hahmottamisesta ja ymmärtämisestä. Tämän ymmärryksen muodostumista tukevat seuraavat periaatteet: eteneminen tutusta kohti vieraampaa, tutustuminen Raamatun sisältöön ennen raamatuntulkintaa, tutustuminen kertomuksiin ja tämän jälkeen kertomusten merkitykseen. Henkilöhahmoihin tutustumisesta on hyvä edetä Israelin kansan ja kristinuskon historian hahmottamiseen. (Jokiranta 2005, 258–259.)

Vanhan testamentin kertomukset

Vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa ei mainita Raamattuun liittyvien sisältöjen yhteydessä yhtään Vanhaan testamenttiin liittyvää kohtaa, tapahtumaa tai henkilöä. Kristinuskon eettiset opetukset-kohdassa mainitaan kymmenen käskyä, jotka löytyvät Vanhasta testamentista. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 250.) Molempien kirjasarjojen kolmannen luokan oppikirjoissa on kuitenkin käsitelty runsaasti Vanhan testamentin henkilöitä ja tapahtumia, joten niitä myös tarkastelen omana alaluokkana.

Alakoulussa Jokirannan (2005) mukaan on tärkeintä, että Vanhan testamentin kertomusten päähenkilöihin tutustutaan. Hän sanoo, että kertomukset pääpiirteissään oppilaille välitettyinä toimivat parhaiten opetuksessa ja mahdollistavat myös sen, että oppilas voi pohtia ja reflektoida omia elämänskysymyksiään ja kokemuksiaan kertomusten avulla. Keskeisinä kertomuksina Vanhasta testamentista hän mainitsee Abraham-kertomukset sekä kertomukset Jakobista ja Joosefista. Vanhan testamentin läpi kulkevana ”punaisena lankana” on pidetty Jumalan ja ihmisen vuoropuhelua. Tämä vuoropuhelu näkyy selkeästi kertomuksissa Mooseksesta sekä eksoduksesta eli Israelin kansan vapautumisesta Egyptin orjuudesta. Alakoulussa tavoitteena on kertomuksiin tutustuminen. Jokiranta pitää tärkeänä kertomusten merkitystä jumalakuvan kehittymiselle. Kertomuksiin tutustumalla tulee esille, miten Jumala on toiminut historiassa ja ollut kaikkia

vaikeuksia voimakkaampi. Myös kertomuksista välittyvä Jumalan pitkämielisyys valitun kansan lainrikkomusta ja nurinaa kuunnellessa ja siihen rakastavan isän lailla vastatessaan, toimii mahdollisena oppilaan jumalakuvan rakennusaineena. (Jokiranta 2005, 266–270.)

Vanhan testamentin tunnetuinta sisältöä ovat myös ihmisten ja maailman alkuaikojä kuvaaviin alkukertomuksiin kuuluvat luomiskertomukset, joita on kaksi peräkkäistä ensimmäisessä Mooseksen kirjassa. Ensimmäinen luomiskertomus kuvaa sitä, miten Jumala loi maailman sanallaan ja viimeisenä luomistyönään Hän teki ihmisen, jonka loi Jumalan kuvaksi. Toinen luomiskertomus puolestaan alkaa ihmisen luomisella maan tomusta. Ihmistä varten Jumala luo myös paratiisin sekä lopuksi naisen miehelle kumppaniksi. Jokiranta toteaa, että alkoulussa luomiskertomuksia käsiteltäessä on tärkeää huomioida niiden yleispätevyys ja ajankohtaisuus. Luodussa maailmassa on edelleen ihmeteltävää ja jokaisen ihmisen arvo perustuu kristinuskon mukaan Jumalan luomistyöhön (Jokiranta 2005, 262–264.)

Jeesuksen elämä, opetukset ja merkitys kristinuskossa

Uuteen testamenttiin liittyviä sisältöjä, jotka 2014 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa mainitaan ovat Jeesuksen elämä, opetukset sekä merkitys kristinuskossa. Jeesuksen lisäksi Raamattuun liittyvissä sisällöissä mainitaan Paavali ja hänen merkityksensä kristinuskon kehittymiselle maailmanuskonnoksi. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 250.)

Vaikka Uudesta testamentista löytyviä evankeliumeita ei ole laadittu ensisijaisesti historiallisiksi muistiinpanoiksi Jeesuksen elämästä, perustuvat Raamatun tutkijoiden tiedot historiallisesta Jeesuksesta nimenomaan evankeliumeissa olevaan aineistoon. Tämä aineisto on jokaisen lukijan saatavilla ja antiikin tekstien tutkimiseen soveltuvia menetelmiä opiskellut ja niiden käyttöä harjoitellut lukija voi itse tehdä evankeliumiteksteistä johtopäätöksiä sekä etsiä parhaiten perusteltuja vastauksia kysymyksiinsä. (Aejmelaeus 2000, 83–84.) Peruskoulun ja toisen asteen opetuksessa tämän tasoinen tekstien tutkimus ei toki vielä ole

tavoitteena mutta esimerkki havainnollistaa hyvin sitä, miten perustavanlaatuisia lähteitä yliopistotasoiselle Uuden testamentin tutkimukselle evankeliumitekstit ovat.

Uuden testamentin kaanoniin eli kirjakokoelmaan mukaan valitut neljä evankeliumia ovat aivan omanlaistaan kirjallisuutta. Evankeliumit koostuvat useista tekstikatkelmista, jotka kirjoitettiin ensimmäisten seurakuntien tarpeisiin. Pääpaino ei ollut historiallisen tiedon säilyttämisessä ja välittämisessä jälkipolville, vaan tarkoituksena oli kirjoittaa kokonaisvaltainen kertomus Jeesuksen opetuksista ja toiminnasta sekä hänen kokemistaan kärsimyksistä ja voitosta. Historiallisen dokumentoinnin sijaan evankeliumitekstin tarkoitus on ollut uskon synnyttäminen ja vahvistaminen. (Aejmelaeus 2000, 92–93).

Alakoulun uskonnonopetuksessa on Jokirannan (2005) mukaan hyvä lähteä jo pienille oppilaille tuttujen joulun ja pääsiäisen tapahtumien syventämisen lisäksi selvittämään sitä, millainen Jeesus on ollut elässään ja millaista on ollut elämä ajanlaskun alun Palestiinassa. Elinaikanaan Jeesus tunnettiin erityisesti ihmeidentekijänä ja parantajana. Hän julisti Jumalan valtakunnan tulevan pian ja toisaalta olevan jo nyt täällä. Keskeinen piirre Jeesuksen julistamassa Jumalan valtakunnassa oli uusi sosiaalinen järjestys. Oman aikansa yhteiskunnassa epäilyttävinä pidetyt syntiset ja publikaanit sekä vähempiarvoisina pidetyt köyhät, naiset ja lapset ovat Jumalan valtakuntaa tervetulleita. Tämän lisäksi myös lähimmäisenrakkaus oli laajaa, vihollisiakin kohtaan oli osoitettava rakkautta. (Jokiranta 2005, 274–276.)

Jeesus käytti opettaessaan usein vertauksia. Toistuva teema vertauksissa on Jumalan yllättävä hyvyys ja huolenpito. Esimerkiksi viimeisinä töihin tulleet saavat saman palkan, kuin koko päivän ahertaneet työntekijät ja paimen lähtee etsimään yhtä kadonnutta lammastaan ja jättää muun lauman keskenään siksi aikaa. (Jokiranta 2005, 277.)

Paavali

Varhaiskristillisyyden vaikuttajista eniten tietoa on säilynyt Paavalista. Nykytutkimuksen mukaan edustavimman kuvauksen Paavalin ajattelun kehityksestä ja hänen elämänvaiheistaan voi muodostaa Uudessa testamentissa olevien, aidoiksi Paavalin kirjeiksi nimettyjen kirjeiden kautta. Näiden seitsemän aidon kirjeen lisäksi Uudessa testamentissa on myös Paavalin nimissä kirjoitettuja kirjeitä, jotka ovat hänen koulukuntansa muiden edustajien kirjoittamia. Paavalin aidot kirjeet ovat ainoita tekstejä, jotka on kirjoitettu ensimmäisen kristillisen sukupolven aikana ja jotka ovat säilyneet tähän päivään saakka. Paavalin kautta tutuksi tulee myös ensimmäinen kristillisen kirjallisuuden laji eli kirjeet. Sanomaa Kristuksesta sekä yhteyttä seurakuntien ja niiden johtajien välillä välitettiin kirjeiden kautta. (Kuula 2008, 180, 252–253.)

Paavali edisti kristinuskon irtautumista juutalaisista tavoista, mikä helpotti ei-juutalaisten kristinuskoon kääntymistä. Paavalin merkitys kristinuskon leviämiseksi on suuri, koska hän levitti sanomaa Jeesuksesta ei-juutalaisille ja näin ollen varhainen kristinusko sai runsaasti uusia kannattajia. Paavalin työn myötä kristinusko ei ollut enää vain yksi monista juutalaisuuden suuntauksista, vaan siitä tuli kaikille avoin taustaan katsomatta. (Jokiranta 2005, 277–278; Kuula 2008, 252.)

Paavalia pidetään lisäksi ainoana alkuperäisenä Jeesuksen ylösnousemuksen todistajana eli hän kertoo omasta kohtaamisestaan ylösnouseen Jeesuksen kanssa sen sijaan, että kirjaisi muistiin muiden kuvauksia tapahtuneesta. Hänen kristityksi kääntymiseensä johtanut kokemus ylösnouseen Jeesuksen kohtaamisesta tapahtui Damaskoksen tiellä joitakin vuosia Jeesuksen kuoleman jälkeen. Paavalin kokemuksen merkitystä lisää myös se, että hän ei kuulunut sillä hetkellä Jeesuksen seuraajiin vaan päinvastoin hän vainosi kristittyjä. (Aejmelaeus 2000, 51, 130–132.)

3.2 Systemaattinen teologia

Komulainen (2005) mainitsee systemaattisen teologian ydinalueeksi kristinuskon opin ja eettisten sisältöjen tutkimisen. Oppiin liittyvät sisällöt ovat dogmatiikan oppiaineeseen liittyviä ja kristinuskon eettiset opetukset puolestaan ovat sellaisia, joita tarkastellaan teologisen etiikan alalla. Dogmatiikka tutkii kristillisten kirkkojen oppeja ja niiden syntyprosesseja. Teologisen etiikan piirissä pohditaan eettisiä kysymyksiä ja tutkitaan kristinuskon piirissä esiintyneitä eettisiä malleja. (Komulainen 2005, 282–284.) Vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa oppiin ja kristinuskon eettisiin aihepiireihin liittyvät sisällöt ovat sellaisia, jotka kuuluvat systemaattisen teologian tieteenalaan.

Kristinuskon moninaisuus sekä kristillinen ja luterilainen oppi

Kristinuskon moninaisuus on mainittu vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa. Oman uskonnollisen perinteen moninaisuuden tunteminen onkin keskeistä nykyisen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan muiden katsomusten ja uskonnollisten perinteiden tuntemisen lisäksi. (Kallioniemi & Kuusisto & Ubani 2017, 42). Mikkolan (2017) mukaan nykyisissä peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa on aiempaan verrattuna painotettu enemmän uskontojen monimuotoisuuden lisäksi myös uskontojen sisäistä monimuotoisuutta. Hänen mukaansa esimerkiksi kristinuskosta piirtyy erilainen kuva, mikäli sen eroja ja moninaisuutta tuodaan esille opetuksessa, verraten siihen, että opetetaan ainoastaan kristillisten liikkeiden yleisesti hyväksymiä ajatuksia ja käytäntöjä, jolloin kristinuskosta voi muodostua epärealistisen yhtenäinen kuva. (Mikkola 2017, 26-27.)

Opillisen aineksen osalta evankelisluterilainen uskonnonopetus poikkeaa muista peruskoulussa opetettavista uskonnoista. Kirkon oppia on selkeästi vähemmän sisällöissä mukana kuin muiden peruskoulussa opetettavien uskontojen oppimäärissä. Mikkola kuvaakin evankelisluterilaisen uskonnon opetusta yleiskristilliseksi tai protestanttiseksi opetuksiksi. Hän pitää sisällön kehitystä perusteltuna siksi, että evankelisluterilaiseen opetukseen osallistuu paljon myös

muita kuin Suomen evankelisluterilaisen kirkon jäseniä. Tähän syynä on lainsäädäntö, jonka mukaan enemmistön opetus on kaikille avointa uskontokuntaan tai katsomukselliseen taustaan katsomatta. (Mikkola 2017, 18-19.)

Alakoulun evankelisluterilaisessa uskonnonopetuksessa kristinuskon tai luterilaisuuden oppia ei oppilaiden ikätasosta johtuen käsitellä oppijärjestelmänä systemaattisesti. Oppiin liittyvät asiat välittyvät enemmänkin läpäisyperiaatteella muiden sisältöjen kautta. Komulainen (2005) on tarkastellut vuoden 2004 evankelisluterilaisen uskonnon perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita opillisten sisältöjen suhteen alakoulun osalta. Hän pitää olennaisena kristinuskon opillisen aineksen käsittelyssä alakoulun uskonnonopetuksessa havaittaviin ilmiöihin keskittymistä ja narratiivista otetta, jossa Raamatun kertomukset välittävät myös kristinuskon oppiin liittyviä sisältöjä. Hänen mukaansa lapset omaksuvat parhaiten opilliset sisällöt kertomusten kautta. Esimerkiksi Jeesuksen vertaukset pitävät sisällään teologista sisältöä siitä, millainen Jumala on. (Komulainen 2005, 284–289.)

Kertomusten lisäksi kristillinen juhlaperinne tuo ajankohtaiseksi vuodesta toiseen kristinuskon peruskertomuksen. Näin Raamatun kertomusten lisäksi myös kristillinen juhlaperinne opettaa Komulaisen mukaan lapsille kristinuskosta, kunhan opetuksessa huomioidaan kristilliset juhlapyhät ja keskitytään niiden sanomaan. Esimerkiksi jouluna uskonnonopetuksessa tulee hänen mukaansa keskittyä tonttujen sijaan joulunkertomukseen, jossa päähenkilönä on seimessä makaava Jeesus-lapsi, jonka kautta Jumala itse on tullut tähän maailmaan ihmisten keskelle. (Komulainen 2005, 284–289.)

Luterilaisuuden sakramentit

Luterilaisuuden sakramentit löytyvät tiivistetyimmmin Katekismuksesta. Olen käyttänyt vuonna 1999 julkaistua, Helsingin silloisen piispan, Eero Huovisen, johdolla toimitettua luterilaisen kirkon Katekismusta. Toimituskunta on tiivistänyt Katekismuksen sisällön seuraavasti: ”*Katekismuksen tarkoitus on sanoa lyhyesti*

ja selkeästi, mitä kristillinen usko on. ”. (Huovinen & Poutiainen & Huima 1999.)

Tässä kristillisellä uskolla tarkoitetaan nimenomaisesti luterilaisuutta.

Katekismuksessa esitellään kaksi luterilaisuuden sakramenttia, kaste ja ehtoollinen. Martti Luther perusteli näiden kahden sakramentin olemassaoloa siten, että Kristus itse on asettanut kasteen ja ehtoollisen Raamatun mukaan. Näissä molemmissa sakramenteissa Jumalan sana yhdistyy aineeseen: veteen, leipään ja viiniin. Luther ajatteli sakramenttien olevan näkyviä merkkejä Jumalan armosta. (Huovinen & Poutiainen & Huima 1999.)

Kristinuskon eettiset opetukset

Raunio (2010) ja Luodeslampi ja Nevalainen (2015) toteavat, että luterilaisessa eettisessä ajattelussa kristillinen etiikka nähdään normeiltaan samankaltaisena kuin yleisesti eettisesti oikea ja velvoittava eettinen ajattelu. Reformaatioissa muotoutunut ajatus kristinuskon eettisestä ajattelusta oli seuraava: katsottiin, että kristinuskoon kuuluvat eettiset normit, joita ovat esimerkiksi kymmenen käskyä ja rakkauden kaksoiskäsky, sisältyvät myös yleisinhimillisesti velvoittavan etiikkaan ja kuka tahansa tunnistaa ne luonnollisen järjen avulla. Tosin sanoen sekä kristillisen että yleisen eettisen ajattelun kautta syntyvät eettiset ratkaisut voidaan perustella järjen avulla eikä näin ollen ole olemassa mitään erityistä kristillistä tai luterilaista etiikkaa. Toisen näkemyksen mukaan kristinuskolla ja luterilaisuudella on yleistä eettistä ajattelua muistuttava etiikka, jonka perustana ovat kuitenkin erilaiset lähtökohdat kuin yleisellä eettisellä ajattelulla. (Luodeslampi ja Nevalainen, 2015, 305; Raunio 2010, 147–148, 150.)

Yhteistä kaikelle kristilliselle eettiselle pohdinnalle, olipa näkemys etiikan luonteesta mikä tahansa, on sen perustuminen Raamatusta löytyville eettisille perusdokumenteille, joita ovat kymmenen käskyä, kultainen sääntö sekä rakkauden kaksoiskäsky. Myös kuvauksia Jeesuksen toiminnasta voidaan pitää keskeisenä aineistona kristillisille eettiselle ajattelulle. Etiikan opetuksessa alakoulussa voi hyödyntää Jeesuksen vertausten lisäksi myös muita Raamatusta löytyviä henkilökuvia. Myös oppilaiden omaan elämään ja yhteiskuntaan liittyvien

eettisten kysymysten hyödyntäminen on tärkeää. (Luodeslampi & Nevalainen, 2015 305, 309.)

Keskeinen tutkimusaihe kristillisen etiikan alueella on kultainen sääntö. Se on laajasti tunnettu eettinen periaate, joka sisältyy valtaosaan uskonnoista sekä myös uskonottomiin eettisiin teorioihin (Raunio 2010, 147–148, 150.) Kristinuskoon liittyvässä eettisessä pohdinnassa keskeistä on ajatus lähimmäisenrakkautesta ja omastatunnosta. Kristillistä omaatuntoa voidaan kuvata Raamatun käskyjen ja kultaisen säännön tiivistelmänä, jossa omaa toimintaa pohditaan ohje nuoran ”tee toisille se, mitä haluat itsellesi tehtävän” avulla. (Luodeslampi & Nevalainen, 2015 305, 307.)

3.3 Käytännöllinen teologia

Kristinuskon rituaalit ja tavat liittyvät teologisista oppiaineista kiinteästi käytännöllisen teologian aihepiireihin. Käytännöllisen teologian piirissä tutkitaan ja opetetaan nimenomaisesti teologian soveltamista käytäntöön. Tutkimuskohteet ovat moninaisia. Yhtäältä tutkitaan uskonnon vaikutusta yksityisen ihmisen elämässä, toisaalta kirkkojen ja uskonnollisten yhteisöjen toimintaa. Tutkimusmenetelmiltään käytännöllinen teologia hyödyntää yhteiskuntatieteissä ja käyttäytymistieteissä käytettäviä menetelmiä perinteisten teologien tutkimusmenetelmien lisäksi. (Kallioniemi 2005a, 332–333.)

Kallioniemi (2005a) nimeää koulun uskonnonopetuksessa kaikkein keskeisimmiksi käytännöllisen teologian alaan kuuluviksi teemoiksi messun, kirkon symboliikan, kirkkovuoden, kirkolliset toimitukset sekä etupäässä lukiossa käsiteltävät kirkkososiologiset teemat, kuten suomalaisten uskonnollisuuteen liittyvät muutokset. Käytännöllisen teologian alaan kuuluvat myös lasten ja nuorten elämäkysymykset. Keskeisinä elämäkysymyksinä Kallioniemi mainitsee muun muassa kaverisuhteisiin ja yksinäisyyteen, elämän tarkoitukseen ja uskontoon liittyvät kysymykset. Lisäksi erilaiset pelot, tulevaisuuden pohdinta, koulunkäyntiin liittyvät huolet sekä lasten ja vanhempien väliseen vuorovaikutuk-

seen liittyvät kysymykset ovat tyypillisiä koululaisia mietityttäviä elämänkysymyksiä. (Kallioniemi 2005a, 336–340.)

Kirkkovuosi ja elämänkaaren kristilliset rituaalit

Kirkkovuosi pitää sisällään kirkolliset juhlapyhät ja sunnuntait. Uusi kirkkovuosi alkaa ensimmäisenä adventtina ja päättyy tuomiosunnuntaina. Kirkkovuodeksi kutsuttava pyhien järjestelmä on rakentunut pääsiäisen ympärille vähitellen, useiden vuosisatojen aikana. Eri pyhäpäiville ja kirkkovuoden sunnuntaipäiville on niiden aiheita ilmentävät liturgiset värit, virret, rukoukset ja kirkkomusiikit. (Kallioniemi 2005a, 338.)

Kirkkovuoden keskeisten pyhien tuntemisen sekä kirkkovuoden rakenteen ymmärtämisen Kallioniemi näkee yhteiskunnan jäsenille merkitykselliseksi, koska suomalainen kalenterivuosi rakentuu vahvasti kirkkopyhien ympärille ja sen tunteminen on vaikeaa, ellei näitä pyhiä tunnista. Kirkkovuoden opettaminen liittyy vahvasti kulttuuriperinteen opettamiseen sekä koulun kulttuurikasvatukseen. Kirkkovuoden kulkua onkin Suomessa opetettu spiraaliperiaatteen mukaisesti, jolloin samat aihepiirit toistuvat varhaiskasvatuksesta yläkouluun. Pienemmille oppilaille alkuopetuksessa kirkkovuotta on havainnollistettu kirkkovuosiympyrällä, jossa pyhien määrä lisääntyy oppilaiden iän kasvaessa. (Kallioniemi 2005a, 342.)

Elämänkaaren kristillisillä rituaaleilla tarkoitetaan elämän eri vaiheisiin liittyviä kirkollisia toimituksia, joista keskeisimmät ovat kaste, konfirmaatio, avioliittoon vihkiminen ja hautaan siunaaminen. Kirkollisten toimitusten tarkasteleminen osana kristityn elämänkaarta tukee oppilaan oman elämänkaaren hahmottamista. (Kallioniemi 2005a, 343.)

Kirkko uskonnollisena rakennuksena

Kirkko on runsaasti symboliikkaa sisältävä tila. Kirkkotilaa voi tarkastella monipuolisesti eri näkökulmista. Suomalaisissa kirkoissa pohjaratkaisu on perinteisesti

sesti laadittu siten, että alttari on kirkon itäpäädyssä ja pääovi länsipäädyssä tai sitten alttari on sijoitettu kirkkosalin keskelle.

Luterilaisessa kirkossa tärkeimmät esineet ovat alttari, kastemalja ja saarnatuoli. Alttari symboloi Jumalan läsnäoloa seurakunnan keskellä. Alttarikynttilöiden lukumäärä jumalanpalveluksessa riippuu kirkkovuoden ajankohdasta, samoin kuin liturgiset värit, jotka näkyvät papin vaatetuksessa sekä ehtoollismaljaa peittävässä kalkkiliinassa. Kastemalja sijaitsee kirkon etuosassa, kuorissa ja siinä on usein kuvattuna kasteen merkitykseen liittyviä symboleita, kuten kyyhkynen. Saarnatuolin lisäksi myös lukupulpettia voidaan käyttää saarnaamiseen raamatunluvun lisäksi. (Kallioniemi 2005a, 337).

4 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSY- MYKSET

Tässä tutkimuksessa kysyn, millaisia kristinuskoon liittyviä sisältöjä on vuoden 2014 evankelisluterilaisen uskonnon perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa sekä Sydän- ja Aarre-sarjojen evankelisluterilaisen uskonnon 3.-5. luokan oppikirjoissa. Tutkimuksessa etsin vastausta siihen millaisia kristinuskoon liittyviä tavoitteita ja sisältöjä vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet sisältävät. Tutkimus antaa myös tietoa siitä millaisia kristinuskoon liittyviä aihepiirejä esitetään tällä hetkellä Suomessa saatavilla olevissa 3.-5. luokan evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjoissa. Tutkimukseni kohteena olevat kirjasarjat ovat tällä hetkellä ainoita myynnissä olevia vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden voimassaolon aikana tehtyjä evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjoja. Tutkimuksessani selvitän sitä, missä määrin 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa esitetyt kristinuskoon liittyvät tavoitteet ja sisällöt näkyvät tutkimuksen kohteena olleissa oppikirjoissa. Tutkimuksen tuloksia voi hyödyntää oppikirjoihin ja oppimateriaaleihin liittyvässä keskustelussa ja niiden tekemisessä. Myös uskonnon opetukseen ja opetussuunnitelmiin liittyvään keskusteluun tämän tutkimuksen tulokset tuovat parhaimmillaan uutta näkökulmaa.

Tutkimuskysymykset:

1. Millaisia kristinuskoon liittyviä tavoitteita ja sisältöjä on kuvattu vuoden 2014 evankelisluterilaisen uskonnon perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa vuosiluokilla 3-6?
2. Millaisia kristinuskoon liittyviä aihepiirejä on esitetty evankelisluterilaisen uskonnon 3.-5. luokan oppikirjoissa?

5 TUTKIMUKSEN METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT

5.1 Laadullinen tutkimus

Pattonin (2002) mukaan laadullisen tutkimuksen tavoitteena on ennen kaikkea tutkimuskohteen syvälinen tarkasteleminen. Tutkimustuloksia ei ole tarkoitus yleistää, joten laadulliselle tutkimukselle ominaista on syvyys ja yksityiskohtaisuus. Laadullisen tutkimuksen aineisto muodostuu haastatteluista, havainnoinnin kautta saadusta materiaalista tai kirjallisista dokumenteista. Aineiston käsittelyn suhteen Patton pitää merkittävänä tekijänä sitä, että tutkija itse toimii tutkimuksessaan tärkeänä tutkimusinstrumenttina. Tämä eroaa suuresti määrällisen tutkimuksen lähestymistavasta, jossa tutkimusvälineenä on esimerkiksi jonkinlainen mittari. (Patton 2002, 4, 14.)

Kiviniemi (2018) nimittää laadullista tutkimusta luonteeltaan tulkinnalliseksi. Tätä hän perustelee sillä, että aineistoa analysoidessaan ja tutkimusraporttia laatiessaan tutkija luo oman henkilökohtaisen konstruktion tutkimuksen kohteesta. Kiviniemi toteaa, että laadullisessa tutkimuksessa tutkimusprosessin alussa olemassa ollut teoreettinen ajatusrakennelma usein täsmentyy aineiston keräämisen ja tutkimuskohteeseen tutustumisen myötä. (Kiviniemi 2018, 78, 83.)

Tuomi ja Sarajärvi (2018) korostavat laadullisen tutkimuksen eri suuntausten moninaisuutta. Heidän mukaansa kaikkea laadullista tutkimusta kuitenkin yhdistää kaksisuuntainen kysymys ”miten minä voin ymmärtää toista”. Yhtäältä kysymys on siitä, miten tutkija voi ymmärtää tutkimuksensa kohteena olevia ihmisiä tai heidän ajatteluaan. Toisaalta kysymys koskee myös sitä, miten lukija voi ymmärtää tutkijan kirjoittamaa tutkimusraporttia. Tästä syystä tutkijan tulee tutkimusta tehdessään huolellisesti määrittää, mitä hän on tekemässä. Lisäksi on tärkeää kirjata näkyviin ne lähtökohdat, joista käsin hän tutkimustaan tekee. Tuomi ja Sarajärvi näkevät laadullisen tutkimuksen kokonaisuutena, joka muodostuu aineiston keräämisestä ja analysoimisesta. Erityisen keskeisenä vaiheena

he pitävät aineiston analyysin suunnittelua ja toteutusta. Analyysitapaa tulisi heidän nähdäkseen mieltä jo ennen aineiston keräämistä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 74–77.)

Laadullisen tutkimuksen prosessiluonne tulee näkyviin siinä, että tutkija itse oppii uutta tai yllättyy havainnoistaan ja tutkimuksensa tuloksista. Kyseessä ei ole etukäteen määritellyn teorian tai hypoteesien testaaminen vaan niiden seikkojen löytäminen aineistosta, jotka nousevat tutkimusprosessin edetessä keskiöön. Aineiston yksityiskohtainen tarkastelu mahdollistaa uuden löytämisen. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2009, 164.)

Omassa tutkimuksessani tutkimuskysymykseni on muokkaantunut aineistoon tutustumisen myötä. Oppikirjoja lukiessani kävi ilmi, että alakoulun kirjoissa kristinuskoon liittyviä sisältöjä esitellään useissa kohdin hyvin yleisellä tasolla. Tarkkoja eroja yleisen kristinuskon ja evankelisluterilaisuuden välillä ei tehdä kuin satunnaisesti. Tämä havainto sai minut muuttamaan tutkimuskysymystäni evankelisluterilaisuuteen liittyvien aihepiirien käsittelystä kristinuskoon liittyviin aiheisiin. Myös alkuperäinen ajatukseni käyttää evankelisluterilaisten aiheiden määrittelyyn esimerkiksi luterilaisia tunnustuskirjoja osoittautui tarpeettoman raskaaksi ja teoreettiseksi oppikirjojen sisältöihin nähden. Lukion oppikirjojen tutkimukseen kuvatun kaltainen menettely olisi todennäköisesti sopivampi.

5.2 Sisällönanalyysi

Tässä tutkimuksessa olen valinnut tutkimusmenetelmäksi sisällönanalyysin. Etsin tutkimuskysymyksiini vastauksia opetussuunnitelmatekstiä ja oppikirjatekstejä lukemalla ja tekstien sisältöjä analysoimalla. Kyngäksen ja Vanhasen (1999) mukaan sisällönanalyysi on tutkimusmenetelmä, jonka juuret ovat kommunikaatioteoriassa. Erilaiset dokumentit, kuten raportit, kirjeet ja kirjat, ovat osa kommunikaatiota ja näin ollen tutkittavissa sisällönanalyysin avulla. Sisällönanalyysin kautta aineistosta on mahdollista muodostaa kuvaus tutkittavasta ilmiöstä tiivistetyssä muodossa. (Kyngäs & Vanhanen 1999.)

Schreierin (2012) mukaan sisällönanalyysi sopii tutkimusaineiston systemaattiseen kuvailuun ja tarkasteluun ennalta määritellyn tutkimuskysymyksen mukaisesti. Sisällönanalyysin lähestymistapa tukee ennalta määriteltyihin näkökulmiin keskittymistä. Tavoitteina ei ole tutkittavan ilmiön kokonaisvaltainen kuvaaminen tai laajan merkityksen etsiminen. Schreier kuvaa sisällönanalyysia systemaattiseksi, joustavaksi ja aineistoa karsivaksi. Systemaattisuus näkyy siten, että sisällönanalyysia käyttävä tutkija käy läpi koko tutkimusaineiston ja etsii sieltä luokittelunsa mukaisia aineistolainauksia. Analyysi myös aina alkaa tutkimuskysymyksen asettamisella ja etenee sen jälkeen tietynlaisessa järjestyksessä. Systemaattisuuteen kuuluu myös luokittelun tarkasteleminen ja sitä myötä täsmentyminen koko aineiston analyysin ajan. Joustavuus puolestaan tarkoittaa sitä, että luokittelurunko räätälöidään ainakin jossain määrin aineiston mukaan. Mikäli tutkija käyttää valmista luokittelurunkoa tai teoriaa aineistonsa analyysin pohjana, tulee hänen sovittaa käyttämänsä valmis runko omaan tutkimusaineistoonsa. Sisällönanalyysin aineistoa karsiva vaikutus tulee esille tutkimuskysymyksen ohjaamassa aineiston käsittelyssä. Ainoastaan tutkimuskysymyksen kohteena olevat asiat huomioidaan aineistosta ja muu jätetään pois. (Schreier 2012, 2–9.)

Sisällönanalyysi sopii omiin tutkimustehtäviini vastaamiseen hyvin, koska omaa kysymyksenasetteluani ja aineistoni analyysia ohjaavat vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa olevat evankelisluterilaisen uskonnon tavoitteet ja sisällöt. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 247, 250). Sisällönanalyysi noudattaa laadullisen tutkimuksen analyysin periaatteita. Näihin kuuluvat tutkimuksen aihepiirin rajaaminen tutkimustehtävien avulla, tutkimuskysymyksiin vastaavan tiedon erottaminen kaikesta muusta aineistosta, aineiston luokittelu, mahdollisesti teemoittelu ja tyypittely sekä yhteenvedon kirjoittaminen. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 104–105.)

Perinteisesti sisällönanalyysi on jaettu induktiiviseen ja deduktiiviseen päättelyyn perustuviin analyysiprosesseihin. Deduktiivisessa etenemisessä lähökohdaksi otetaan aiempaan tietoon perustuva valmis käsitejärjestelmä, joka ohjaa analyysin kulkua. Aiemman tiedon pohjalta tutkija rakentaa analyysi-

rungon, johon sisällöllisesti sopivia asioita hän lähtee etsimään tutkimusaineistostaan. Runko voi myös olla väljä, jolloin analyysiprosessissa voidaan noudattaa induktiivisen analyysin periaatteita. (Kyngäs & Vanhanen 1999.)

Induktiivisesti etenevässä sisällönanalyysissa lähtökohtana on aineisto ja analyysiprosessissa tutkija käsittelee aineistoa käyden läpi kolme eri vaihetta. Aluksi aineisto pelkistetään. Tämä tapahtuu kysymällä aineistolta tutkimustehtävän mukaisia kysymyksiä ja merkitsemällä muistiin tutkimustehtävään vastavia pelkistettyjä ilmaisuja. Seuraavaksi yhdistetään pelkistetyistä ilmaisuista asiat, jotka tutkijan ymmärryksen mukaan kuuluvat yhteen. Näistä yhteenkuuluvista asioista muodostetaan kategorioita, joista kolmannessa ja viimeisessä analyysin vaiheessa muodostetaan yläkategorioita eli tutkimuskohdetta kuvaavia yleiskäsitteitä. (Kyngäs & Vanhanen 1999.)

Induktiivisen, jota kutsutaan myös aineistolähtöiseksi sisällönanalyysiksi ja deduktiivisen analyysiin, josta toinen käytetty nimitys on teorialähtöinen sisällönanalyysi, välimaastoon asettuu teoriaohjaava sisällönanalyysi, jota käytän tässä tutkimuksessa tutkimusmenetelmänäni. Tuomi ja Sarajärvi (2018) kuvaavat aiemman tiedon merkitystä teoriaohjaavassa analyysissa uusia ajatuksia luovaksi teoriaa testaavan sijaan. Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissa aikaisempi tieto on taustalla ja tukena analyysin aikana mutta mikään teoria ei täysin määritä analyysiyksiköiden valintaa, vaan tutkija voi itse valita ne aiemman tiedon pohjalta ja aineistosta. Päätteytavaltaan teoriaohjaava analyysi on abduktiiviseen päätteelyyn nojaavaa. Tässä päätteelytavassa vuorottelevat valmiit teoreettiset mallit sekä aineistolähtöisyys. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 109-110.)

Sisällönanalyysi kaikissa muodoissaan alkaa aina analyysiyksikön määrittämisellä. Analyysiyksikkö voi olla esimerkiksi sana, lause tai ajatuskokonaisuus. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 122.) Omassa tutkimuksessani analyysiyksiköksi muotoutui aineistoa tarkastellessani yksi ajatuskokonaisuus. Kyngäs ja Vanhanen huomauttavat, että ajatuskokonaisuuden valitseminen analyysiyksiköksi saattaa vaikeuttaa kategorioiden muodostamista, koska ajatuskokonaisuus saattaa pitää sisällään useamman kuin yhden merkityksen (Kyngäs & Vanhanen 1999). Omassa tutkimuksessani tällä seikalla ei ole kovin suurta merkitystä,

koska pääsääntöisesti käyttämäni luokittelu nousee perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista. Myös alakoulun oppikirjoissa käytettävä kieli sekä tekstimäärän ja sisällön vähäisyys puoltavat ajatuskokonaisuuden käyttämistä analyysiyksikkönä. Näin ollen ajattelen, että ajatuskokonaisuuden käyttäminen analyysiyksikkönä on omassa tutkimuksessani toimiva ratkaisu.

Tutkijan tulee myös ennen sisällönanalyysin aloittamista tehdä päätös siitä, pyrkiikö hän selkeiden ilmaisujen lisäksi analysoimaan piileviä viestejä (Kyngäs & Vanhanen 1999). Itse päädyin analysoimaan ainoastaan selkeitä ilmaisuja, koska aineistoni muodostuu mahdollisimman yksiselitteiseksi ilmaisultaan tarkoitusta oppikirja- ja asiakirjateksteistä.

6 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

6.1 Tutkimusaineisto

Tutkimusaineistonani oli kuusi evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjaa kahdesta eri kirjasarjasta. Sanoma Pron Aarre-kirjasarjan sekä Otavan Sydän-sarjan luokka-asteiden 3–5 oppikirjat. Kuudennen luokan oppikirjat olen jättänyt pois, koska Sydän-sarjan kuudennen luokan kirja ei ollut vielä ilmestynyt silloin kun aloitin tutkielmani tekemisen. Oppikirjat olen saanut maksuttomasti kustantajilta pyytämällä niitä tätä tutkimusta varten. Oppikirjojen lisäksi tutkimusaineistonani oli myös vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet.

6.2 Aineiston analyysi

Aloitin aineiston analyysin etsimällä vastausta ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni ”Millaisia kristinuskoon liittyviä tavoitteita ja sisältöjä on kuvattu vuoden 2014 evankelisluterilaisen uskonnon perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa?”. Aluksi luin läpi vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden uskonnon oppiaineen kuvauksen. Tämän jälkeen luin huolellisesti useaan kertaan evankelisluterilaisen uskonnon tavoitteet ja sisällöt vuosiluokkien 3–6 osalta. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 246–250.) Lukemistani ohjasi kristinuskoon liittyvien aihepiirien etsiminen. Ensimmäisten lukukertojen jälkeen listasin kaikki kristinuskoa koskevat maininnat. Seuraavaksi ryhdyin etsimään listaamistani ilmauksista niitä yhdistäviä asioita. Pian kävi ilmi, että sisällöissä lueteltuja kristinuskon aihepiirejä yhdistivät tavoitteissa kuvailut asiakokonaisuudet, kuten esimerkiksi eettiset opetukset. Tämä oli odotettavissa, koska perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa sisällöt liittyvät aina tavoitteisiin.

2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista koostamani kristinuskon aihepiirien pohjalta tiivistin oppikirjojen analyysia varten luokittelurunگون (liite 1). Yläluokat luokittelurunkooni muodostin evankelisluterilaisen

uskonnonopetuksen kristinuskoon liittyvien tavoitteiden pohjalta. Yläluokkia on yhteensä neljä: Raamattu, kristinuskon oppiin liittyvät aihepiirit, kristinuskon rituaalit, tavat ja rakennukset sekä kristinuskon eettiset opetukset. Alaluokkia muodostin pääluokkiin liittyvistä kristinuskoa käsittelevistä sisältöalueista. Näitä sisältöalueita, joihin tavoitteet liittyvät, ovat S1 ”Suhde omaan uskontoon” ja S3 ”Hyvä elämä”, josta luokittelussani ovat mukana kristilliseen etiikkaan liittyvät sisällöt.

Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä teoreettiset käsitteet ja yläluokat muodostuvat aiemman tiedon pohjalta ja lisäksi osittain aineistoon tutustumisen myötä. Tämä eroaa puhtaasti aineistolähtöisestä sisällönanalyysistä, jossa aineistosta etsittyjen ilmausten kokoamisen jälkeen edessä on käsitteiden ryhmittely, jonka perusteella rakennetaan myöhemmässä vaiheessa ilmaisujen abstrahoinnin kautta erilaisia luokkia. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 124, 133.) Näin ollen luokittelurunkoni ylä- ja alaluokat muodostuivat pääosin jo ennen oppikirjojen läpikäymistä, vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden pohjalta.

Toiseen tutkimuskysymykseeni ”Millaisia kristinuskoon liittyviä aihepiirejä on esitetty evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjoissa?” vastatakseni käsitelin oppikirjojen sisältöä teoriaohjaavan sisällönanalyysin avulla. Aloitin lukemalla kirjat läpi useampaan kertaan. Käytin lukiessani värikoodeja eri yläluokkiin kuuluvien ilmausten merkitsemiseen. Tämä helpottaa Tuomen ja Sarajärven mukaan erilaisten ilmiöiden erottamisesta tosistaan ja auttaa alkuperäisilmausten poimimisessa aineistosta (Tuomi & Sarajärvi 2018, 123). Oppikirjoja lukiesani otin huomioon ainoastaan kristinuskoon liittyvät sisällöt ja jätin kaiken muun pois tarkastelusta. Keskityin ainoastaan tekstiin ja jätin kuvat pois tämän tutkimuksen piiristä. Olen kuitenkin ottanut huomioon kaiken oppikirjoissa olevan tekstimuotoisen aineiston. Kuvatekstit ja varsinaisen kappaleen yhteydessä olevat lisälukemisto-tekstit sisältävät usein yhtäläillä tietoa käsiteltävästä aihepiiristä kuin varsinainen kappale ja ovat siten tärkeä osa aineistoani.

Oppikirjojen lukemisen jälkeen järjestelin ilmaukset, jotka olin aineistosta yläluokkien alle koonnut niitä kuvaavien alaluokkien alle. Ryhmittelyä

tehdessäni päädyin aluksi ottamaan jokaiseen alaluokkaan mukaan kaikki ilmaukset, jotka liittyivät sen kuvaamaan aihepiiriin. Schreierin mukaan alussa kaikkea mahdollista kyseiseen luokkaan liittyvää tulee pitää olennaisena. Analyysin edetessä ilmauksia voi tarvittaessa karsia. Myös alaluokkia voi yhdistellä, mikäli ne ovat samansisältöisiä. (Schreier 2012, 83, 104.) Koostin omaksi ryhmäkseen myös sellaiset ilmaukset, jotka vastasivat tutkimuskysymykseeni ja liittyivät niitä kuvaavaan yläluokkaan mutta joilla ei ollut omaa alaluokkaa luokittelurungossa. Oppikirjojen läpikäyminen loi joissain tapauksissa myös tarpeen yhdistellä alaluokkia, mikäli johonkin alaluokista löytyi vain yksi tai kaksi aineistoesimerkkiä.

Aineiston pohjalta loin myös yhden uuden alaluokan. Vanhaa testamenttia tai Vanhan testamentin henkilöitä ei ole mainittu vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa. Aihepiiriä käsiteltiin kuitenkin runsaasti kolmannen luokan oppikirjoissa. Tästä syntyi tarve uuden alaluokan muodostamiselle. Loin Raamattu-yläluokkaan kuuluvan alaluokan, jonka nimesin mahdollisimman tarkasti sisältöä kuvaavaksi ”Vanhan testamentin kertomukset ja henkilöt” (liite 1). Tähän alaluokkaan olen koonnut etenkin patriarkkoja, Joosefia, Moosesta ja alkukertomuksia käsitteleviä ilmauksia oppikirjoista.

Valmis luokittelu on ylä- ja alaluokkineen samankaltainen kuin aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä mutta olen päässyt siihen eri reittiä teoriaohjaavan sisällönanalyysin avulla. Valmiissa luokittelurungossa vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista nostamani evankelisluterilaisen uskonnon tavoitteet ja sisällöt liittyvät yhteen oppikirjoista nousseiden aihepiirien kanssa (liite 1). Teoriaohjaava sisällönanalyysi mahdollistaa tämän joustavuuden, jossa osa alaluokista nousee ennalta määrätystä teoriataustasta ja osa puolestaan aineistosta sen läpikäymisen myötä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 133).

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden evankelisluterilaisen uskonnon sisällöissä mainitaan erikseen kristinuskon opin tarkasteleminen ja luterilaisuuden oppiin perehtyminen. Näiden oppien lähteistä tai sisällöistä ei kerrota enempää. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 250.) Olen oppikirjoja tarkastellessani luokitellut erikseen sekä kristillistä oppia koskevat

ilmaukset että luterilaiseen oppiin liittyvät ilmaukset (liite 1). Osa aiheista, kuten esimerkiksi kultainen sääntö, sopivat kahteen eri luokkaan, etiikkaan ja Raamattuun. Kultaisen säännön olen luokitellut etiikkaan kuuluvaksi, koska se on mainittu perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa etiikkaan liittyvän tavoitteen yhteydessä (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 250).

6.3 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Kiviniemi (2018) toteaa, että laadullisen tutkimuksen luotettavuutta arvioidessa tutkimusraportilla ja sen laatimisella on keskeinen merkitys. Koska tutkimusprosessin katsotaan olevan luonteeltaan tutkijan tutkimuskohteestaan luoma konstruktio ja tulkinta, on myös tutkimusraportti osa tätä prosessia. Toinen tutkija voisi tehdä saman aineiston perusteella eri seikkoja painottavan tulkinnan. Tästä syystä tutkijan tulee tuoda mahdollisimman selkeästi esille omat tulkintansa ja perusteet niiden takana. Näin toimimalla tutkija antaa tutkimusraportin lukijalle mahdollisuuden arvioida tutkijalle tutkittavasta ilmiöstä muodostuneen käsityksen uskottavuutta. (Kiviniemi 2018, 85–86.)

Tuomi ja Sarajärvi (2018) pitävät tärkeänä luotettavuutta lisäävänä tekijänä laadullisessa tutkimuksessa sitä, että tutkija kertoo tutkimuksen eri vaiheissa selkeästi mitä hän on tehnyt. Myös sen avaaminen, miten hän on ratkaisuja tehnyt tutkimusprosessin aikana ja perustelut sille, miksi hän on päätenyt tekemään tietynlaisia valintoja, auttavat lukijaa arvioimaan tutkimuksen luotettavuutta. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 182). Hirsjärvi, Remes & Sajavaara (2009) nostavat esille aineiston analyysin luokitteluperusteiden avaamisen tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttavana tekijänä. Tutkimuksessa käytetyn luokittelun perusteiden selvittäminen lisää tutkimuksen luotettavuutta. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2009, 232.)

Laadullisessa tutkimuksessa tutkija itse luo tutkimusasetelman sekä muodostaa sen pohjalta saamista tuloksista tulkinnan. Tällöin katsotaan, että tutkijan saamat tiedot suodattuvat aina hänen itsensä kautta. Näin ollen esimerkiksi tutkijan ikä, sukupuoli, virka-asema tai uskonnollinen vakaumus vaikuttavat

siihen, miten tutkija kohteensa näkee ja millaisia tulkintoja hän siitä tekee. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2009, 161.) Myös Patton pitää tärkeänä tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttavana tekijänä sitä, että tutkija avaa omaa taustaansa (Patton 2002, 566). Oma mielenkiintoni tämän tutkimuksen aihepiiriä kohtaan selittyy ennen kaikkea koulutustaustallani. Olen teologian maisteri ja uskonnon ja psykologian aineenopettaja. Tästä syystä myös luokanopettajaopinnoissa minua kiinnostaa uskonnonopetus ja siihen liittyvät asiat. Oppikirjoja tai oppimateriaaleja en ole tehnyt eikä minulla ole kokemusta uskonnon opettamisesta alakoulussa.

Laadullisen tutkimuksen yhteydessä käytävä keskustelu tutkimuksen eettisyydestä liittyy laajalti aineiston keräämiseen. Haastattelu- ja havainnointitilanteissa tutkimukseen osallistuvien henkilöiden tiedottaminen ja heidän oikeuksiansa kunnioittaminen, tutkimuslupien kerääminen ja tutkijan oman roolin pohdittaminen ovat yleisimpiä eettisyyteen liittyviä aiheita ihmistieteissä. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2009, 25; Kuula 2006, 11; Tuomi & Sarajärvi 2018, 153–157). Oma tutkimusaineistoni on julkista oppi- ja asiakirjatekstiä, jolloin aineiston keräämiseen liittyvät eettiset näkökulmat eivät ole samalla tavalla olennaisia kuin silloin, kun tutkimusaineisto kerätään suoraan ihmisiltä.

Kuula (2006) esittelee tutkimuksen eettisyyteen liittyviä normatiivisen etiikan sääntöjä ja arvoja. Normatiivinen etiikka ottaa kantaa siihen, millaisia ovat oikeat ja siten myös noudatettavat eettiset säännöt, jotka tulee ottaa huomioon tutkimusta tehtäessä. Normatiivinen etiikka jaetaan kolmeen eri osa-alueeseen, joita ovat hyve-etiikka, velvollisuusetiikka ja seurausetiikka. Hyve-etiikka liittyy vain harvoin tutkimusetiikkaan. Velvollisuusetiikka puolestaan koskee kaikkia tieteenaloja, joissa tutkimukseen osallistuu ihmisiä. Tällöin heidän osallistumisensa vapaaehtoisuus on ehdoton normi, jota tulee kunnioittaa tutkimuksen kaikissa vaiheissa. Taustalla on ihmisarvon ja ihmisen autonomian kunnioittaminen. Kolmas normatiivisen etiikan alue on seurausetiikka, mikä on oman tutkimukseni kannalta näistä etiikan osa-alueista olennaisin. Seurausetiikka ei voi Kuulan mukaan olla ainoa tutkimuseettinen lähtökohta, koska tutkija ei voi vielä tutkimusraporttia kirjoittaessaan tietää kaikkia tutkimustulostensa vaikutuksia.

Tutkijan tulee kuitenkin harjoittaa seurauseettistä pohdintaa silloin, kun hän raportoi tutkimuksensa tuloksia. Tutkimuksen kohteesta tulee kirjoittaa täsmällisesti ja todenmukaisesti. Kuitenkaan siitä ei voi kirjoittaa tavalla, joka leimaa tutkimuksen kohdetta kielteisesti. (Kuula 2006, 22–23.) Pysin tässä tutkimuksessa huolellisuuteen ja puolueettomuuteen tutkimustuloksiani raportoidessani, jotta en esittäisi tutkimukseni kohteita sen paremmin kielteisessä kuin myönteisessäkään valossa.

Tuomi ja Sarajärvi (2018) katsovat, että tutkimuksen eettisyys liittyy olennaisesti tutkimuksen luotettavuuteen. Hyvän tieteellisen käytännön tunteminen ja soveltaminen on olennaista tutkimuksen eettisyyden kannalta. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 149–150.) Omassa tutkimuksessani huomioin parhaani mukaan hyvän tieteellisen käytännön. Tämä tapahtuu pyrkimyksenä tarkkuuteen kirjallisuusviittauksissa ja aineistoesimerkkien esittämistavassa. Esittelen myös huolellisesti käyttämäni tutkimusmenetelmän ja tutkimustulokseni. Näiden seikkojen huomiointi lisää tutkimuksen luotettavuuden lisäksi myös sen eettisyyttä.

7 EVANKELISLUTERILAISEN KRISTINUSKON TAVOITTEET JA SISÄLLÖT

Seuraavassa tarkastelen vastausta ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni ”Milaisia kristinuskoon liittyviä tavoitteita ja sisältöjä on kuvattu vuoden 2014 evankelisluterilaisen uskonnon perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa vuosiluokilla 3-6?”

Uskonnon oppiaineen tehtävä on vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa laajan uskonnollisen ja katsomuksellisen yleissivistyksen tarjoaminen oppilaille. Myös uskonnon ja kulttuurin välisen suhteen ymmärtäminen sekä uskontojen ja katsomusten monilukutaidon kehittäminen mainitaan oppiaineen tehtäviksi. Opetuksen todetaan antavan oppilaalle aineksia oman identiteetin, elämäkatsomuksen ja maailmankatsomuksen rakentamista ja arvioimista varten. Opetuksen tarkoitus on tukea oppilaan kasvua yhteisön ja demokraattisen yhteiskunnan vastuulliseksi jäseneksi ja maailmankansalaiseksi. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 246.) Laaja-alaisen uskonnolliset ja katsomuksellisen yleissivistyksen nostaminen kaiken uskonnonopetuksen läpäiseväksi tavoitteeksi korostaa opetuksen tunnustuksettomuutta (Mikkola 2017, 19).

Kallioniemi, Kuusisto ja Ubani (2017) toteavat vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa korostuvan erityisesti oman uskonnollisen perinteen sisäisen moninaisuuden tuntemisen. He nostavat esille myös muiden uskontojen ja katsomusperinteiden sisäiseen moninaisuuteen tutustumisen. He pitävät keskeisenä eri katsomusten välisen dialogin mahdollistamista ja siihen rohkaisemista. Nämä kaikki sisällöt liittyvät osaksi kaiken uskonnonopetuksen läpäisevää tavoitetta laajan uskonnollisen ja katsomuksellisen yleissivistyksen tarjoamisesta. (Kallioniemi & Kuusisto & Ubani 2017, 42.) Vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa uskonnon oppiaineessa näkyvä kulttuurillinen näkökulma, jossa painotetaan uskonnon ja kulttuurin välisiä yhtäläisyyksiä, toimii Mikkolan mukaan uskonnollista ja katsomuksellista yleissivistystä

herättävänä myös niillä oppilailla, joilla ei ole henkilökohtaista kiinnostusta tai suhdetta uskontoon (Mikkola 2017, 25).

Vuosiluokkien 3–6 yhteydessä oppiaineen tehtävänä on oman uskonnon perustietojen laajentaminen ja syventäminen. Näistä erikseen mainitaan pyhät kirjat ja kertomukset, keskeinen oppi, eettiset periaatteet, rituaalit ja tavat. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 246.) Uskonnonopetuksen tavoitteista seuraavat liittyvät evankelisluterilaiseen kristinuskoon.

T1 ohjata oppilasta perehtymään opiskeltavan uskonnon pyhiin kirjoihin ja kertomuksiin sekä keskeisiin oppeihin
 T2 ohjata oppilas tutustumaan opiskeltavan uskonnon rituaaleihin ja tapoihin sekä pyhiin paikkoihin ja rakennuksiin
 T8 ohjata oppilas perehtymään opiskeltavan uskonnon eettisiin opetuksiin sekä eri uskontoja yhdistäviin eettisiin periaatteisiin
 (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 247.)

Evankelisluterilaisen uskonnon perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on kolme läpi peruskoulun jatkuvaa sisältöaluetta: S1 Suhde omaan uskontoon, S2 Uskontojen maailma ja S3 Hyvä elämä. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 250.) Näistä sisältöalueista S1 ja S3 liittyvät aihepiireiltään kristinuskoon ja ovat siten mielenkiintoni kohteina tässä tutkimuksessa. Sisältöalue S1 liittyy tavoitteisiin T1 ja T2. Tavoitteeseen T8 puolestaan liittyy sisältöalue S3. Seuraavassa tarkastelen vuoden 2014 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden evankelisluterilaisen uskonnon vuosiluokkien 3–6 kristinuskoon liittyviä sisältöjä siitä näkökulmasta, miten teologian eri oppiaineet ovat niissä edustettuina. Evankelisluterilaisen uskonnon Sisältöalueesta S1 ”*Suhde omaan uskontoon*” löytyi runsaasti kristinuskoon liittyviä aiheita.

”Opetuksessa tarkastellaan Raamattua kirjana, sen erilaisia tyyli-
 lajeja sekä uskonnollisen kielen erityispiirteitä ja vertauskuvallisuutta. Opetuksessa perehdytään Jeesuksen elämään, opetukseen ja merkitykseen kristinuskossa. Pohditaan Paavalin ja varhaisen kristillisyyden merkitystä kristinuskon kehittymiselle maailmanuskonnoksi. Tutustutaan Raamatun keskeisten kertomusten vuorovaikutukseen taiteen, tieteen ja kulttuurin

kanssa...” (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 250)

Eksegetiikan piiriin kuuluvat Raamattu ja siihen liittyvät aiheet. Raamatun tarkasteleminen kirjana tarkoittaa Raamattuun tutustumista kirjakokoelmana, joka on syntynyt eri aikoina ja eri kirjoittajien työn tuloksena. Raamatun erilaiset tyyli- ja lajit puolestaan on käsitteenä epämääräinen. Jää lukijan ratkaistavaksi, tarkoitetaanko tällä esimerkiksi psalmeihin, sananlaskuihin tai profeettakirjoihin tutustumista, jotka kaikki edustavat omanlaistaan kirjallisuudenlajeja. Jeesuksen elämän, opetuksien ja merkityksen tarkastelemiseen kristinuskossa kehottava kokonaisuus tuo esille selkeästi eri näkökulmat kristinuskon Jeesukseen perehtymiseen. Paavalin ja varhaisen kristinuskon merkityksen pohtiminen kristinuskon kehittymisessä maailmanuskonnoksi puolestaan on hyvin laaja kokonaisuus. Kristinuskon keskeisten kertomusten vuorovaikutus taiteen, tieteen ja kulttuurin kanssa on niin ikään laaja. Tässä yhteydessä niin ikään kertomusten keskeisyyden arviointi jää opettajan tehtäväksi.

S1 käsittää myös systemaattisen teologian alaan kuuluvia sisältöjä.

”Opetuksessa tarkastellaan kristinuskon keskeisiä käsitteitä, symboleita ja oppia. Sisältöjen valinnassa huomioidaan kristinuskon moninaisuus ja erityisesti protestanttisuus osana kristinuskoa. Opetuksessa tutustutaan Martin Lutherin ja Mikael Agriolan merkitykseen uskonnon uudistajina. Perehdytään luterilaisuuden oppiin, sakramentteihin, rukouksiin, jumalanpalvelukseen ja seurakunnan toimintaan.” (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 250)

Dogmatiikan piiriin kuuluvat kristinuskon keskeisten käsitteiden, symbolien ja opin tarkasteleminen. Näitä ei ole eritelty tarkemmin eikä niistä ole annettu esimerkkejä. Sen sijaan sanotaan, että sisältöjen valintaa ohjaa kristinuskon moninaisuuden huomioiminen ja protestanttisuuden huomioiminen osana kristinuskoa. Luterilaisuuden oppiin, sakramentteihin, rukouksiin, jumalanpalveluksiin ja seurakunnan toimintaan perehtyminen mainitaan. Tässä luettelossa yksiselitteisiä aiheita ovat luterilaisuuden sakramentit, jumalanpalvelus ja seurakunnan

toiminta. Oppi ja rukoukset puolestaan ovat monitulkintaisia ja usein myös opettajalta tiedonhakua vaativia. Tämän tekee vielä haastavammaksi se, että evankelisluterilainen uskonnonopetus on luonteeltaan yleiskristillistä opetusta, jossa opilliset asiat eivät ole voimakkaasti keskiössä (Mikkola 2017, 18). Luterilaisina rukouksina voidaan pitää joko Lutherin itse Katekismukseen kirjoittamia rukouksia tai eri kristillisille kirkkokunnille yhteistä Isä meidän-rukousta, jonka selityksen Luther itse on kirjoittanut Katekismukseen. Sisältöalueessa S3 *”Hyvä elämä”* on kristinuskon etiikkaan liittyviä aiheita

”Opetuksessa tarkastellaan kristinuskon tärkeimpiä eettisiä ohjeita: Kulusta sääntöä, rakkauden kaksoiskäskyä ja kymmentä käskyä. Pohditaan Kulustaisen säännön etiikkaa kristinuskossa ja eri uskonnoissa. Opetuksessa käsitellään keskeisiä elämänkysymyksiä, tunteita ja arvoja Vanhasta ja Uudesta Testamentista valittujen kertomusten avulla.” (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 250.)

Myös etiikan aiheet liittyvät systemaattiseen teologiaan. Sisältöalueessa S3 on eritelty kristinuskon keskeisimpinä pidetyt eettiset ohjeet. Lisäksi kulustaisen säännön etiikan pohtiminen mainitaan sekä kristinuskon että muiden uskontojen osalta. Keskeisten elämänkysymysten, tunteiden ja arvojen käsittely Raamatun kertomuksien avulla on eettisten ohjeiden lisäksi toinen kristinuskon etiikkaan liittyvä osa-alue. Keskeisiä elämänkysymyksiä ei tarkemmin ole eritelty, kuten ei niihin liittyviä Raamatun kertomuksiakaan. Näin ollen jää opettajan päätettäväksi, millaisia kertomuksia hän Raamatusta etsii elämänkysymysten käsittelyn tueksi. Myöskään siihen, ovatko opetuksessa esille nostettavat elämänkysymykset lähtöisin oppilailta, opettajalta vai jostain muualta, ei oteta kantaa.

Käytännöllisen teologian alaan liittyviä aihepiirejä sisältöalueessa S1 *”Suhde omaan uskuntoon”* ovat muun muassa kirkkovuosi, kristinuskoon liittyvät elämänkaarirituaalit ja niihin liittyvä tapakulttuuri.

”Opetuksessa syvennetään tietoja kirkkovuodesta, elämänkaaren kristillisistä rituaaleista sekä niihin liittyvästä moninaisesta tapakulttuurista. Tutustutaan syvällisemmin kirkkoon uskonnollisena rakennuksena, kirkkoarkkitehtuuriin ja siihen

liittyvään symboliikkaan. Opetuksessa otetaan huomioon virret ja muu hengellinen musiikki.” ...sekä tarkastellaan kristinuskon näkymistä populaarikulttuurissa.” (Perusopetuksen opetus-suunnitelman perusteet 2014, 250.)

2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa mainittu tietämyksen syventäminen edellyttää sitä, että opettajalla on selvyys oppilaiden aiheeseen liittyvästä tietämyksestä, jolloin sitä voidaan lähteä syventämään. Yhtälailta tutustuminen syvällisemmin kirkkoon uskonnollisena rakennuksena, kirkkoarkkitehtuuriin ja siihen liittyvään symboliikkaan edellyttää oppilaiden aiempien tietojen selvittämistä. Virsien ja muun hengellisen musiikin yhteydessä ilmaus ”*otetaan huomioon*” poikkeaa kaikista muista sisältöalueiden S1 ja S3 verbeistä ja ilmauksista. Verrattuna muiden sisältöjen yhteydessä käytettyihin verbeihin, kuten perehtyä, syventyä, tutustua, kuvaa ilmaus ”*otetaan huomioon*” tilanteita, joissa virsiä tai muuta hengellistä musiikkia esiintyy ja niiden olemassaoloon tulee jollain tavalla reagoida opetuksessa. Virsiin ja muuhun hengelliseen musiikkiin ei kehoiteta tutustumaan tai perehtymään eikä niiden aiempaa tuntemista oleteta oppilailta, koska niihin ei myöskään kehoiteta syventymään. Vastakohtana huomioon ottamiselle olisi olla ottamatta huomioon, jolloin virsiä ja muuta hengellistä musiikkia ei lienee lainkaan olisi mainittu evankelisluterilaisen uskonnon sisällyksessä.

Ilmaisu, joka kehottaa ottamaan huomioon virret ja muun hengellisen musiikin, johdattaa ajatukset keskusteluihin joulun- ja kevätjuhlista sekä niissä laulettavista virsistä. Useissa kouluissa on luovuttu virsien laulamiseksi sillä ajatuksella, että esimerkiksi Suvivirsi tai Enkeli taivaan-virsi tekisi tilaisuudesta, jossa se lauletaan, uskonnollisen ja siten toisi juhlaan uskonnon harjoittamisen elementin. Kuitenkaan yhden virren laulaminen ei tee tilaisuudesta vielä uskonnollista. (Suvivirsi koulujen kevätjuhlissa, 2013.) Toisaalta virsien suhteen varovaisuuteen on syynsä. Evankelisluterilaisen kirkon oman tulkinnan mukaan virsi on laulettu rukous. Myös Virsivisa siten järjestettynä, että siinä opetellaan ulkoa ja lauletaan virsiä joko tunnustuksettomassa uskonnonopetuksessa tai koulun muussa opetuksessa, on saanut moitteet apulaisoikeusasiamieheltä. (Opetushallitukselle moitteet, 2015) Mikkola (2017) toteaa, että populaarikulttuurin

ottaminen osaksi sisältöjä on yksi tapa tuoda esille uskonnon vaikutuksia nykyisessä kulttuurissa ja yhteiskunnassa. Vaikutus ei rajaudu pelkästään korkeakulttuuriin ja taiteeseen. Uskonto on edelleen esillä useilla eri tavoilla arjessa, esimerkiksi mainoksissa, viihteessä ja politiikassa. (Mikkola 2017, 25.)

TAULUKKO 1. Vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden vuosiluokkien 3-6 evankelisluterilaisen uskonnon sisältöjen jaottelu teologian oppiaineiden mukaan

EKSEGETIIKKA	DOGMATIIKKA	ETIIKKA	KÄYTÄNNÖLLI- NEN TEOLOGIA
Raamattu kirjana ja sen erilaiset tyylilajit	Kristinuskon keskeiset käsitteet, symbolit, oppi, uskonnollinen kieli	Kultainen sääntö	Kirkkovuosi, elämänkaaren kristilliset rituaalit ja niihin liittyvä tapakulttuuri
Paavalin ja varhaisen kristinuskon merkitys kristinuskon kehitymiselle maailmanuskonnoksi	Kristinuskon moninaisuus, protestanttisuus osana kristinuskoa	Rakkauden kaksoskäsky	Kirkko uskonnollisena rakennuksena, kirkkoarkkitehtuuri ja siihen liittyvä symboliikka
Raamatun keskeiset kertomukset tieteessä, taiteessa ja kulttuurissa	Luther ja Agricola uskonnon uudistajina	Kymmenen käskyä	Virret ja muu hengellinen musiikki
	Luterilaisuuden oppi, sakramentit ja rukoukset	Kultaisen sääntön etiikka kristinuskossa ja eri uskonnoissa	Luterilainen jumalanpalvelus ja seurakunnan toiminta
		Raamattu ja elämänkäsyt, tunteet ja arvot	Kristinuskon näkyminen populaarikulttuurissa

Teologian oppiaineiden näkökulmasta tarkasteltuna vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden vuosiluokkien 3-6 evankelisluterilaisen uskonnon sisällöissä on tasaisesti aiheita eksegetiikasta, systemaattiseen teologiaan kuuluvista dogmatiikasta ja etiikasta sekä käytännöllisestä teologiasta. Eksegeetiikkaan liittyvät aihepiirit ovat hyvin laajoja, kuten Raamattu kirjana. Myös Paavalin ja varhaisen kristinuskon merkitys kristinuskolle ja sen kehittymiselle maailmanuskonnoksi on erittäin laaja ja varhaisen kristinuskon osalta lisäksi myös osittain kirkkohistoriaa sivuava kokonaisuus. Laajoja aihepiirejä ovat myös käytännölliseen teologiaan kuuluva kristinuskon näkyminen populaarikulttuurissa ja eksegetiikan alaan kuuluva Raamatun keskeisten kertomusten vuorovaikutus tieteeseen, taiteeseen ja kulttuurin kanssa. Laajoihin aiheisiin viitataan usein *"tarkastellaan"* tai *"tutustutaan"* verbeillä. Esimerkiksi Raamattuun kirjana tutustutaan. Tämä antaa opettajalle ja myös oppilaille mahdollisuuden valita tarkastelun ja tutustumisen kohteeksi heidän kiinnostuksensa kohteena olevia aiheita.

Etiikkaan liittyvissä sisällöissä on kolme kristinuskossa keskeistä eettistä ohjetta: kultainen sääntö, rakkauden kaksoiskäsky ja kymmenen käskyä. Nämä eettiset ohjeet, kuten myös esimerkiksi dogmatiikan alaan kuuluvat luterilaisuuden sakramentit ja rukoukset, edustavat yksiselitteisempiä käsitteitä, joiden opiskelu on luonteeltaan erilaista kuin esimerkiksi Raamatun kertomuksiin tutustuminen. Näissä eri teologian oppiaineisiin pohjautuvissa sisällöissä näkyy koulun evankelisluterilaisen uskonnonopetuksen taustalla vaikuttava teologian eri tieteenalojen tuottama tiedon moninaisuus. Tämä seikka luo omat haasteensa evankelisluterilaisen uskonnon opettamiselle, koska aineen laaja tausta tekee opittavien asioiden määrästä suuren ja eri oppiaineisiin pohjautuvat sisällöt vaativat monenlaisten näkökulmien omaksumista sekä opettajalta että oppilailta.

Vuosiluokille 3-6 asetetun oppiaineen tehtävän mukaisesti oman uskonnon perustietojen laajentaminen ja syventäminen näkyvät sisältöihin valituissa aihepiireissä. Yleisistä uskonnon oppiaineen tavoitteista uskonnollisen monilukutaidon kehittämistä harjoitetaan kristinuskon parissa. Kristinuskon moninaisuus ja protestanttisuus osana kristinuskoa mahdollistavat kristinuskon katsomisen uudesta näkökulmasta. Kristinuskon sisällä olevat eroja ja moninaisuutta käsittele-

mällä oppilaiden on mahdollista muodostaa eläväinen kuva kristinuskosta erilaisia traditioita ja suuntauksia sisältävänä uskontona (Mikkola, 2017, 27).

8 KRISTINUSKOON LIITTYVÄT SISÄLLÖT ALAKOULUN 3.-5. LUOKKIEN EVANKELISLUTERILAISEN USKONNON OPPIKIRJOISSA

Seuraavaksi tarkastelen vastauksia toiseen tutkimuskysymykseeni ”Millaisia kristinuskoon liittyviä aihepiirejä on esitetty evankelisluterilaisen uskonnon 3.-5. luokan oppikirjoissa?”

8.1 Raamattu kirjana ja kristinusko taiteessa ja kulttuurissa

Raamattua kirjana ja Raamatun ja kristinuskon vaikutuksia kulttuuriin ja yhteiskuntaan kuvaavia aineistoesimerkkejä löytyi määrällisesti oppikirjoista vain vähän. Tästä syystä yhdistin kaksi pientä alaluokkaa yhdeksi alaluokaksi 1.1 Raamattu kirjana sekä Raamattu ja kristinusko tieteessä, taiteessa ja kulttuurissa (liite 1). Raamattuun kirjana tutustutaan kolmannen luokan oppikirjoissa. Raamattua kirjana kuvaavat aineistolainaukset kuuluvat kaikki alaluokkaan 1.1. Raamattu kirjana sekä Raamattu ja kristinusko tieteessä, taiteessa ja kulttuurissa (liite 1).

Sydän-sarjan kolmannen luokan kirjassa Raamattu-osio aloitetaan esittelykappaleella, jossa kerrotaan Raamatun olevan kristittyjen pyhä kirja, joka koostuu kahdesta osasta, Vanhasta testamentista ja Uudesta testamentista. Seuraavassa kappaleessa on Raamatun käyttöopas, jossa esitellään Raamatun sisällysluettelon käyttäminen sekä Raamatun kirjojen merkintätapa, jossa kirjaan viitataan lyhenteellä, lukuun suurella numerolla ja jakeet on numeroitu pienillä numeroilla tekstin sekaan. Esittelyn jälkeen oppilaat pääsevät tutustumaan itse Vanhaan testamenttiin etsimistehtävien kautta. (Sydän 3 2015, 28–31.) Oppilaiden tehtävänä on etsiä Vanhasta testamentista paimentolaiselämään liittyviä, lukuihin ja jakeisiin viittaavilla lyhenteillä ilmoitettuja kohtia, joista löytyy vastaus kysymykseen, esimerkiksi

”Mitä savenvalaja teki, jos astia meni pilalle?” (Jer. 18:4) (Sydän 3 2015, 31.)

Aarre-sarjassa Raamattua kirjana ei käsitellä omassa luvussaan. Kolmannen luokan oppikirjassa Raamattua kirjana esitellään patriarkat-nimisen osion alussa.

”Raamattu on kristittyjen pyhä kirja. Se on monien ihmisten kirjoittama kirjakokoelma, jossa on kaksi osaa, Vanha testamentti ja Uusi testamentti. Vanhassa testamentissa on tuhansia vuosia vanhoja kertomuksia. Kirjoittajat halusivat kertoa, miten Jumala ohjasi Israelin kansaa. Tärkeintä ei ole, tapahtuiko kaikki juuri niin kuin Raamatusta on kerrottu.” (Aarre 3 2017, 15.)

Jälkimmäisen osan alaluokasta 1.1. muodostavat ilmaukset, jotka liittyvät aihepiiriin *Raamattu ja kristinusko tieteessä, taiteessa ja kulttuurissa*. Raamatun vaikutusta tieteeseen tai kristinuskoon ei oppikirjoissa käsitelty ollenkaan. Sen sijaan mainintoja, joissa kuvataan Raamatun merkitystä taiteelle ja kulttuurille, löytyi muutamia. Sydän-sarjan kolmannen luokan kirjassa on Taideteoksen arvoitusniminen tehtävä, jossa on kaksi eri taiteilijan tekemää maalausta Mooseksen löytymisestä. Neljännen luokan kirjassa vastaava tehtävä löytyy Tuhlaajanpojan paluuta esittävien teosten yhteydestä. Oppilaan tehtävänä on tutkia ja vertailla taideteoksia ja pohtia esimerkiksi

”Mitä teoksissa tapahtuu? Mikä Raamatun kertomus teoksissa on kuvattu?” (Sydän 3 2015, 47, Sydän 4, 2016, 47.)

Aarten viidennen luokan kirjassa Uskontojen Eurooppa-kappaleessa esitellään kristinuskon vaikutuksia kulttuuriin ja yhteiskuntaan sekä kerrotaan Raamatun vaikutuksesta ihmisten nimiin ja taiteeseen.

”Kristinusko näkyy muun muassa siinä, mitä pidämme oikeana ja mitä vääränä. Myös eurooppalainen lainsäädäntö on saanut vaikutteita kymmenestä käskystä. Koululaitos ja sairaanhoito ovat saaneet alkunsa luostareissa. Kirkolliset pyhäpäivät rytmittävät kaikkien elämää. Joulua ja pääsiäistä vietetään lähes kaikissa kodeissa. Suuri osa tavallisimmista nimistä on peräisin Raamatusta. Raamatun innoittamana on myös kirjoitettu

lukemattomia kirjoja, maalattu tauluja, tehty elokuvia ja sävelletty musiikkia.” (Aarre 5 2018, 69.)

Myös kristinuskon vaikutuksista kulttuuriin ja yhteiskuntaan löytyi joitakin mainintoja. Sydämen viidennen luokan kirjassa puolestaan kerrotaan Suomen leijonan pitkästä matkasta tänne Pohjolaan.

”Ei ole sattumaa, että leijona on yksi suomalaisuuden tunnusmerkki eli symboli. Kertomus leijonan matkasta Suomen symboliksi liittyy kristinuskon leviämiseen. Kristinuskon keskeinen henkilö Jeesus kuului sukuun, jonka tunnus oli leijona. Siksi leijonasta tuli myös Jeesuksen tunnus. Kun kristinuskosta kasvoi vähitellen Euroopan suurin uskonto, monet hallitsijat ottivat tunnukseksi kristinuskosta tutun leijonan. He halusivat kertoa sillä heidän jumalallisesta vallastaan ja voimastaan. Myöhemmin leijonasta tuli myös Pohjolan kuninkaan tunnus, vaikkei lähes kukaan pohjoisen asukas ollut koskaan leijonaa nähnytkään. Tarina leijonan saapumisesta Eurooppaan ja aina Suomeen asti on samalla kertomus kristinuskon leviämisestä Pohjolaan.” (Sydän 5 2017, 26.)

Kertomalla kristinuskon ja Raamatun vaikutuksista kulttuuriin ja yhteiskuntaan lukija saadaan huomaamaan se, miten moninaisia asioita hänen ympäristössään tai arjessaan kristinuskon ja Raamattu ovat olleet muokkaamassa.

8.2 Vanhan testamentin kertomukset ja henkilöt

Vanhan testamentin henkilöitä on käsitelty molempien kirjasarjojen kolmansien luokkien oppikirjoissa runsaasti. Lähes kaikki Raamattuun liittyvät sisällöt kolmansien luokkien kirjoista kuuluvat alaluokkaan *1.2 Vanhan testamentin henkilöt ja kertomukset*. Sydän-sarjan kolmannen luokan kirjassa osa Vanhan testamentin kertomuksista esitellään hyvin lyhyinä tiivistelminä yhden aukeaman pituisessa kappaleessa. Mukaan on valittu maailman luominen, Nooa ja vedenpaisumus, Abraham ja luvattu maa, Jaakob ja Esau, Joosef, Mooses, Kymmenen käskyä, Daavid ja Goljat sekä Joonas kalan vatsassa. Kertomusten pääkohtien esittely tapahtuu siinä järjestyksessä, jossa kertomukset ovat Raamatussa. Raamatun ja Vanhan testamentin esittelyjen jälkeen käsitellään pidemmin, omissa

kappaleissaan Abrahamin matka luvattuun maahan, Jaakobin ja Esaun riita, Joosefin anteeksianto kateellisille veljilleen sekä Mooseksen elämä ja hänen saamansa suuri tehtävä. Alkukertomuksia ei Sydämen kolmannen luokan kirjassa käsitellä omana lukunaan. Kaikki Vanhan testamentin kertomukset ovat kirjan tekijöiden omin sanoin kirjoittamia lyhennelmiä, eikä niissä ole viitattu raamatunkohtaan, josta kertomus löytyy (Sydän 3 2015, 32–45.)

Aarre-sarjan kolmannen luokan oppikirjassa Raamatusta käsitellään Vanhan testamentin kertomuksia neljässä eri luvussa, jotka on sijoitettu eri puolille kirjaa. Luvut ovat nimeltään Patriarkat, Joosef, Mooses ja Alkukertomukset (Aarre 3 2017, 4–5). Patriarkkakertomuksia on runsaasti, niissä kerronta on painoitellen yksityiskohtaista ja Raamattua entuudestaan vain vähän tuntevalle oppilaalle ne ovat todennäköisesti melko vieraita. Mooseksen elämää käsittelevässä osiossa kerrotaan Mooseksen elämänculusta alkumetreiltä aina kymmenen käskyn antamiseen saakka (Aarre 3 2017, 67–74.) Toinen Mooseksen kirja, jossa kerrotaan Jaakobin jälkeläisten elämästä Egyptissä ja Mooseksen löytymisestä Niilin varrelta sekä hänen toimistaan israelilaisten johtajana matkalla kohti luvattua maata ja pois päin Egyptin orjuudesta, on jatkoa patriarkkakertomusten sarjalle (Nissinen 2008, 49–50.)

Viimeisenä Raamattuun liittyvänä kokonaisuutena Aarre-sarjaan kolmannen luokan kirjassa on Alkukertomukset-niminen jakso. Siinä käydään läpi kirjan tekijöiden itse laatimien lyhennelmien kautta luomiskertomus, paratiisista karkottaminen sekä vedenpaisumus, jonka jälkeen Jumala tekee liiton ihmisten kanssa (Aarre 3 2017, 81–88.) Alkukertomukset ovat Raamatun ensimmäisiä kertomuksia, jotka kertovat maailman luomisesta, pahuuden tulosta maailmaan, ihmisen paikasta maailmassa sekä ihmisen ja Jumalan välisestä suhteesta. (Nissinen 2008, 44–45.) Molemmat Vanhan testamentin luomiskertomukset, maan luominen sekä ihmisten luominen, on otettu kirjaan mukaan.

Kolmannen luokan osalta kirjasarjat käsittelevät Raamattua keskenään eri tavoilla. Evankelisluterilaisesta uskonnonopetuksesta puhuttaessa on käytetty ilmaisua ”kotiseutuperiaate”, joka tarkoittaa opetuksen etenemistä oppilaille tutusta uskonnollisesta ja kulttuurisesta ympäristöstä kohti vieraampia

kulttuuriympäristöjä. (Pyysiäinen 1998, 66). Kotiseutuperiaatteesta on puhuttu usein oman uskonnon opetuksen ja muihin uskontoihin tutustumisen yhteydessä. Kuitenkin sitä voidaan soveltaa myös oman uskonnon opetukseen liittyviin sisältöihin.

Kotiseutuperiaatteen näkökulmasta kirjasarjojen lähestymistapa Raamattuun kirjana eroaa toisistaan. Kolmannen luokan oppikirjassa Sydän-sarjassa Raamattuun tutustuminen aloitetaan yleisellä katsauksella Raamattuun kirjana ja kirjakokoelmana. Tämän jälkeen oppilaalle esitellään tapa, jolla Raamatun eri kirjoihin ja kohtiin viitataan lukujen ja jakeiden numeroilla. Oppilasta rohkaistaan itse etsimään tietoa Raamatusta. (Sydän 3 2015, 30–33.) Tässä käsittelytavassa oppilaalle esitellään yleisiä asioita Raamatusta ennen yksityiskohtaisempiin kertomuksiin perehtymistä eli edetään kotiseutuperiaatteen mukaisesti yleisestä ja tutummasta kohti vieraampaa.

Aarre-sarjan kolmannen luokan kirjassa ei ole edetty oppilaalle mahdollisesti tutummasta aineksesta kohti vieraampaa. Tämän sijaan Raamattuun kirjana tutustuminen on jätetty vaille omaa kappalettaan ja Raamattua kirjana koskevat, muutamalla lauseella ilmaistut tiedot on asetettu patriarkoista kertovan luvun alle. (Aarre 3 2017, 15.) Oppilaille todennäköisesti patriarkkoja tutummat alkukertomukset on sijoitettu kirjan viimeisiksi kertomuksiksi. Oppikirjan järjestystä noudattamalla oppilaalle saattaa muodostua kuva, että alkukertomukset tulevat myös Raamatussa vasta patriarkkakertomusten ja Israelin kansan vaiheista kirjoitettujen kertomusten jälkeen. Etenkin, kun kokoava kappale, jossa kerrottaisiin pääpiirteittäin Raamatun rakenteesta, puuttuu kirjasta kokonaan, jolloin oppilas ei voi sijoittaa kirjassa olevia Raamatun kertomuksia osaksi Raamatun kirjojen kokonaisuutta.

Aarten Raamatun käsittelytavassa kotiseutuperiaatetta ei ole huomioitu samalla tavalla kuin Sydän-sarjan kirjassa, jossa ensin kutsutaan oppilas tutustumaan mahdollisesti melko vieraaseen Raamatun maailmaan ja Raamattuun kirjakokoelmana. Aarten lukijalle kirjan lyhennettyjen kertomusten ja Raamatun kertomusten välinen yhteys ei välity samalla tavalla pelkän oppikirjatekstin perusteella, eikä lukija voi kirjan teksteihin liittyvien raamatunkohtien puuttuessa

itse etsiä kirjan kertomusten pohjana olleita tekstejä Raamatusta. Lukija ei tule oppikirjan perusteella tietoiseksi siitä, että Raamatun kertomuksiin viitataan aina tietyllä tavalla ja tämä viittaustavan tuntemalla voi löytää itseään kiinnostavan kertomuksen Raamatun kirjojen kokoelmasta.

8.3 Jeesuksen elämä, opetukset ja merkitys kristinuskossa

Neljännän luokan oppikirjoissa käsitellään molemmissa kirjasarjoissa Uutta testamenttia ja Jeesusta. Näitä sisältöjä kuvaavat ilmaukset kuuluvat alaluokkaan 1.3 *Jeesuksen elämä, opetukset ja merkitys kristinuskossa*. Sydämen neljännän luokan kirjassa Uuden testamentin kertomuksia-luvussa esitellään yhdeksän eri kertomuksen lyhennelmän kautta Jeesuksen elämänvaiheita. Lyhennelmät on koostettu muutamaa lauseeseen ja niiden yhteyteen ei ole merkitty tarkkaa raamatunkohtaa, josta kertomus on otettu. Kertomukset esitetään siinä järjestyksessä, jossa ne ovat Uudessa testamentissa.

Miten Jeesus opetti? -luvussa kerrotaan, että Jeesus opetti ensisijaisesti tavallisia ihmisiä. Opettaessaan Jeesus puhui arkisista asioista, kuten lapsista ja rahasta. Jeesuksen opetusten kerrotaan olleen usein vertauksia. (Sydän 4 2016, 34–35.) Esimerkkinä vertauksesta on Luukkaan evankeliumin teksti eksyneestä lampaasta. Tämän tekstin yhteyteen on merkattu lukuna ja jakeina tekstin paikka Raamatussa. (Sydän 4 2016, 35.) Tuhlaajapojan kertomus on lyhennetty ja kuvitettu Luukkaan evankeliumin mukaan. Kertomuksen yhteyteen ei ole laitettu mainintaa raamatunkohdasta tai evankeliumista, josta alkuperäinen kertomus löytyy. Kertomus alkaa lyhyellä pohjustustekstillä.

”Jeesuksen aikana väärin tehneitä ihmisiä kutsuttiin ”syntisiksi”, eikä heidän kanssaan saanut olla tekemisissä. Jeesus toimi toisin. Hän opetti, että väärin tekeminen ei ole kaiken loppu.” (Sydän 4 2016, 38.)

Katkelma oppikirjatekstistä kuvaa sitä, että Sydämen neljännän luokan kirjassa vertausten lisäksi oppilaalle esitellään Jeesuksen opetusten sisältöjä. Jeesuksen merkitys kristinuskolle näkyy seuraavissa, Miten kristinusko syntyi? -kappaleen

aineistolainauksissa. Tekstissä kerrotaan kristinuskon juutalaisista juurista ja sitä kautta Vanhan testamentin tärkeydestä ensimmäisille kristityille.

”Jeesuksen ensimmäiset seuraajat olivat Jeesuksen tapaan juutalaisia...He kirjoittivat ylös kertomuksiaan Jeesuksesta ja hänen seuraajistaan. Näistä kertomuksista syntyi Uusi testamentti, josta tuli kristittyjen tärkein kirjakokoelma. Ensimmäiset kristityt ajattelivat, että Jeesus oli juutalaisten pitkään odottama vapauttaja, josta käytettiin hepreankielistä kunnianimeä Messias. Messias käännettiin nimellä Kristus. Siksi Jeesusta alettiin kutsua Kristukseksi, hänen seuraajiaan kristityiksi ja heidän uskoaan kristinuskoksi.” (Sydän 4 2016, 30–31).

Näissä tekstikatkelmissa tulee tiivistetysti esille Jeesuksen merkitys uuden uskonnon, kristinuskon syntymiselle ja ensimmäisille, Messiasta odottaneille kristityille. Samaan kohtaan on yhdistetty sanojen Messias ja Kristus sekä kristitty alkuperän ja merkityksen avaaminen. Neljännen luokan Aarre-sarjan kirjassa Raamatusta käsitellään Uusi testamentti neljässä eri luvussa. Jeesuksen elämästä ja siitä saaduista tiedoista kerrotaan seuraavaa.

”Uudessa testamentissa on neljä evankeliumia, joissa kerrotaan Jeesuksen elämästä, kuolemasta ja ylösnousemuksesta. Evankeliumit on kirjoitettu vasta Jeesuksen kuoleman jälkeen. On historiallisesti varmaa, että Jeesus on elänyt ja opettanut ihmisiä” (Aarre 4 2017, 15–16.)

Jeesuksen opetuksista säilyneet tiedot ovat peräisin evankeliumeista. Hänen kerrotaan opettaneen vertauksia käyttämällä.

”Kun Jeesus opetti, hän käytti usein esimerkkejä ihmisten jokapäiväisestä elämästä. Näitä kutsutaan vertauksiksi. Tuttujen tilanteiden avulla oli helpompi saada ihmiset ymmärtämään, millainen Jumala on ja miten hän tahtoo ihmisten elävän” (Aarre 4 2017, 26.)

Jeesuksen opetuksia käsitellään runsaiden esimerkkien kautta. Kuten Sydän-sarjassa, myös Aarre-sarjan kirjassa oppilaalle kerrotaan mitä Jeesuksen opetuksiin käyttämä vertaus tarkoittaa. Jeesuksen merkitystä kristinuskossa avataan seuraavassa oppikirjan aineistoesimerkissä.

”Vanhan testamentin profeetat olivat luvanneet, että jonakin päivänä Jumala lähettää Messiaan, joka vapauttaa Israelin kansan. Monet uskoivat, että Jeesus oli tuo Messias” (Aarre 4 2017, 16.)

Aarre-sarjan kolmannen ja neljännen luokan oppikirjoissa *Raamattu kirjana* -tyyppistä Raamattua esittelevää lukua ei ole. Myöskään niitä raamatunkohtia, joista kirjaan otetut kertomukset löytyvät, ei kerrota Aarre-sarjan lukijalle. Lyhyt Raamattua esittelevä osio on sijoitettu Jeesuksen elämästä ja evankeliumeista kertovan Jeesus Nasaretilainen -otsikon alle.

Sydän-sarjan neljännen luokan oppikirjassa joidenkin Raamatun kertomusten yhteyteen oli merkitty paikka, josta alkuperäinen kertomus löytyy Raamatusta. Lisäksi Jeesuksen opetuksia käsittelevän kappaleen yhteyteen on laitettu oppilaalle etsintätehtävä, jossa hänen tulee löytää Matteuksen evankeliumista taivasten valtakuntaa käsittelevä kohta, joka on merkattu muodossa Matt. 13:31-32. (Sydän 4 2016, 34–35.) Raamatun käytön yhdistäminen Raamatun kertomusten käsittelyyn auttaa oppilasta tutustumaan Raamattuun kirjana ja luo yhteyttä kirjassa olevien kertomusten ja niiden alkuperän yhteyteen. Näin oppilas pääsee itse lukemaan Raamattua ja tutkimaan kertomuksia, jotka liittyvät oppikirjan käsittelemiin aiheisiin.

8.4 Paavali ja varhainen kristinusko

Molemmissa kirjasarjoissa Paavalia ja varhaisen kristinuskon merkitystä sille, että kristinusko sai runsaasti lisää kannattajia ja on kehittynyt maailmauskonnoksi, käsitellään viidennen luokan kirjoissa. Paavalia ja varhaisen kristinuskon leviämistä koskevat ilmaukset kuuluvat alaluokkaan 1.4 *Paavalin ja varhaisen kristillisyyden merkitys kristinuskon kehittymiselle maailmanuskonnoksi*. (Liite 1). Sydän-sarjan viidennen luokan kirjassa Kristinusko syntyy-kappale kertoo varhaisesta kristinuskosta. Tiiviistä tekstistä käy heti ilmi, että tiedot Jeesuksesta ja hänen toiminnastaan ovat säilyneet nykypäivään saakka Raamatun kertomuksissa.

”Raamatussa kerrotaan, että noin 2000 vuotta sitten Palestiinassa eli Jeesus Nasaretilainen, jonka toiminnan seurauksena syntyi

kristinusko. Kertomus Jeesuksesta ja hänen opetuslapsistaan olisi hyvin voinut päättyä Jeesuksen kuolemaan. Kävi kuitenkin toisin. Jeesuksen seuraajien keskuudessa syntyi usko siihen, että Jeesus oli noussut kuolleista.” (Sydän 5 2017, 28.)

Jälkimmäinen puolisko kappaleesta kertoo Paavalista kristittyjen johtajana.

”Paavali oli juutalainen opettaja eli rabbi. Aluksi hän ei kuulunut Jeesuksen seuraajien joukkoon, vaan hän vastusti ja jopa vainosi heitä. Vähitellen hänestä tuli varhaisen kristinuskon keskeinen johtaja. Paavali halusi levittää Jeesuksen opetuksia myös niille, jotka eivät olleet juutalaisia...Paavalin, Pietarin ja monien muiden ensimmäisten kristittyjen työn tuloksena kristillisiä seurakuntia syntyi kymmenittäin ympäri laajaa Rooman valtakuntaa.” (Sydän 5 2017, 29.)

Paavalin merkitys Jeesuksen opetusten levittäjänä tulee tekstistä selkeästi esille. Myös hänen ja muiden kristinuskon levittäjien työn vaikutus Rooman valtakunnan kristillistymiselle kerrotaan. Seuraavassa aineistoesimerkissä varhaisen kristillisyyden merkitystä sille, että kristinuskosta myöhemmin muodostui maailmanuskonto, selittävät kristinuskon suosion kasvuun liittyneet tekijät.

”Kristinuskon kannatus levisi ja kasvoi monesta syystä. Yksi syy oli kieli. Kristityt käyttivät kreikan kieltä, jota ymmärrettiin koko Rooman valtakunnan alueella. Kristityt huolehtivat vähävaraisista, köyhistä ja sairaista. Ajatus lähimmäisistä ja heidän huolehtimisestaan oli Rooman valtakunnan aikaan uutta. Tämä herätti monen roomalaisen kiinnostuksen uutta uskontoa kohtaan.” (Sydän 5 2017, 31.)

Aarre-sarjan viiden luokan oppikirjassa Raamattuun liittyvä aines löytyy Kirkkohistoria-osiosta Kristinuskon alku -nimisestä jaksosta. Jakso alkaa lyhyellä tekstillä, jossa kerrotaan kristinuskon synnystä.

”Kristinusko syntyi noin 2000 vuotta sitten. Helluntaijuhlassa opetuslapset alkoivat kertoa ihmisille Jeesuksen ylösnousemuksesta. Apostoli Paavali perusti seurakuntia ja piti niihin yhteyttä kirjeitse. Kirjeissään hän opasti, miten kristittyjen pitäisi elää ja mikä uskossa on tärkeää.” (Aarre 5 2018, 15.)

Esittelyteksti herättää paljon kysymyksiä. Mikä on helluntaijuhla, entä ylösnousu? Mikä on apostoli? Helluntain tapahtumien yhteydessä kerrotaan ensin helluntain merkityksestä juutalaisille sadonkorjuun kiitosjuhlan ja kymmenen käskyn antamisen muistopäivänä. Tämän jälkeen kerrotaan, mitä Raamatun mukaan tapahtui Jeesuksen kuoleman jälkeisenä helluntaina. Kappaleen jälkeen on puolen sivun mittainen Lue lisää-osio, jonka otsikkona on ”Helluntain tapahtumat” (Ap.t.2). Tässä on ensimmäisen kerran käytetty Aarre-sarjassa Raamatun kohdan tarkkaa merkintätapaa, kolmannen ja neljännen luokan oppikirjoissa merkintöjä ei ollut. Merkinnän sisältöä ei ole tässä viidennen luokan kirjassa avattu, mikä saattaa hämmentää lukijaa, joka mahdollisesti ensimmäistä kertaa on tekemisissä kyseisen merkinnän kanssa. Merkintätapaa tuntematon lukija ei välttämättä ymmärrä, että lyhenne viittaa tiettyyn Raamatun kirjaan ja siinä olevaan lukuun. Aarre-sarjan oppikirjaa käyttävä oppilas ei myöskään kirjasarjan antamien tietojen perusteella ole tietoinen siitä, minkä nimisiä kirjoja Raamattuun kuuluu, joten pelkästään oppikirjaa tutkimalla ei oppilas löydä oikeaa kohta Raamatusta. Oppikirjan teksti on tekijöiden omin sanoin kirjoittama lyhenne Apostolien tekojen toisen luvun kuvaamista tapahtumista.

Kaksi seuraavaa Aarteen viidennen luokan kirjan kristinuskon syntyyn liittyvää kappaletta kertovat Paavalista. Ensimmäisessä näistä kappaleista, joka on otsikoitu Paavali-vainoajasta kristityksi, kerrotaan Paavalin lapsuudesta sekä hänen kääntymisestään kristityksi. Tämän jälkeen kerrotaan yksityiskohtaisesti Paavalin lapsuudesta ja nuoruudesta. Hänen juutalainen oppineisuutensa ja halunsa puolustaa juutalaisuutta ja kitkeä pois kristinusko, välittyy selkeästi tekstistä. Paavalin kokemus matkalla Damaskokseen kuvataan hänen elämänsä käännekohtana, jonka seurauksena kristittyjen vainoajasta tuli kristitty. (Aarre 5 2018, 21–22.) Paavali-kristinuskon opettaja-kappaleessa kerrotaan Paavalin lähetysmatkoista ja hänen seurakunnille lähettämistään kirjeistä.

”Paavali teki määrätietoisesti lähetystyötä. Hän levitti sanomaa Jeesuksesta uusille alueille eri puolilla Välimeren ympäristöä. Paavali lähetti seurakunnille kirjeitä, joissa hän antoi ohjeita,

miten kristityn pitää elää ja mikä uskossa on tärkeää” (Aarre 5 2018, 24–25.)

Raamatun kirjoista mainitaan Paavalin yhteydessä Apostolien teot ja Paavalin kirjeet. Tämä auttaa lukijaa ymmärtämään, että Raamatussa kerrotaan Paavalin elämästä ja toiminnasta. Myös toisen Paavalista kertovan kappaleen yhteyteen on Lue lisää -kappaleeksi valittu Paavalista kertova Raamatunkohta (Ap.t.27), Paavali merihädässä. Paavalista kertovien kappaleiden jälkeen Kristinuskon alku-jakso jatkuu kristittyjen vainoista kertovilla kappaleilla. Kristinuskon aseman vakiintumisen ajalta kerrotaan ihmisten väliseen tasa-arvoon liittyviä esimerkkejä, jotka selittävät kristinuskon suosion nousua

”Kristittyjä alettiin kunnioittaa. Moniin teki vaikutuksen se, miten he pitivät huolta sekä toisistaan että köyhistä ja sairaista.” (Aarre 5 2018, 30.)

”Kristittyjen mukaan kaikki ihmiset ovat Jumalan silmissä tasa-arvoisia. Niinpä naisten, lasten ja orjien asema parani Roomassa.” (Aarre 5 2018, 34.)

Molemmissa kirjasarjoissa Paavalin ja varhaisen kristillisyyden sekä kristinuskon leviämisen jaottelu on samanlainen. Aluksi kerrotaan Jeesuksen ensimmäisistä seuraajista. Tämän jälkeen tutustutaan Paavaliin ja hänen merkitykseensä kristinuskon leviämisessä. Lopuksi käsitellään kristinuskon aseman kehitystä vainotusta uskonnosta ensin sallituksi ja lopulta valtakunnan uskonnoksi sekä kristinuskon leviämistä Rooman valtakunnassa. Helluntain suhteen viidennen luokan kirjojen sisältö eroaa toisistaan. Aarre-sarjan kirjassa helluntaista kerrotaan sekä kristinuskon että juutalaisuuden näkökulmasta. Myös lisälukemistoon on otettu Apostolien tekojen toisen luvun kertomus helluntain tapahtumista. (Aarre 5 2018, 15–19.) Sydämen viidennen luokan kirjassa ei ole käsitelty helluntain tapahtumia.

Kirjasarjat eroavat toisistaan ilmaisutavoiltaan. Aarre-sarjan kappaleissa kerrotaan runsaasti yksityiskohtia. Teksti ei ole samalla tavalla tiivistä kuin Sydän-sarjan teksti. Yksityiskohtainen kuvailu kertoo runsaasti ja antaa tietoa mutta aihepiirin ollessa vieras, voi yksityiskohtien runsas määrä tehdä tekstin

ydinasioiden hahmottamisesta ja löytämisestä vaikeaa. Lukija joutuu tällöin pohtimaan, mikä tekstissä on oleellista ja mikä painoarvo ja merkitys tulisi antaa kaikelle tiedolle. Esimerkiksi Paavalin elämästä ja hänen merkityksestään kristinuskon leviämislle Sydän-sarjan kirjassa kerrotaan pääkohdat puolen sivun mittaisessa tekstissä. Aarre-sarjan kirjassa Paavalia käsitellään kahden kappaleen verran. Ilman kuvia Paavali-kappaleiden tekstimäärästä tulee noin 1,5 sivua pitkä.

Aarre-sarjan viidennen luokan kirjassa Paavalia käsittelevien kappaleiden perään on lisäksi liitetty lisälukemistoa yhden sivun verran. Nämä tekstit ovat tekijöiden omin sanoin kirjoittamia tiivistelmiä Raamatun kertomuksista, jotka liittyvät Paavalin elämään ja hänen työhönsä. Paavaliin liittyvien tekstien yhteydessä on kerrottu raamatunkohta, josta lisälukemiston tekstiksi lyhennetty kertomus on otettu. Varhaisen kristillisyyden merkitystä kristinuskon kehittymiselle maailmanuskonnoksi kirjasarjat kuvaavat osittain eri tavoin. Sydän-sarja esittelee kristinuskon suosiota ja kannattajamäärien kasvua edistäneitä syitä selkeästi ja runsaasti. Kreikan kieli, hyvät kulkuyhteydet sekä vanhojen roomalaisien uskontojen kannatuksen heikentyminen mainitaan lähimmäisenrakkauden ja lasten arvostamisen lisäksi. (Sydän 5 2017, 30–31.) Lisäksi kerrotaan Rooman valtakunnan kristittyjen vainojen jälkeisen ajan tapahtumista ja kuvaillaan kirkkojen rakentamista, jumalanpalvelusten siirtymistä kodeista kirkkoihin sekä Raamatun kirjakokoelman muodostamista. (Sydän 5 2017, 32–33.)

Aarre-sarjassa kristittyjen vainoja käsitellään enemmän kuin varhaisen kristinuskon vaikutuksia nykyiselle maailmanuskonnoksi levinneelle kristinuskolle. (Aarre 5 2018, 28–34.) Kristinuskon suosion nousua Aarre selittää lähimmäisenrakkaudella ja ihmisten tasa-arvoisuudella Jumalan edessä ja tästä johtuvalla heikompiosaisten yhteiskunnan jäsenten paremmalla kohtelulla. (Aarre 5 2018, 30,34.) Kielestä, kulkuyhteyksistä, jumalanpalveluksen siirtymisestä kirkkoihin tai Raamatun koostamisesta ei Aarteessa ole mainintoja.

8.5 Kristinuskon moninaisuus ja oppi

Alaluokkaan 2.1 *Kristinuskon moninaisuus ja oppi* kuuluvia ilmauksia löytyy Aarteen neljännen luokan kirjasta ja Sydämen viidennen luokan kirjasta. Molemmissa kirjasarjoissa mainitaan eri kirkot tai eri kirkkokunnat. Myös Suomen suurimmat kirkkokunnat, evankelisluterilainen ja ortodoksinen kirkko tuodaan esille. Sydän-sarjassa korostetaan lisäksi niiden lainsäädännöllistä erityisasemaa Suomessa. (Aarre 4 2017, 33; Sydän 5 2017, 61.)

Tarkastelemissani oppikirjoissa ei ole tehty selkeää eroa kristillisen opin ja luterilaisen opin välille. Kuitenkin vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa evankelisluterilaisen uskonnon tavoitteessa T1 mainitaan opiskeltavan uskonnon keskeisiin oppeihin perehtyminen (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 249). Tästä syystä olen luokitellut luterilaiseen oppiin ja yleisemmin kristilliseen oppiin kuuluvat ilmaukset erikseen, koska näiden suhteen on olemassa eroavaisuuksia. Esimerkiksi ehtoolliseen liittyvissä käsitelyissä ja käytännöissä on eroja eri kirkkokuntien välillä. Yleistä kristillistä oppia kuvaavat seuraavat Sydämen ja Aarteen viidennen luokan oppikirjoista löytyvät aineistoesimerkit. Molemmissa kirjasarjoissa kerrotaan kristinuskon uskontunnustuksista ja tuodaan esille se, että uskontunnustuksessa määritellään ja esitetään tiiviisti ne kristinuskon keskeiset asiat, joihin kristityt uskovat. Yleistä ja kaikille kristityille yhteistä kristinuskon oppia on myös usko yhteen Jumalaan.

”Kristityt uskovat yhteen Jumalaan. Kristinuskon opetukset perustuvat Jeesuksen opetuksiin. Kristinuskossa ajatellaan, että Jeesuksen opetukset ja elämä kertovat siitä, millainen Jumala on. Siksi Jeesusta kutsutaan Jumalan pojaksi.” (Sydän 5 2017, 61.)

Aarteen viidennen luokan kirjassa kerrotaan lisäksi kristinuskon Jumalan olevan kolmiyhteinen.

”Kristityt uskovat yhteen Jumalaan. Jumala on kolmiyhteinen, eli yksi Jumala on yhtä aikaa sekä Isä, Poika että Pyhä Henki.” (Aarre 5 2018, 82.)

Yleistä kristinuskon oppiin liittyvää aineista löytyi oppikirjoista vain vähän. Molemmissa kirjasarjoissa esitellään selkeästi kaikille kristityille yhteisinä asioina uskontunnustukset ja usko yhteen Jumalaan.

8.6 Luterilaisuuden oppi ja sakramentit

Luterilaista oppia koskeviksi ilmauksiksi olen luokitellut kaikki sellaiset, joissa mainitaan luterilaisuus tai Luther jonkin opillisen seikan perusteluna. Näitä alaluokan 2.2 *Luterilaisuuden oppi ja sakramentit, Luther ja Agricola uskonnon uudistajina* ilmauksia on molempien sarjojen viidensien luokkien kirjoissa.

Aarre-sarjan viidennen luokan kirjasta löytyvä aineistolainaus avaa luterilaisuuden keskeisiä opillisiä näkökulmia.

”Luther ajatteli, että uskossa tärkeitä ovat vain ne asiat, jotka löytyvät Raamatusta. Siksi luterilaisessa kirkossa luovuttiin esimerkiksi pyhimysten rukoilusta ja pyhiinvaelluksista. Lutherin mielestä ihminen ei voi omilla teoillaan ansaita paikkaa taivaassa, vaan taivaaseen pääsee, kun uskoo Jeesukseen” (Aarre 5 2018, 50.)

Tässä tulee esille luterilaisuuden raamattuperiaate, jonka mukaan kaikki olenainen kristinuskoon liittyvä tieto löytyy Raamatusta. Myös muut Lutherin opillisessa ajattelussa keskeiset periaatteet, kuten armo ja usko Jeesukseen, näkyvät tässä lainauksessa.

Sydämen viidennen luokan kirjassa käsitellään Lutherin opillisiä näkemyksiä. Keskeisimmäksi nostetaan Jumalan armon korostaminen. Lutherin ajattelua ja siten myös kristinuskon uudistuspyrkimyksiä ohjannutta raamattuperiaatetta ei Sydän-sarjassa mainita. Luterilaisuuden sakramentteja ei Sydämessä käsitellä ollenkaan. Aarteiden viidennen luokan kirjassa puolestaan kerrotaan luterilaisuuden sakramenttien määrästä seuraavasti.

”Katolisen kirkon seitsemästä sakramentista eli pyhistä toimituksista vain kaste ja ehtoollinen kelpasivat Lutherille. Lutherin mielestä sakramenttien täytyi perustua Jeesuksen kehoitukseen ja

siinä piti olla mukana näkyvä aine. Kasteessa se on vesi, ehtoollisessa leipä ja viini.” (Aarre 5 2018, 50.)

Tässä näkyvät luterilaisuuden sakramenttien perusteet, joiden taustalla vaikuttaa myös Lutherin opilliselle ajattelulle keskeinen raamattuperiaate. Lutheria kristinuskon uudistajana käsitellään Aarre-sarjan viidennen luokan kirjassa. Lutherin elämää käydään läpi seikkaperäisesti syntymästä alkaen. Seuraavassa aineistolainauksessa tulee esille jälleen raamattuperiaate ja pyrkimys uudistaa kristinuskoa Raamatun mukaisesti.

”Vuonna 1517 Luther kirjoitti 95 teesiä eli väitettä anekauppaa vastaan. Luther arvosteli myös esimerkiksi luostareita, pyhiämyksiä ja paavin virkaa, sillä hän ei löytänyt Raamatusta niille perusteita.” (Aarre 5 2018, 48.)

Sydän-sarjan viidennen luokan kirjassa Lutherista kerrotaan seuraavaa.

”Lutherille Raamattu oli tärkeä. Hän halusi, että kaikilla olisi mahdollisuus lukea sitä omalla kielellään. Koska kansa ei osannut lukea latinankielistä Raamattua, Luther käänsi Raamatun saksaksi. Muutos oli suuri, sillä ensimmäistä kertaa tavalliset kristityt pystyivät itse lukemaan Raamattua ja pohtimaan sen sanomaa...Luther ja hänen työtoverinsa halusivat uudistaa katolista kirkkoa. Heidän tarkoituksenaan ei ollut synnyttää uutta kirkkoa mutta toisin kävi.” (Sydän 5 2017, 39–40.)

Luterilaisuuden synty kuvataan tässä Lutherin uudistusten käynnistämänä ja painotetaan sitä, ettei tarkoituksena ollut luoda uutta kirkkoa. Raamatun tärkeys Lutherille tuodaan esille, mutta Raamatun vaikutusta Lutherin opilliseen ajatteluun ja kristinuskon uudistamiseen ei käsitellä kappaleessa. Luterilaisuuden tuloa Suomeen ja Mikael Agricolan keskeisestä merkityksestä Suomen reformaattorina kerrotaan Sydämen viiden luokan kirjassa. (Sydän 5 2017, 42–43.) Aarre-sarjassa puolestaan ei käsitellä luterilaisuuden tuloa Suomeen eikä Agricola kristinuskon uudistajana. Aarten viidennen luokan oppikirjassa kerrotaan ainoastaan reformaation jälkeisestä Euroopasta ja luterilaisuuden vaikutuksista eurooppalaiseen kulttuuriin. Samoin on puhdasoppisuuden ja valistuksen ajan suhteen. Reformaation tai luterilaisuuden tuloa Suomeen ja vaikutuksia

Suomessa ei mainita ollenkaan. Alakouluikäisen lukijan olisi todennäköisesti helpompi hahmottaa reformaation vaikutuksia Suomessa kuin yleisesti Euroopassa. Suomen luterilaistumisesta kertominen osana Euroopan reformaatiota olisi myös kotiseutuperiaatteen mukaista ja toisi ilmiön lähemmäksi Suomessa asuvaa lukijaa.

Evangelisluterilaista uskonnonopetusta on kuvattu sisällöiltään enemmänkin yleisprotestanttiseksi kuin tiukasti oman uskonnon opillisiin sisältöihin keskittyväksi (Mikkola 2017, 18-19). Tarkastelemisani oppikirjoissa tämä piirre näkyi luterilaisuuden oppiin liittyvien sisältöjen vähäisyytenä. Myös yleisesti kristinuskon opilliseen aihepiiriin liittyviä sisältöjä löytyi oppikirjoista vain vähän. 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa evangelisluterilaisen uskonnon oppimääräkuvauksessa käytetään verbiä *perehdytään* luterilaisen opin ja sakramenttien yhteydessä. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 250.)

Vaikka alakoulun uskonnon oppikirjoissa ei ole tarkoitus käsitellä opiskeltavan uskonnon opillisiä seikkoja yksityiskohtaisesti tai syvällisesti, on huomiota herättävää, että esimerkiksi luterilaisuuden sakramenteille ei ole kummassakaan kirjassa omaa kappaletta. Sydän-sarjassa ei ole ollenkaan mainintoja luterilaisuuden sakramenteista. Sen sijaan Sydän-sarjassa kerrotaan luterilaisuuden tulosta Suomeen ja Mikael Agricolan merkityksestä Suomen luterilaistumiselle. Nämä Suomen luterilaistumista koskevat sisällöt on jätetty pois Aarre-sarjasta, jossa keskitytään yleisemmin reformaation vaikutuksiin Euroopassa.

8.7 Kirkkovuoden pyhät

Kirkkovuosi pitää sisällään kristittyjen vuosittain toistuvien pyhien kokonaisuuden. Koulun uskonnonopetuksessa kirkkovuoden juhlien suhteen keskitytään etenkin suurimpiin pyhiin, jouluuun ja pääsiäiseen eri näkökulmista. Tässä luvussa tarkastelen oppikirjoista löytämiäni ilmauksia, jotka kuuluvat alaluokkaan

3.1 *Kirkkovuosi*. Sydän-sarjassa kirkkovuoteen tutustutaan kolmannen luokan

kirjasta alkaen. Siinä kirkkovuoteen liittyvä aines on koottuna Juhlan aika-nimiseen jaksoon. Aluksi kerrotaan yleisiä asioita kirkkovuodesta ja sen kulusta.

”Eri puolilla maailmaa kristityt viettävät joka vuosi samoja pyhä- ja juhlapäiviä. Tätä vuoden kiertoa kutsutaan kirkkovuodeksi. Kirkkovuoden aikana muistetaan Jeesuksen elämänvaiheita ja opetuksia. Kirkkovuosi alkaa adventista eli joulun odotuksesta ja päättyy tuomiosunnuntaihin.” (Sydän 3 2015, 78.)

Juhlan aika-jaksossa esitellään joulu ja pääsiäinen. Molempien pyhien keskeisimmistä tapahtumista on tehty sarjakuva, joissa kuvatekstinä on suoria lainauksia Raamatusta. Ensimmäisen joulun tapahtumista kertova kappale on nimeltään Jouluevankeliumi ja sen kuvateksteinä käytetyt lainaukset ovat Luukkaan evankeliumista. Lainausten alkuperää ei ole kuitenkaan kerrottu tekstin yhteydessä, joten jouluevankeliumitekstin tunnistaminen jää lukijan oman raamatuntunteuksen varaan. Jokaisen kuvatekstin jälkeen löytyy kertomukseen tai Jeesukseen liittyvä kysymys, johon vastausta voi etsiä vihjeeksi laitetusta raamatunkohdasta.

”Kuka kastoi Jeesuksen? (Joh. 1:32–34) (Sydän 3 2015, 81.)

”Mitä lahjoja tietäjät toivat Jeesus-lapselle?” (Matt. 2:11) (Sydän 3 2015, 83.)

Joulun tapahtumia koskevien kysymysten liittäminen Raamatusta löytyviin vastauksiin tukee lukijan ymmärryksen muodostumista Raamatun joulukuvausten ja ensimmäisen joulun tapahtumien välillä. Myös ymmärrys siitä, että Uudessa testamentissa kerrotaan Jeesuksen elämästä, vahvistuu etsimällä vastauksia Jeesukseen liittyviin kysymyksiin. Pääsiäisen tapahtumista kertova teksti on rakennettu samalla tavalla sarjakuvaksi kuin joulusta kertova kappale. Johdannon jälkeen luvussa käydään läpi pääsiäisen eri päivien tapahtumia. Kirjan kertomuksessa on yhdistelty eri evankeliumien kuvauksia ja Raamatusta otetun tekstikatkelman perään on merkitty raamatunkohta, josta lainaus on otettu. (Sydän 3 2015, 84–87.)

Joulun ja pääsiäisen tapahtumien esitystapa Sydän-sarjassa tuo esille kristinuskon suurten pyhien keskeisimmät tapahtumat. Raamatun kertomusten

kuljettaminen tapahtumien keskiössä tukee Raamatun ja kirkkovuoden tapahtumien välisen yhteyden hahmottamista. Neljännen luokan oppikirjassa kirkkovuosi nousee esille maailmanuskontojen juhlista kertovassa Miksi juhliitaan-luvussa. Vuotuisten juhlien yhteydessä kerrotaan eri uskontojen juhlapyhistä.

”Eri uskonnoilla on omat tärkeät juhlapyhänsä, jotka näkyvät vuodenkierrossa. Esimerkiksi kristinuskon juhlapyhiä vietetään kirkkovuoden mukaan...pyhät juhlat muistuttavat joka vuosi uskonnon keskeisistä kertomuksista ja opetuksista.” (Sydän 4 2016, 60.)

Tässä tuodaan uudelleen esille kirkkovuoden ja kristinuskon tärkeiden kertomusten yhteenkuuluvuutta, mikä auttaa oppilasta hahmottamaan yhteyden kristillisten vuosittain toistuvien juhlien ja kristinuskon kertomusten ja opetusten välillä. Kirkkovuoden pyhistä Sydän-sarjan neljännen luokan oppikirjassa perehdytään pääsiäiseen. Neljännen luokan kirjan tekstissä keskitytään pääsiäiseen liittyvän suomalaisen tapakulttuurin perehtymiseen.

”Viikko ennen pääsiäistä on palmusunnuntai, jolloin monet lapset käyvät suomalaisen perinteen mukaan virpomassa eli toivottamassa siunausta, onnea ja terveyttä. Virpominen on vanha kristillinen perinne.” (Sydän 4 2016, 70.)

Virpominen on varmasti valtaosalle koululaisista tuttu pääsiäiseen liittyvä perinne. Kuitenkin sen historia kristillisenä tapana, siunauksen toivottamisena, voi olla ainakin osalle vieras. Virpomisimerkki on otettu kirjaan kuvaamaan yleistä tapaa ja perinnettä, joka liittyy kristilliseen juhlaan.

Aarre-sarjassa kirkkovuoteen tutustutaan niin ikään kolmannen luokan kirjassa Joulun aika-nimisessä jaksossa. Jakson aloittava Adventista loppiaiseen-kappale koostuu joulunaikaan liittyvien juhlapäivien merkityksen avaamisesta.

”Kirkkovuosi on kirkon oma kalenteri. Se alkaa ensimmäisestä adventtisunnuntaista, jota vietetään marraskuun lopussa tai joulukuun alussa. Kirkkovuoden aikana muistellaan Jeesuksen elämänvaiheita.” (Aarre 3 2017, 43.)

Kirkkovuoden alkamispäiväksi mainitaan ensimmäinen adventtisunnuntai. Kirkkovuoteen tutustumisen yhteydessä ei kuitenkaan kerrota kirkkovuoden päättyvän tuomiosunnuntaihin. Sen sijaan adventin ja loppiaisien väliin asettuvat pyhät esitellään lyhyesti. Kirjassa luodaan yhteys kirkon kalenterin eli kirkkovuoden ja siihen liittyvien tapahtumien sekä arjessa käytettävän kalenterin välille. Toinen kirkkovuotta käsittelevä jakso Aarteen kolmannen luokan oppikirjassa keskittyy pääsiäisen tapahtumiin. Se on sijoitettu kirjan loppupuolelle ja jakson rakenne on vastaava kuin joulujaksossa. (Aarre 3 2017, 75–79.)

Neljännän luokan Aarre-sarjan oppikirjassa kirkkovuoden käsittely jatkuu. Joulun ajan tarkastelunäkökulmana ovat nyt Uuden testamentin kertomusten kuvaukset ensimmäisen joulun tapahtumista. Molemmat joulujaksoon kuuluvat kappaleet ovat kirjan tekijöiden omin sanoin kirjoittamia tekstejä ensimmäisen joulun tapahtumista. Teksteistä löytyy vain yksi yhtymäkohta Uuteen testamenttiin, jossa Raamattuun viitataan yleisellä tasolla. Tätä seuraa jälleen tekijöiden omin sanoin kirjoittama teksti, joka vaikuttaa olevan peräisin Luukkaan evankeliumista. Lukijalle ei kerrota, että kyse on Luukkaan evankeliumin katkelmasta, joka tunnetaan jouluevankeliumina. Myöskään merkintää, jonka perusteella jouluevankeliumi olisi mahdollista löytää Raamatusta, ei tekstin yhteydessä ole. (Aarre 4 2017, 46–47.)

Aarteen neljännän luokan kirjan loppupuolelta löytyvä pääsiäisen aika-jakso vastaa rakenteeltaan ja tyyliltään kirjan alkupuolella olevaa joulujaksoa. (Aarre 4 2017, 77.) Jaksossa käydään läpi Uuden testamentin pohjalta tekijöiden omin sanoin kirjoittamien mukaelmien kautta pääsiäisen keskeisiä tapahtumia. Yhteys Raamattuun mainitaan yhden kerran, kuten joulujaksossakin. Pääsiäisen aika-jakson tekstien yhteydet evankeliumeihin, joissa pääsiäisen tapahtumista on kerrottu, puuttuvat kaikista kappaleista. Myöskään niitä Raamatun kohtia, jotka ovat olleet tekijöiden lyhennelmän pohjana, ei ole ilmoitettu tekstien yhteydessä. (Aarre 4 2017, 77–84.)

Kirjasarjat eroavat toisistaan kirkkovuoden pyhien osalta. Sydän-sarjassa kirkkovuoden suurimmat pyhät esitellään kokonaisuudessaan jo kolmannen luokan kirjassa. Sen sijaan Aarre-sarjassa ei ole mainittu ollenkaan kirkkovuoden

päättävän tuomiosunnuntaihin. Myös kirkkovuoden pyhistä kertovien kuvioiden teksteistä tuomiosunnuntai on jätetty pois. Etenkin kirkkovuosiympyrässä olevien tekstien perusteella Aarteen lukijalle jää käsitys, että kirkkovuosi loppuu pyhäinpäivänä, koska se on viimeinen pyhä, joka ympyrästä löytyy ennen ensimmäistä adventtia. Myöskään kirkkovuoteen liittyvien tekstien lukeminen ei auta muuttamaan tätä käsitystä, koska niissä mainitaan ainoastaan kirkkovuoden alkavan ensimmäisestä adventista, eikä kerrota, mihin pyhään kirkkovuosi päättyy.

Aarre-sarjan kirkkovuosiympyrässä on kuitenkin mainittu erikseen kaikki neljä adventtisunnuntaita ja uusivuosi, jotka on puolestaan jätetty Sydän-sarjan kirkkovuosiympyrästä pois. Muilta osin kirkkovuoden pyhät ovat yhteneväiset sarjojen kirkkovuosiympyröiden teksteissä. (Sydän 3 2015, 78–79; Sydän 4 2016, 76–77; Aarre 3 2017, 43–44, 48, 80.) Keskeinen ajatus kirkkovuosiympyrässä on tutustua suurimpiin pyhiin ensin ja syventää tietoja tutuista pyhistä vähitellen sekä lisätä ympyrään muita kirkkovuoden pyhiä oppilaiden iän kasvaessa (Kallioniemi 2005a, 342). Kirjasarjojen tekijät ovat todennäköisesti olleet tietoisia tästä kirkkovuoteen liittyvästä spiraaliperiaatteesta. Erilaiset näkemykset siitä, mitkä pyhät ovat keskeisiä alakoulun uskonnonopetuksessa, johtavat erilaisiin ratkaisuihin sen suhteen, mitä pyhiä kirkkovuodesta on valittu oppilaille esiteltäviksi.

Toinen merkittävä ero kirjasarjojen välillä on Raamatun yhdistäminen kirkkovuoden tapahtumiin. Sydän-sarjan kolmannen luokan kirjassa joulun ja pääsiäisen tapahtumia tarkastellaan Raamatun kertomusten kautta ja erilaisiin raamatunkohtiin on viitattu yli kaksikymmentä kertaa (Sydän 3 2015, 80–87). Raamattuun viittaaminen ja Raamatusta löytyvien suorien lainausten käyttäminen tukee oppilaan ymmärryksen kehittymistä sen suhteen, että Raamatussa olevissa evankeliumeissa kerrotaan ensimmäisen joulun ja pääsiäisen tapahtumista. Raamattuun viittaaminen ja etsintätehtävien antaminen tukee myös sitä, että oppilas tutustuu Raamattuun kirjana ja osaa halutessaan etsiä sieltä tietyn kirjan tai kertomuksen. Sydän-sarjan tapa kuljettaa Raamattua kirkkovuoden suurimpien pyhien rinnalla poikkeaa olennaisesti Aarre-sarjan pääsiäisen ja joulun ajan tapahtumien käsittelytavasta. Aarteen Uuteen testamenttiin pohjautuvissa kappaleissa

ei ole mainittu kertaakaan niitä evankeliumeita tai Raamatun kohtia, jotka ovat olleet tekijöiden omin sanoin kirjoittamien tekstien pohjana. Tämä jättää ohueksi yhteyden oppikirjassa olevan tekstin ja Raamatun kertomuksien välille. Myös esittelytavasta tulee luettelomainen siitä syystä, että yhteys Raamatun kertomusten ja niihin liittyvien kirkkovuoden pyhien välillä on heikko.

8.8 Elämänkaaren kristilliset rituaalit

Alaluokkaan 2.2. *Elämänkaaren kristilliset rituaalit ja niihin liittyvä tapakulttuuri* kuuluvia kristillisiä elämänkaareen liittyviä rituaaleja ovat kaste, konfirmaatio, avioliittoon vihkiminen tai jo solmitun avioliiton kristillinen siunaaminen sekä hautaan siunaaminen. Näiden rituaalien ja niihin liittyvän tapakulttuurin tarkastelussa olen keskittynyt yleisesti kristillisiä elämänkaarirituaaleja ja evankelisluterilaisia elämänkaarirituaaleja käsittelevien ilmaisujen etsimiseen. Aarre-sarjassa käydään läpi yksityiskohtaisesti myös esimerkiksi osa katolisista ja ortodoksista elämänkaarirituaaleista. Olen jättänyt näitä koskevien osioiden tarkastelun tästä tutkimuksesta pois, koska 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa mainitaan nimenomaisesti opiskeltavan uskonnon elämänkaarirituaalit, joita tässä tapauksessa ovat erityisesti evankelisluterilaisuuteen liittyvien elämänkaaren rituaalien sekä niihin liittyvän tapakulttuurin kuvaukset. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 249.)

Kirjasarjoista Sydän käsittelee elämänkaaren kristillisiä rituaaleja ja niihin liittyvää tapakulttuuria vähän ja satunnaisesti. Omia lukuja eri rituaaleille tai kristityn elämänkaaren vaiheille ei ole. Neljännen luokan kirjassa kerrotaan yleisesti eri uskontojen elämänkaareen liittyvistä ja vuosittain toistuvista juhlista. Elämänkaarijuhliin liittyvä osio löytyy myös sarjan viidennen luokan kirjasta. Kristinuskon on maailman suurin uskonto-nimisessä luvussa kaikki kristityn elämänkaareen liittyvät juhlat on kuvattu tiiviisti. Kappaleessa ei ole kerrottu erikseen eri kirkkokuntien elämänkaarirituaalien kulkua, mutta siinä mainitaan, että eri kirkkokunnissa on erilaisia käytäntöjä esimerkiksi aikuistumiseen liittyvien

juhlien ja tapojen suhteen. (Sydän 5 2017, 61.) Hautaan siunaamisesta kerrotaan samassa yhteydessä hyvin lyhyesti.

”Kristillisissä hautajaisissa luetaan Raamattua, rukoillaan, lauletaan ja muistellaan vainajan elämää. Hautaamisen suorittaa pappi ja vainaja lasketaan kirkon hautausmaahana.” (Sydän 5 2017, 61.)

Tekstissä ei käytetä varsinaista kirkollisen toimituksen nimeä, hautaan siunaaminen. Nykyisin etenkin Suomen suurissa kaupungeissa, evankelisluterilaisessa kirkossa, pappi toimittaa hautaan siunaamisen kirkossa tai siunauskappelissa. Tämän jälkeen vainaja tuhkataan tai haudataan arkussa seurakunnan tai seurakuntayhtymän ylläpitämälle hautausmaalle.

Aarre-sarjassa kristityn elämänkaareen liittyviä juhlia käsittelevät kappaleet löytyvät kolmannen luokan kirjasta. Ensimmäiseksi tutustutaan kasteeseen ja konfirmaatioon.

”Luterilaisissa perheissä lapset kastetaan parin kuukauden ikäisinä. Kasteessa lapsesta tulee kristitty ja seurakunnan jäsen.”

”Nimi ristiäiset tulee ristinmerkistä, jonka pappi tekee lapsen otsaan ja rintaan.”

”Luterilaiset käyvät rippikoulun yleensä 15-vuotiaina.”

”Rippikoulun päätteeksi nuoret konfirmoidaan kirkossa järjestettävässä messussa. Konfirmaatio tarkoittaa kasteen vahvistamista.” (Aarre 3 2017, 36.)

Teksti on tiivistä ja siinä tuodaan esille kasteen ja konfirmaation välinen yhteys. Myös ristiäisjuhlan nimen alkuperä kerrotaan tekstissä. Avioliittoon vihkiminen esitellään Aarre-sarjassa viidennen luokan kirjassa. Kappaleessa kerrotaan ensin yleisesti kristillisestä avioliittoon vihkimisestä, jonka jälkeen tarkastellaan luterilaista ja ortodoksista vihkimistä.

”Avioliittoon vihkiminen on kirkollinen toimitus, jossa seurakunta rukoilee Jumalan siunausta naimisiin meneville.”

”Luterilaisessa kirkossa naimisiin menevän tulee olla täysi-ikäinen ja rippikoulun käynyt seurakunnan jäsen.”

(Aarre 5 2018, 86–87.)

Luterilaisesta hautaan siunaamisesta kerrotaan yksityiskohtaisesti.

”Tilaisuudessa luetaan Raamattua, rukoillaan, lauletaan virsiä ja luetaan uskontunnustus. Pappi pitää muistopuheen.”

”Kasteessa lapsen rintaan ja kasvoihin tehdään ristinmerkki. Hautaan siunaamisessa ristinmerkki tehdään arkun kanteen.”

”Hautaan siunaamisen jälkeen pidetään muistotilaisuus. Tilaisuudessa voidaan laulaa virsiä ja muistella vainajan elämää.”
(Aarre 5 2018, 90–91.)

Sydämen neljännen luokan kirjassa käytetään kirkollisen toimituksen nimeä, hautaan siunaaminen. Toimituksen kulun lisäksi kerrotaan myös hautaan siunaamisen jälkeen pidettävästä muistotilaisuudesta. Sydän-sarjassa kristillisistä elämänkaarirituaaleista ja niihin liittyvästä tapakulttuurista kerrotaan niukasti eikä eri rituaaleille omistettuja kappaleita ole ollenkaan. Aarre-sarjassa puolestaan kristityn elämänkaaren rituaaleja käsitellään yksityiskohtaisesti kolmannen ja viidennen luokan kirjoissa omina kappaleinaan. Osa teksteistä on hyvin yksityiskohtaisia, kuten esimerkiksi hautaan siunaamisen kuvaus. Aarre-sarjan kirjat esittelevät kristillisiä elämänkaarirituaaleja yksityiskohtaisesti ja perusteellisesti. Sydän-sarjassa elämänkaarirituaalit käydään läpi yleisellä tasolla eikä niiden yksityiskohtia esitellä tai avata.

8.9 Luterilainen kirkko, jumalanpalvelus ja seurakunta

Kirkko uskonnollisena rakennuksena, kirkkoarkkitehtuuriin liittyvä symboliikka ja virret, luterilainen jumalanpalvelus ja seurakunnan toiminta-nimiseen alaluokkaan 3.3 ei sen laajuudesta huolimatta kertynyt kovin montaa ilmausta. Sydän-sarjassa kirkkoa uskonnollisena rakennuksena käsitellään kolmannen luokan kirjassa Uskontojen maailma-nimisessä jaksossa.

”Kirkko on kristittyjen pyhäkkö eli pyhä rakennus. Kirkot on rakennettu pyhiä toimituksia varten. Sellaisia ovat esimerkiksi jumalanpalvelus, kaste, häät ja hautajaiset.” (Sydän 3 2015, 60–61.)

Kappaleessa on luterilaisesta kirkosta esimerkkinä Turun tuomiokirkko. Luterilaiseen kirkkoon liittyvää symboliikkaa ei esitellä tässä yhteydessä tarkemmin.

Aarre-sarjassa kirkkoa uskonnollisena rakennuksena kuvaavia ilmauksia löytyi kolmannen luokan kirjasta. Luterilaista kirkkoa käsittelevässä luvussa tutustutaan kirkkorakennukseen ja sen tärkeisiin osiin. Myös alttarikaiteeseen liittyvää symboliikkaa avataan.

”Kirkon etuosaa kutsutaan kuoriksi. Kuorissa on alttari ja saarnatuoli. Usein kuorissa on myös kastemalja ja lukupulpetti... Altтарin edessä on puoliympyrän muotoinen alttarikaide, jonka ajatellaan jatkuvan kokonaiseksi ympyräksi taivaassa. Kun seurakuntalainen polvistuu alttarikaiteen ääreen ehtoolliselle, hän voi ajatella, että jo taivaassa olevat läheiset ovat ehtoollisella hänen kanssaan.”

(Aarre 3 2017, 34–35.)

Luterilaisesta jumalanpalveluksesta kerrottiin molemmissa kirjasarjoissa vain vähän. Sitä koskevia mainintoja löytyi Aarteen kolmannen luokan kirjasta ja Sydämen viidennen luokan kirjasta. Yhteistä molempien kirjasarjojen luterilaista jumalanpalvelusta kuvaaville kappaleille on saarnan korostaminen keskeisenä jumalanpalveluksen osana. (Aarre 3 2017, 34; Sydän 5 2017, 75–76.) Myös virsiin liittyvät ilmaukset ovat useimmiten jumalanpalvelusta tai luterilaista kirkkoa käsittelevien lukujen yhteydessä. Tällaisia ilmauksia löytyy Sydämen viidennen luokan kirjasta ja Aarteen kolmannen luokan kirjasta

”Jumalanpalveluksessa rukoillaan, veisataan virsiä sekä kuunnellaan Raamatun tekstejä ja saarnaa.” (Aarre 3 2017, 35.)

”Seurakunta osallistuu jumalanpalveluksen musiikkiin laulamalla virsiä eli hengellisiä lauluja. Evankelisluterilaisessa kirkossa virsiä säestetään usein uruilla, mutta myös muilla soittimilla. Virsien lisäksi jumalanpalveluksissa voi olla muutakin musiikkia, kuten urku- ja kuoromusiikkia.” (Sydän 5 2017, 76.)

Aarre-sarjassa ei kerrota luterilaisen seurakunnan toiminnasta ollenkaan. Sydän-sarjan viidennen luokan oppikirjassa seurakunnan toimintaa tarkastellaan Luterilainen kirkko-nimisessä luvussa. Luvussa seurakunnan toiminnasta annetaan

runsaasti esimerkkejä. Seuraavassa lainauksessa korostuu monipuolisen toiminnan luonne jumalanpalvelusten ohella

”Vaikka suomalaiset osallistuvat muihin maihin verrattuna harvemmin sunnuntain jumalanpalveluksiin, moni osallistuu kirkon toimintaan arjessaan. Seurakunnat tarjoavat palveluita ja yhdessä olemista, jotka ovat tärkeitä monelle. Sellaisia ovat esimerkiksi partiot, kuorot ja iltapäiväkerhot. Myös konsertit ja muut tapahtumat kokoavat ihmisiä yhteen. Tärkeitä ovat myös kirkkokuuden ja elämänkaaren juhlat. Seurakunnat järjestävät monenlaista toimintaa jäsenilleen. Sunnuntaisin järjestetään jumalanpalveluksia, jotka kokoavat seurakuntalaisia yhteen. Lapsille järjestetään kerhoja ja retkiä. Tärkein nuoria yhdistävä seurakunnan toiminta on rippikoulu, jonka nuori käy tavallisesti samana vuonna, kun hän täyttää 15 vuotta.” (Sydän 5 2017, 70.)

Lapsille suunnatun toiminnan lisäksi myös oppilaille lähitulevaisuudessa ajankohtaiseksi tuleva rippikoulu mainitaan. Lisäksi muut toiminnan muodot, kuten partio ja iltapäiväkerho, jotka ovat todennäköisesti oppilaille sunnuntain jumalanpalveluksia tutumpia, esitellään tekstissä. Sydän-sarjan esittelyssä kerrotaan selkeästi, että kirkko on rakennettu pyhiä toimituksia varten ja kyseessä on kristittyjen pyhä rakennus. Aarten luterilaista kirkkoa käsittelevässä luvussa puolestaan kirkkotilaa katsotaan siitä näkökulmasta, mitä eri kirkkosalin osissa tehdään tai tapahtuu jumalanpalveluksen aikana. Aarten kuvauksessa on mukana myös kirkkosaliin liittyvää symboliikkaa.

Jumalanpalvelukseen liittyviä sisältöjä kirjasarjoista löytyi vähäisesti. Yhteistä kaikille luterilaista jumalanpalvelusta kuvaaville lainauksille on se, että niissä mainitaan saarna. Molemmissa kirjasarjoissa kerrotaan, että ehtoollisjumalanpalvelusta kutsutaan messuksi. Kummassakaan kirjasarjassa ei ole esitelty virsiä tarkemmin tai painettu esimerkiksi lisälukemistoon virren sanoja. Luterilaisesta seurakunnasta, siellä järjestettävästä toiminnasta ja seurakunnan eri työmuodoista kerrottiin kattavasti Sydämen viidennen luokan kirjassa. Tässä yhteydessä esiteltiin myös seurakunnan eri työntekijäryhmät ja tilastotietoja kirkon toiminnasta (Sydän 5 2017, 70–73). Aarre-sarjassa ei käsitelty seurakunnan

toimintaa eikä luterilaisesta seurakunnasta ja siellä järjestettävästä toiminnasta löytynyt mainintoja sarjan kirjoista.

8.10 Kristinuskon eettiset ohjeet

Kristilliseen etiikkaan liittyvät ilmaukset kuuluvat alaluokkaan 4.1 *Kultainen sääntö, rakkauden kaksoiskäsky, kymmenen käskyä*. Tämän lisäksi olen kerännyt kultaisten säännön etiikkaan liittyviä merkityksiä kristinuskossa ja eri uskonnoissa alaluokkaan 4.2. *Kultaisen säännön etiikka kristinuskossa ja eri uskonnoissa*. Kolmannen luokan kirjassa Aarre-sarjassa kymmenelle käskylle on oma kappaleensa Vanha testamentti-osion Moosesta käsittelevässä jaksossa. Teksti on tekijöiden omin sanoin kirjoittama kuvaus kymmenen käskyn saamisesta.

”Jumala käski Mooseksen kiivetä vuorelle. Siellä Jumala antoi Moosekselle kaksi kivitaulua, joissa oli kymmenen käskyä elämänohjeeksi ihmisille...Jumala antoi israelilaisille kymmenen käskyä.” (Aarre 3 2017, 72–73).

Kappaleen tekstistä puuttuvat viittaukset Raamattuun ja kristilliseen etiikkaan. Sen sijaan korostetaan kymmenen käskyn merkitystä israelilaisille ja sitä, että käskyt on annettu juuri Israelin kansalle. Tekstin yhteydestä löytyy Lue lisää-laatikko, johon on kirjoitettu kymmenen käskyä. Tässäkään yhteydessä ei mainita, että käskyt löytyvät Raamatusta. Kymmenen käskyn käsittelytapa ei muodosta yhteyttä kristinuskon, Raamatun ja kymmenen käskyn välille.

Myös Sydän-sarjassa kymmenen käskyä mainitaan kolmannen luokan kirjassa, Vanhan testamentin kertomuksia esittelevässä luvussa, mutta sen yhteydessä ei kerrota käskyjen liittyvän myös kristilliseen etiikkaan.

”Jumala antoi Israelin kansalle kymmenen käskyä, joiden mukaan ihmisten piti elää.” (Sydän 3 2015, 33.)

Tässä lainauksessa kymmenen käskyä liitetään, kuten myös Aarre-sarjassa, Israelin kansaan. Toisen kerran kymmenen käskyä esiintyvät Sydämen kolmannen luokan kirjassa Mooseksesta kertovassa kappaleessa.

”Israelin kansa lähti vaeltamaan kohti luvattua maata. Matkan aikana Mooses sai Jumalalta kymmenen käskyä, jotka hän toi kansalleen kivisissä tauluissa. Jumala lupasi pitää ihmisistä huolta, jos he noudattaisivat käskyjä” (Sydän 3 2015, 45.)

Sydämen kuvauksissa kymmenen käskyn saamisesta ja merkityksestä korostuu käskyjen merkitys israelilaisille. Myös Jumalan ja Israelin kansan välinen liitto tuodaan esille jälkimmäisessä aineistoesimerkissä, jossa ihmisten tulee sitoutua noudattamaan käskyjä ja siitä seurauksena on Jumalan huolenpito. Käskyjen merkitystä nyky maailmassa tai kristinuskon etiikassa ei tuoda esille.

Aarre-sarjan neljännen luokan kirjassa esitellään rakkauden kaksoiskäsky ja kultainen sääntö Vuorisaarna-kappaleessa, jossa toinen väliotsikko on nimeltään ”Jeesuksen tärkein ohje”. Tämän väliotsikon alla kerrotaan rakkauden kaksoiskäskystä ja kultaisesta säännöstä. Kappaleen teksti on tekijöiden omin sanoin kirjoittamaa mukaelmaa vuorisaarnasta ja evankeliumiteksteistä.

”Jeesus opetti, että tärkeintä on rakastaa Jumalaa lähimmäistä ja itseään. Ihmisten pitää kohdella toisia samalla tavalla kuin he haluaisivat toisten kohtelevan heitä. Näitä Jeesuksen ohjeita kutsutaan rakkauden kaksoiskäskyksi ja kultaiseksi säännöksi.” (Aarre 4 2017, 25.)

Kappaleen vieressä on Lue lisää-laatikko, johon on kirjoitettu rakkauden kaksoiskäsky ja kultainen sääntö. Sekä vuorisaarnan että kultaisen säännön ja rakkauden kaksoiskäskyn yhteydestä puuttuvat merkinnät niistä raamatunkohdista, joista nämä opetukset löytyvät. Kultainen sääntö sisältyy vuorisaarnaan, mutta rakkauden kaksoiskäsky ei. Näiden Jeesuksen eettisten ohjeiden ja Raamatun välistä yhteyttä vahvistaisi se, että lukija pystyisi etsimään ja lukemaan itse niitä raamatunkohtia, joista eettiset ohjeet löytyvät. Myös mahdollisuus etsiä itse vuorisaarna Raamatusta ja tutustua siihen voisi olla mahdollista, mikäli raamatunkohta olisi merkattu tekstin yhteyteen. Rakkauden kaksoiskäsky ja kultainen sääntö on esitelty Jeesuksen opetuksien yhteydessä, ei varsinaisen etiikka-jakson yhteydessä.

Rakkauden kaksoiskäskyä käsitellään myös Sydämen kolmannen luokan kirjassa. Käskyn yhteydessä kerrotaan, mitä lähimmäinen tarkoittaa kristinuskossa.

”Kristinuskon tärkein käsky on rakkauden kaksoiskäsky: ”Rakasta Jumalaa yli kaiken ja lähimmäistä niin kuin itseäsi.”

”Kristinuskon mukaan kaikki ihmiset ovat toisilleen lähimmäisiä. Sana lähimmäinen tarkoittaa siis ystävää, sukulaista, vierasta vastaan tulijaa sekä ihmistä maailman toiselta puolelta.” (Sydän 3 2015, 51.)

Kultaisesta säännöstä Sydämen kolmannen luokan kirjassa kerrotaan seuraavasti:

”Hyvä ohje valintojen tekemiseen on se, että kohtelee toisia ihmisiä samalla tavalla kuin toivoisi itseään kohdeltavan. Sama ohje on tunnettu monissa uskonnoissa kautta maailman. Sitä kutsutaan yleisesti kultaiseksi säännöksi.”
(Sydän 3 2015, 19.)

Tässä lainauksessa tuodaan esille kultaisen säännön esiintyminen monissa eri uskonnoissa ja sen maailmanlaajuisuus. Sekä kultaisen säännön että rakkauden kaksoiskäskyn osalta puuttuvat merkinnät raamatunkohdista, joista ne löytyvät. Kuitenkin molempien eettisten ohjeiden yhteydessä tuodaan esille selkeästi niiden yhteys kristinuskon etiikkaan. Kultaisen säännön mukaisen etiikan kerrotaan liittyvän myös moniin muihin uskontoihin. Näin lukijalle muodostuu ymmärrys eettisen ajattelun ja eettisten ohjeiden liittymisestä kristinuskoon ja muihin uskontoihin.

Kultainen sääntö, joka kristinuskon lisäksi kuuluu useisiin suuriin maailmanuskontoihin, otetaan esille Sydän-sarjan oppikirjoissa jokaisella luokka-asteella 3-5. Neljännen luokan kirjassa mainitaan nimenomaisesti sekä kultaisen säännön että rakkauden kaksoiskäskyn olevan Jeesuksen opetuksiin perustuvia eettisiä ohjeita, jotka ohjaavat rakastamaan itseä, lähimmäistä ja Jumalaa. (Sydän 4 2016, 42–43.) Sydämen viidennen luokan kirjassa tuodaan uudelleen esille kultainen sääntö ja sen vaikutukset maalliseen ja uskonnolliseen etiikkaan.

”Moraalikäsitykset näkyvät paitsi valtioiden laeissa ja sopimuksissa, myös uskontojen ja muiden katsomusten elämänohjeissa.

Tunnetuin näistä ohjeista on kultainen sääntö.” (Sydän 5 2017, 17.)

Tämän jälkeen esitellään kultainen sääntö sellaisena kuin se on kristinuskossa, juutalaisuudessa ja islamissa. Kultaisen säännön kertaantuminen viidennen luokan kirjassa siitä näkökulmasta, että se on monille uskonnoille yhteinen eettinen ohje, auttaa syventämään ymmärrystä kultaisen säännön etiikasta.

Aarre-sarjan kirjoissa esitellään kultainen sääntö ja rakkauden kaksoiskäsky sekä kymmenen käskyä. Näiden kristinuskon keskeisten eettisten ohjeiden keskinäistä yhteyttä ei tuoda esille. Myös niiden yhteys Raamattuun jää erittäin ohueksi, eikä kirjoissa ole mainintaa, että kyseiset eettiset ohjeet liittyvät kristilliseen etiikkaan. Eri uskontoja yhdistävät eettiset periaatteet jäävät Aarre-sarjassa täysin vaille mainintoja. Ylipäätään sitä, että etiikka ja eettinen ulottuvuus kuuluvat yleisesti jollain tavalla kaikkiin uskontoihin, ei kirjasarjassa tuoda esille.

Aarre-sarjassa etiikan osiot eri luokka-asteiden kirjoissa muodostavat noin kolmasosan kunkin kirjan sisällöstä. Aarteen etiikka-osioissa aiheina ovat muun muassa yleiset uskontoihin tai katsomuksiin suoraan liittymättömät elämänkysymykset, kuten kiusaaminen, erilaiset mielipiteet ja ystävyys (Aarre 3 2017, 90–91; Aarre 4 2017, 8–9; Aarre 5 2018, 10–11). Aarre-sarjassa on jätetty kristillisen etiikan sekä muihin uskontoihin liittyvän etiikan käsittely omana kokonaisuutenaan pois. Tältä osin Aarre-sarjan oppikirjat eivät täytä 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa olevaa evankelisluterilaisen uskonnon tavoitetta T8:

”Ohjata oppilas perehtymään opiskeltavan uskonnon eettisiin opetuksiin sekä eri uskontoja yhdistäviin eettisiin periaatteisiin” (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 249).

Toisin kuin Aarre-sarjassa, Sydämessä kultainen sääntö ja sen mukainen kristinuskoon sekä muihin uskontoihin ja katsomuksiin liittyvä eettinen ajattelu tuodaan esille kaikilla luokka-asteilla 3-5. Rakkauden kaksoiskäsky liitetään selkeästi kristilliseen etiikkaan Sydämen kolmannen luokan kirjassa. Tällöin myös tieto siitä, että kristinuskossa ja uskonnoissa ja katsomuksissa ylipäätään on

eettisiä ohjeita ja niiden piirissä harjoitetaan eettistä pohdintaa, välittyy lukijalle. Sydän-sarjassa on myös yleiseen etiikkaan liittyviä sisältöjä kristillisen etiikan ja eri uskonnoille yhteisten eettisten periaatteiden lisäksi (Sydän 3 2015, 14–17, 20–25; Sydän 4 2016, 48–55; Sydän 5 2017, 46–53).

Molemmissa kirjasarjoissa esitellään kymmenen käskyä, mutta kummassakaan sarjassa käskyjen kuulumista kristinuskon etiikkaan ei tuoda esille. Kuvaukset kymmenen käskyn saamisesta korostavat sitä, että käskyt on annettu Israelin kansalle.

8.11 Tunteet ja arvot Raamatun kertomuksissa

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa kristilliseen etiikkaan liittyvänä sisältönä on

”Käsitellä keskeisiä elämänskysymyksiä, tunteita ja arvoja Vanhasta ja Uudesta Testamentista valittujen kertomusten avulla”
(Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 250).

Molemmissa kirjasarjoissa kolmannen ja neljännen luokan kirjoissa on käytetty runsaasti Raamatun kertomuksia elämänskysymysten, tunteiden ja arvojen käsittelyssä. Kertomusten yhteyteen on laadittu näihin aiheisiin liittyviä pohdintatehtäviä oppilaille. Tähän aihepiiriin liittyvät ilmaukset kuuluvat alaluokkaan 4.3 *Vanhan ja Uuden testamentin kertomukset ja keskeiset elämänskysymykset*. Vanhan testamentin osalta Aarteen kolmannen luokan kirjassa on esimerkiksi Jaakobin ja Esaun jälleennäkemisestä ja sovinnonteosta kertova kappale, jonka yhteyteen on lukijalle laitettu pohdittavaksi kertomuksen aiheeseen liittyviä kysymyksiä.

”Milloin sinua on pelottanut jonkin riitatilanteen selvittäminen”
”Milloin sinun on ollut vaikea tehdä sovinto?”
(Aarre 3 2017, 22–23.)

Kysymykset tuovat kertomuksen aiheen lähelle lukijaa ja kannustavat tekstin aiheen omakohtaiseen pohdintaan. Aarteen neljännen luokan kirjassa on Jeesuksen

opetusten yhteydessä oppilaille tarkoitettuja kysymyksiä. Seuraava esimerkki on Vuorisaarna-kappaleesta.

”Miten sinä toivoisit luokkakavereiden kohtelevan sinua?”
(Aarre 4 2017, 24.)

Kysymys ohjaa pohtimaan Jeesuksen elämänohjeen toteutumista kouluympäristössä. Oppilaan oma elämänpiiri ja siihen liittyvät kysymykset liitetään näin Uudesta testamentista löytyvään kertomukseen.

Sydän-sarjan kolmannen luokan kirjassa Mooses-kertomuksen yhteydessä on tunteiden nimeämiseen liittyvä pohdintatehtävä.

”Mitä tunteita Mooses-kertomuksessa koetaan? Nimeä ainakin viisi. Vertaa vastauksia parisi kanssa.” (Sydän 3 2015, 45.)

Raamatun kertomusten liittäminen arvojen, tunteiden ja elämäkysymysten pohdiskeluun vahvistaa yhteyttä kauan sitten kirjoitettujen kertomusten ja tätä päivää elävän ihmisen tunteiden ja elämäkysymysten välillä. Raamatun kertomuksissa on runsaasti ihmisiä, jotka surevat, kadehtivat, pelkäävät ja riemuitsevat. Myös siihen liittyviä kysymyksiä, miten elämää pitäisi elää ja millaista on hyvä elämä, pohditaan Raamatun kertomuksissa. Tähän aihepiiriin liittyviä esimerkkejä löytyi useita molemmista kirjasarjoista. Oppilaille laaditut pohdintatehtävät liittävät nykyajan ihmisen elämäkysymyksineen osaksi tätä jatkumoa. Osa kysymyksistä on henkilökohtaisia ja esimerkiksi omista peloista puhuminen voi olla oppilaille vaikeaa isossa ryhmässä. Joidenkin tehtävien kohdalla tehtävänannossa ohjataan keskustelemaan parin kanssa. Usein kuitenkin tehtävän toteutus on jätetty avoimeksi, jolloin tehtäviä voidaan käsitellä tilanteen ja ryhmän mukaan parhaiten sopivalla tavalla.

9 POHDINTA

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää vastauksia kahteen tutkimuskysymykseen. Ensimmäinen tutkimuskysymys oli ”Millaisia kristinuskoon liittyviä tavoitteita ja sisältöjä on kuvattu vuoden 2014 evankelisluterilaisen uskonnon perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa vuosiluokilla 3-6?”

Lisäksi tarkastelin molempia tällä hetkellä markkinoilla olevia alakoulun evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjasarjoja seuraavan tutkimuskysymyksen näkökulmasta ”Millaisia kristinuskoon liittyviä aihepiirejä on esitetty evankelisluterilaisen uskonnon 3.-5. luokan oppikirjoissa?” Tarkastelen ja pohdin seuraavassa tutkimuksen keskeisiä tuloksia. Esitän myös aiheeseen liittyviä jatkotutkimushaasteita. Lopuksi arvioin tutkimuksen luotettavuutta ja eettisyyttä.

9.1 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset

Uskontojen ja elämänkatsomustiedon opetuksesta käytävää keskustelua seuraamalla vaikuttaa siltä, että nykyinen opetuksen järjestämistä koskeva malli tulee jatkossa muuttumaan. Kuitenkin se, mikä uusi malli tulee olemaan ja milloin opetusta aletaan toteuttamaan uudella tavalla, jää nähtäväksi. Tutkielmani aiheisto on syntynyt yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa uskontojen ja katsomuksien opetukseen kohdistuu monenlaisia odotuksia ja vaatimuksia. Kuten Ketola (2016) ja Niemelä (2004) ovat tutkimuksissaan havainneet, kirkkojen ja muiden uskonnollisten instituutioiden edustama uskonnollisuus on vähenemässä myös Suomessa. Uskonto mielletään myös kasvavissa määrin jokaisen ihmisen henkilökohtaiseksi asiaksi. Kuitenkin ihmiset kokevat edelleen esimerkiksi uskon Jumalaan ja rukoilemisen lähes yhtä tärkeinä kuin ennenkin. (Ketola 2016, 62–63, 79; Niemelä 2004, 47.)

Uskonnonopetukseen liittyen on tämän hetkessä keskustelussa kyseenalaistettu myös oman uskonnon opetuksen ajatus maallistuneessa yhteiskunnassa ja perheessä elävien oppilaiden osalta (Mikkola 2017, 18, 25). Riittääkö pelkkä uskonnollisen yhdyskunnan tai esimerkiksi evankelisluterilaisen kirkon

jäsenyys tekemään opiskeltavan uskonnon oppimäärästä oman uskonnon opetusta, mikäli uskonnolla ei ole minkäänlaista sijaa oppilaan elämässä ja oppilaalta puuttuu täysin omakohtainen suhde uskontoon? Oman lisänsä uskonnonopetuksen nykytilaan tuovat kotien erilaisten uskonnollisten vakaumusten tai niiden puuttumisen lisäksi myös yhteiskunnan ja uskonnollisten yhdyskuntien näkemykset uskonnonopetuksen merkityksestä ja sisällöistä. Räsänen (2009) mukaan yhteiskunnan taholta odotetaan uskonnonopetukseen sisältyvän ennen kaikkea kriittisyyteen ja tiedostavaan kansalaisuuteen kasvattamista. Vastaavasti uskonnolliset yhdyskunnat saattavat esittää uskonnonopetukselle vaatimuksia tuottaa oppilaille uskonnollisen yhdyskunnan itseymmärrystä vastaavia ja traditiota ylläpitäviä käsityksiä. (Räsänen 2009, 159–160.)

Nämä seikat näkyivät myös omassa aineistossani ja tutkielmani tuloksissa. Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen ”Millaisia kristinuskoon liittyviä tavoitteita ja sisältöjä on kuvattu vuoden 2014 evankelisluterilaisen uskonnon perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa vuosiluokilla 3-6?” saamani vastaukset heijastelevat uskonnonopetuksen nykytilanteen taustalla vaikuttavia tekijöitä. Kaikille uskontosidonnaisille ryhmille yhteisenä tavoitteena on laaja-alaisen uskonnollisen ja katsomuksellisen yleissivistyksen tarjoaminen. Sen sijaan, että tavoitteena olisi oman uskonnollisen identiteetin vahvistaminen, on painopisteenä uskonnollinen ja katsomuksellinen yleissivistys.

Vuosiluokille 3–6 oppiaineen tehtäväksi on ilmoitettu oman uskonnon perustietojen laajentaminen ja syventäminen. Tämä pitää sisällään ajatuksen, että oppilas hallitsee jo jossain määrin omaan uskontoon liittyviä perustietoja. Evankelisluterilaisessa uskonnossa vuosiluokilla 3–6 näitä oman uskonnon perustietoja löysin kahdesta eri sisältöalueesta. Teologian oppiaineista näissä sisältöalueissa olivat edustettuina eksegetiikka, dogmatiikka, etiikka ja käytännöllinen teologia.

Keskeisimpiä tuloksia aineistossani 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa kristinuskoon liittyvien sisältöjen suhteen olivat käytännöllisen teologian oppiaineeseen liittyvä kirkkovuosi, johon kuuluvia pyhiä, rituaaleja ja tapoja käsitellään läpi koko peruskoulun spiraalimaisesti kerraten ja aihepiiriä

laajentaen. Eksegetiikkaan liittyvät tärkeimmät sisällöt olivat Raamattu kirjana ja Raamatun kertomusten vuorovaikutus taiteen, tieteen ja kulttuurin kanssa, jotka ovat olennaisesti kristinuskoon kuuluvia aiheita. Oman uskonnollisen perinteen ja yleissivistävyyden lisäksi tässä yhteydessä on huomioitu myös kulttuurillinen näkökulma, jonka avulla pyritään herättämään oppiainetta kohtaan myös niiden oppilaiden mielenkiinto, joilta puuttuu omakohtainen suhde uskontoon ja jotka ovat uskonnollisesti passiivisia.

Etiikan aiheista tärkeimmäksi nousi vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden tarkastelun perusteella kultainen sääntö, jota esitettiin käsiteltäväksi kahdessa eri yhteydessä. Ensinnäkin kristinuskon keskeisenä eettisenä opetuksena ja tämän lisäksi eri uskonnoissa. Kultaisen säännön keskeinen merkitys uskontojen eettisessä ajattelussa vahvistettiin tuomalla se esille kahteen kertaan.

Pohdin seuraavassa toiseen tutkimuskysymykseeni ”Millaisia kristinuskoon liittyviä aihepiirejä on esitetty evankelisluterilaisen uskonnon 3.-5. luokan oppikirjoissa?” löytämiäni keskeisimpiä vastauksia. Vanhan testamentin kertomuksia löytyi runsaasti sekä Aarteen että Sydämen kolmannen luokan kirjoista. Vanhaa testamenttia tai sen kertomuksia ei kuitenkaan mainita ollenkaan vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa. Valtaosan kolmansien luokkien kirjojen Raamattuun liittyvistä aihepiireistä siis muodosti kokonaisuus, jota ei löydy vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista.

Toinen merkittävä Raamattuun liittyvä tulos oli kirjasarjojen eroavaisuus sen suhteen, miten Raamattua käsitellään kirjana. Sydän-sarjassa Raamattua esiteltiin johdonmukaisesti ja lukija tutustui Raamatun käyttämiseen ja oppi etsimään Raamatusta itseään kiinnostavia kohtia. Aarre-sarjan lukijalle Raamatun kertomusten merkintätapa jäi puolestaan vieraaksi ja Raamatun kertomusten yhteys kirjoissa käsiteltyihin kristinuskon aihepiireihin, kuten kirkkovuoden tapahtumiin, jäi ohueksi.

Systemaattiseen teologiaan kuuluvan dogmatiikan sisältöjen osalta tämän tutkielman tulokset viittaavat samaan ilmiöön kuin Mikkolan havainto evankelisluterilaisen uskonnonopetuksen sisältöjen painottumisesta yleisprotestantti-

seen suuntaan. Tämä tarkoittaa etenkin opillisten sisältöjen vähäisyyttä opetuksessa. (Mikkola 2017, 18-19.) Tutkielmassa tarkastelemisani oppikirjoissa ilmiö näkyi varsinaisten luterilaisuuteen ja kristinuskuon liittyvien opillisten sisältöjen niukkuutena. Toisaalta, kuten Komulainen toteaa, ovat opilliset sisällöt mukana uskonnonopetuksessa myös välillisesti eikä etenkään alakoulussa uskonnon oppijärjestelmän syvälinen käsitteleminen ole tarpeen tai tarkoituksenmukaista. (Komulainen 2005, 284–289.) Merkittävin tutkimustulos opillisten sisältöjen suhteen liittyy luterilaisuuden sakramenttien käsittelyyn oppikirjoissa. Sydän-sarjassa ei mainita ollenkaan luterilaisuuden sakramenteja. Aarre-sarjassa puolestaan luterilaisuuden sakramenteista kerrotaan, vaikka niihin liittyvää kappaletta ei kirjassa olekaan. Tästä seuraa se, että kirjasarjoja opiskelemalla ymmärrys luterilaisuuden sakramenteista jää hyvin ohueksi. Sydän-sarjan lukija jää täysin vaille tietoja luterilaisuuden sakramenteista.

Etiikkaan liittyvien sisältöjen käsittely poikkesi merkittävästi kirjasarjojen välillä. Aarre-sarjan etiikan osioista oli kaikkien aineistossa mukana olleiden vuosiluokkien oppikirjojen osalta jätetty pois omina kokonaisuuksinaan sekä kristilliseen etiikkaan että muiden uskontojen ja katsomusten etiikkaan liittyvät sisällöt. Kristillistä etiikkaa käsiteltiin jossain määrin Raamatun kertomusten yhteydessä. Myös Kultainen sääntö ja rakkauden kaksoiskäsky mainittiin, mutta niiden kerrottiin olevan Jeesuksen opetuksia eikä opetusten yhteyttä kristilliseen etiikkaan tuotu esille. Varsinaista kristilliseen etiikkaan tai eri uskontojen ja katsomusten etiikkaan liittyvää osiota ei yhdenkään tarkastelemani vuosiluokan kirjassa ollut.

Näen Aarre-sarjassa tehdyn valinnan jättää pois kristillinen etiikka ja monille uskonnoille yhteisen kultaisen säännön mukainen eettinen ajattelu yhdenlaisena ratkaisuna uskontojen ja elämänsomustiedon opetuksen järjestämisen nykytilanteeseen. Ratkaisun taustalla ovat mahdollisesti ainakin osittain koulujen käytännön järjestelyt katsomusopetuksen ja eri uskontojen opetuksen suhteen. Tavoitteena on mahdollisesti ollut monikäyttöisen oppikirjan tekeminen uskontokunniltaan ja katsomuksiltaan yhdistetyn ryhmän opetukseen. Kuitenkin kyseessä on evankelisluterilaisen uskonnon oppikirja, jolloin sen hankkimis-

nen yhdistetyn ryhmän opetusmateriaaliksi ei välttämättä ole koululle luontevin vaihtoehto. Tämän tutkielman tulokset osoittavat, että kirjasarja ei ole kristinuskon etiikan osalta vuoden 2014 evankelisluterilaisen uskonnon perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukainen. Tämä herättää myös kysymyksen siitä, noudattaako se muiden uskontojen tai elämänkatsomustiedon osalta perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita etiikkaan liittyvien sisältöjen suhteen.

Useissa kouluissa uskontojen ja elämänkatsomustiedon opetusta on nykyisin järjestetty osittain kaikille yhteisissä ryhmissä. Kaikille opetusryhmän jäsenille yhteisiä perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista löytyviä sisältöjä on mahdollista opiskella yhdessä. Kuitenkaan kaikkea uskontojen ja elämänkatsomustiedon opetusta ei voi ilman huolellista suunnittelua toteuttaa samassa ryhmässä, koska jokaisella näistä oppiaineista on oma opetussuunnitelma ja vaatimukset ainetta opettavan opettajan pätevyydestä. Jo osittaisestikin yhdistetty uskontojen ja elämänkatsomustiedon opetus vaatii huolellista perehtymistä perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin jokaisen uskonnon ja katsomuksen osalta, joita ryhmässä olevat oppilaat edustavat. Näin varmistetaan se, että opetuksen tavoitteet ja sisällöt todella ovat ryhmän jokaisen oppilaan osalta perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaisia. Riskinä yhdistetyn ryhmän opetuksessa on se, että opiskellaan mielenkiintoisia ja sinänsä tärkeitä aiheita, jotka eivät kuitenkaan liity kenenkään ryhmäläisen uskonnon tai elämänkatsomustiedon perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin.

Tämän tutkielman tulokset osoittavat, että opettajan tulee olla hyvin tietoinen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista. Oppikirjan tai oppimateriaalin ei ole tarvinnut enää vuosikymmeniin noudattaa opetussuunnitelmaa. Tämä korostaa opettajan asemaa ja vastuuta perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden tuntijana ja toteuttajana. Opetus, jossa edetään oppikirja ohjenuorana ja ajatellaan, että kaikki tarvittava tulee käsitellyksi, kun kirja opiskellaan kokonaan läpi, ei ole tae siitä, että kaikki perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa olevat tavoitteet ja sisällöt todella tulisivat opetetuiksi. Oppikirjassa saattaa lisäksi olla jopa runsaasti ainesta, joka ei liity perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin, kuten kolmansien luokkien oppikirjoissa olleet

runsaslukuiset Vanhan testamentin kertomukset. Myös tästä opettajan on tärkeää olla selvillä, jotta opetukseen käytettävä aika tulee jaettua tarkoituksenmukaisesti ja kaikki perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa olevat aihepiirit tulevat käsitellyiksi.

Opettajille tutkimuksen tulokset ovat myös sikäli hyödyllisiä, että oppikirjojen tavoitteiden ja sisältöjen tarkastelu tutkimuksen puitteissa auttaa ylläpitämään lähdekriittistä pohdintaa oppimateriaalien suhteen. Nykyisessä informaatiotulvassa useita aineita opettava luokanopettaja tasapainoilee työssään ajanhallinnan ja mahdollisesti suuren opetettavien aineiden määrän kanssa. Tällöin oppimateriaalien kriittinen arviointi on hyvin tärkeää, jotta niistä saa parhaan avun työnsä tekemisen ja työssä jaksamisen tueksi.

Uskonnonopetus on tiiviissä vuorovaikutuksessa suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtuneen muutoksen kanssa. Tämä heijastuu myös tutkimien oppikirjojen evankelisluterilaisuuteen liittyvien sisältöjen käsittelyyn. Kristillisen ja luterilaisen uskonnon opillisen aineksen vähäisyys ja Aarre-sarjasta pois jätetyt kristilliseen ja muiden uskontojen eettisiin opetukseen liittyvät sisällöt on mahdollista nähdä laajemman yhteiskunnallisen muutoksen ja nykytilan peileinä. Evankelisluterilainen uskonnonopetus onkin parhaillaan murrosvaiheessa, jossa yhtäältä tulisi huomioida oman uskonnon opetus ja siihen liittyvät tavoitteet ja sisällöt, toisaalta suomalaisen yhteiskunnan uskonnollinen, katsomuksellinen ja kulttuurillinen moninaisuus.

Yksi jatkotutkimushaaste voisi olla tutkia luokanopettajien käsityksiä oppikirjoista ja oppimateriaaleista. Eroavatko esimerkiksi vastavalmistuneet ja jo pidemmän työuran opettajana tehneet oppimateriaaleihin ja oppikirjoihin liittyvien käsitystensä osalta ja jos niin miten? Myös sen havainnoiminen, miten oppimateriaalia käytetään opetustilanteissa, toisi lisätietoa oppimateriaalin merkityksestä käytännön opetustyössä ja luokkahuonetyöskentelyssä. Mielenkiintoisen lisäksi oppimateriaalitutkimuksen kenttään toisivat kirjantekijöiden ja kustantajan edustajien haastattelut. Mitä ensinnäkin oppikirjojen tekijät itse ovat pitäneet tärkeinä sisältöinä ja näkökulmina oppikirjan laatimisessa. Kiinnostavaa on myös se, millainen on ollut kustantajan näkökulma kirjaan valittaviin sisältöihin ja

perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin? Myös eri uskontojen oppimäärien oman uskonnon opetukseen liittyvien sisältöjen vertailu oppikirjojen ja muiden oppimateriaalien osalta voisi olla jatkotutkimuksen kohteena. Tämä antaisi lisätietoa eri uskontojen oppimäärien painotuksista ja auttaisi omalta osaltaan luomaan tarkempaa kuvaa uskonnonopetuksen tämänhetkisen tilanteen oppimateriaaleista ja käytännöistä.

9.2 Tutkimuksen luotettavuus

Kiviniemi (2018) katsoo, että laadullisen tutkimuksen luotettavuutta arvioidessa tutkimusraportilla ja sen laatimisella on keskeinen merkitys. Tutkimusprosessi laadullisessa tutkimuksessa on tutkijan tutkimuskohteestaan luoma rakennelma ja tulkinta, jolloin myös tutkimusraportti on osa tätä prosessia. Kun tutkija tuo selkeästi esille oman tulkintansa ja perustelut sille, voi tutkimusraportin lukija arvioida tutkijan muodostamien käsitysten uskottavuutta. (Kiviniemi 2018, 85–86.) Tähän tutkimuksen luotettavuutta parantavaan seikkaan olen kiinnittänyt huomiota tutkimuksen kulkua ja tuloksia raportoidessani. Samansuuntainen on Tuomen ja Sarajärven näkemys, jonka mukaan olennainen luotettavuutta lisäävä tekijä laadullisessa tutkimuksessa on se, että tutkija kertoo tutkimuksen eri vaiheissa selkeästi millaisia ratkaisuja ja mistä syistä hän on päätenyt tutkimukseensa tekemään. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 182.) Myös Schreier (2012) toteaa, että laadullista sisällönanalyysia käytettäessä tutkimuksen luotettavuuden osoittamisessa on tärkeää tutkimusprosessin tekeminen läpinäkyväksi. Siihen kuuluu tutkimusprosessin aikaisen päättelyketjun avaamien mahdollisimman tarkasti, mikä parantaa tutkimuksen luotettavuutta. Lisäksi tutkimusasetelman ja metodin valinta tulee kuvata johdonmukaisesti. (Schreier 2012, 27.)

Näitä luotettavuuteen vaikuttavia tekijöitä olen huomionut tässä tutkielmassa pyrkimällä mahdollisimman huolelliseen ja tarkkaan kuvailuun tutkimusprosessin kulusta. Tämän olen toteuttanut kertomalla mahdollisimman tarkasti käyttämästäni menetelmästä ja selvittämällä luokitteluperusteiden synnyn ja luokittelun täsmentymisen tutkimuksen edetessä. Eräs seikka, joka on tärkeää

huomioida tutkielmani luotettavuutta arvioidessa, on oppikirjojen tarkastelun rajaaminen luokkien 3–5 oppikirjoihin. Tärkein syy rajaukselle oli se, ettei Sydän-sarjan kuudennen luokan kirja ollut vielä valmistunut aineistonkeruuta ja analyysia aloittaessani. Tämä rajausta voi olla joltain osin ongelmallinen. Jokin asia on voitu toisessa kirjasarjassa käsitellä esimerkiksi kolmannen luokan kirjassa hyvinkin kattavasti mutta toisessa kirjasarjassa ei tässä tarkastelussa ole mainittu kyseistä aihepiiriä ollenkaan. Kuitenkin voi olla, että aihealue on jätetty kokonaisuudessaan kuudennen luokan kirjaan, jolloin sitä ei ole tämän tutkielman aineistossa ollut mahdollista huomioida.

Tuomi ja Sarajärvi (2018) pitävät yhtenä tutkimuksen luotettavuutta kohentavana tekijänä tutkimuksen tekijän sitoumuksien avaamista suhteessa hänen tekemäänsä tutkimukseen. Tutkimuksen luotettavuutta parantavina seikkoina he näkevät muun muassa sen kertomisen, miksi kyseinen tutkimus on mielestäni tärkeä, millaisia oletuksia minulla on ollut tutkimusta aloittaessani ja miten nämä oletukset ovat muuttuneet matkan varrella. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 163–164.)

Valitsemani aiheen tärkeys liittyy ennen kaikkea siihen, että se on ajankohtainen. Keskustelu uskonnonopetuksen ja katsomusopetuksen sisällöistä ja niiden järjestämisestä suomalaisessa peruskoulussa on jatkunut pitkään. Vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaisia evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjoja ei ole ymmärtääkseni vielä tutkittu, tällainen tilanne oli ainakin tätä tutkimusta aloittaessani keväällä 2018. Koska minulla ei ole kokemusta alakoulun uskonnonopetuksesta, ei minulla ollut vahvoja oletuksia tutkielman aineistona olleiden oppikirjojen suhteen. Yksi oletus, jonka tunnistan ja joka muuttui aineistoon tutustumisen myötä, oli ajatus siitä, että evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjoissa olisi jo alakoulussa enemmän nimenomaisesti evankelisluterilaisuuteen liittyviä sisältöjä. Tämän oletuksen syntymiseen on varmasti vaikuttanut aineenopettajataustani, ja sen myötä muodostunut käsitys siitä, millaisia sisältöjä yläkoulun ja lukion oppikirjoissa käsitellään.

Yhtenä tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttavana tekijänä Tuomi ja Sarajärvi (2018) pitävät tutkimuksen kestoa ja tutkimuksen tekemiseen käytettävissä olevaa aikaa. Laadullisen tutkimuksen tekemiseen on tärkeää varata riittävästi

aikaa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 164–165.) Itse aloitin tämän tutkielman tekemisen keväällä 2018. Tutustuin aluksi rauhalliseen tahtiin tutkielman aihepiiriin ja selvitin, miten parhaiten saisin tutkimusaineiston hankittua. Tarkoitukseni oli saada tutkielma valmiiksi loppuvuoden 2019 aikana. Koen, että minulla on ollut riittävästi aikaa tutkimuksen tekemiseen ja aineistoon perehtymiseen. Vaikka alakoulun oppikirjoissa tekstin määrä ei ole ollut kovin suuri, on riittävän ajan varaaminen tutkimuksen tekemiseen osoittautunut tärkeäksi. Muutaman ensimmäisen lukukerran aikana aineisto avautuu vain alustavasti. Myöhempi tarkka ja hidas lukeminen sekä aineistolainausten koostaminen avaavat aineistoon uudenlaisen, syvemmän ulottuvuuden. Aineiston hyvä ja syvä tunteminen lisää myös tutkimuksen luotettavuutta. Näistä syistä mahdollisuus käyttää tutkielman tekemiseen riittävästi aikaa on ollut tärkeää.

LÄHTEET

Aejmelaeus, L. 2000. Kristinuskon synty. Helsinki: Kirjapaja.

Heikkinen, M. 2014. Teologinen tunnustuksellisuus islamin uskonnon oppikirjoissa. Helsinki: Helsingin yliopisto. Pro gradu -tutkielma. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/144406/HeikkinenMariaProGradu.pdf?sequence=2&isAllowed=y> Katsottu 17.7.2019

Heinonen, J. 2005. Opetussuunnitelmat vai oppimateriaalit: Peruskoulun opettajien käsityksiä opetussuunnitelmien ja oppimateriaalien merkityksestä opetuksessa. Helsinki: Helsingin yliopisto, Soveltavan kasvatustieteen laitos. <http://et-hesis.helsinki.fi/julkaisut/kay/sovel/vk/heinonen/opetussu.pdf>

Luettu 10.9.2019

Hervieu-Léger, D. 2000. Religion as a chain of memory. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

Hiidenmaa, P. 2015. Oppikirjojen tutkimus. Teoksessa H. Ruuska & M. Löytönen & A. Rutanen (toim.) Laatu! Oppimateriaalit muuttuvassa tietoympäristössä. Helsinki: Suomen tietokirjailijat ry, 27–39. https://www.suomentietokirjailijat.fi/media/laatu_oppimateriaalit_2015_korjattu_web.pdf Luettu 15.9.2019

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Huovinen, E. & Poutiainen, M & Huima, L. 1999 Katekismus. <https://katekismus.fi/lukijalle.html> Luettu 22.7.2019

Innanen, T. 2005. Opetussuunnitelmasta oppimiseen. Teoksessa A. Kallioniemi & J. Luodeslampi (toim.) Uskonnonopetus uudella vuosituhanella. Helsinki: Kirjapaja, 183–195.

Jokiranta, J 2005. Raamattu ja sen anti. Teoksessa A. Kallioniemi & J. Luodeslampi (toim.) Uskonnonopetus uudella vuosituhanalla. Helsinki: Kirjapaja, 249–279.

Kallioniemi, A 2005a. Käytännölliseen teologiaan liittyvä aines. Teoksessa A. Kallioniemi & J. Luodeslampi (toim.) Uskonnonopetus uudella vuosituhanalla. Helsinki: Kirjapaja, 330–348.

Kallioniemi, A 2005b. Uskonnonopetus ja uskontokasvatus historiallis-yhteiskunnallisessa kontekstissa. Teoksessa A. Kallioniemi & J. Luodeslampi (toim.) Uskonnonopetus uudella vuosituhanalla. Helsinki: Kirjapaja, 11–49.

Kallioniemi, A. & Kuusisto, A. & Ubani, M. 2017. Koulun katsomusaineiden opetus ja didaktiikka. Teoksessa R. Aikonen, P. Iivonen, & V. Paulanto (toim.) Uudistuva uskonnon opetus. Helsinki: Kirjapaja, 35–48.

Ketola, K. 2016. Luterilainen usko nykyajan Suomessa. Teoksessa K., Ketola, M. Hytönen, V. Salminen, J. Sohlberg, & L. Sorsa (toim.) Osallistuva luterilaisuus: Suomen evankelisluterilainen kirkko vuosina 2012-2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 47–87. https://evl.fi/documents/1327140/47692525/Kirkon+nelivuotiskertomus_II+osa_Osallistuva+luterilaisuus_netti.pdf/3dcadd52-154c-8693-2eb7-0920fe6a99b5 Luettu 1.10.2019

Kiviniemi, K. 2018. Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa R., Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. 5., uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 73–87.

Komulainen, J 2005. Systemaattinen teologia ja uskonnonopetus. Teoksessa A. Kallioniemi & J. Luodeslampi (toim.) Uskonnonopetus uudella vuosituhanalla. Helsinki: Kirjapaja, 280–302.

Kuula, A. 2006. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Jyväskylä: Vastapaino.

Kuula, K. 2008. Uusi testamentti. Teoksessa K. Kuula & M. Nissinen & W. Riekinen (toim.) Johdatus Raamattuun. Helsinki: Kirjapaja, 179–283.

Kyngäs H. & Vanhanen L. 1999. Sisällönanalyysi. *Hoitotiede* 11, 3 –12.

Luodeslampi, J. & Nevalainen, S. 2015. Etiikka ja elämäkysymykset. Teoksessa A. Kallioniemi & J. Luodeslampi (toim.) Uskonnonopetus uudella vuosituhanella. Helsinki: Kirjapaja, 303–315.

Mikkola, K. 2017. Uskonnosta opettaminen. Teoksessa R. Aikonen, P. Iivonen, & V. Paulanto (toim.) Uudistuva uskonnon opetus. Helsinki: Kirjapaja, 11–34.

Niemelä, K. 2004. Suomalaisten uskonnollisuus. Teoksessa Kirkko muutosten keskellä: Suomen evankelisluterilainen kirkko vuosina 2000-2003. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 45–55. <https://evl.fi/documents/1327140/45386794/Kirkko+muutosten+keskell.pdf/0444d29f-e09f-4dc2-c949-eb8b2d3cf128> Luettu 1.10.2019

Nissinen, M. 2008. Vanha testamentti. Teoksessa K. Kuula & M. Nissinen & W. Riekinen (toim.) Johdatus Raamattuun. Helsinki: Kirjapaja, 19–299.

Opetushallitukselle moitteet virsivisan järjestelyistä peruskoulussa Dnro 2469/4/14. Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu 18.11.2015. Saatavilla <https://www.oikeusasiamies.fi/fi/ratkaisut/-/eoar/2469/2014> Luettu 3.10.2019

Patton, M. Q. 2002. *Qualitative research & evaluation methods*. 3rd ed. Thousand Oaks California: Sage.

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994. Opetushallitus 1994.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Opetushallitus 2004.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Opetushallitus 2014.

Poulter, S. 2013. Kansalaisena maallistuneessa maailmassa: Koulun uskonnon-opetuksen yhteiskunnallisen tehtävän tarkastelua. Helsingin yliopisto. Suomen ainedidaktinen tutkimusseura. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/39132/AD5_Poulter.pdf?sequence=1&isAllowed=y Luettu 1.4.2019

Pyysiäinen, M. 1998 Koulun uskonnonopetuksen luonne. Teoksessa M. Pyysiäinen & J. Seppälä (toim.) Uskonnonopetuksen käsikirja. Juva: WSOY, 41–67.

Raunio, A. 2010. Systemaattinen teologia. Teoksessa A. Raunio & P. Luomanen (toim.) Teologia. Johdatus tutkimukseen. Helsinki: Edita Publishing, 110–155.

Ruuska, H. 2015. Opettajan ei tarvitse tehdä työväliteitään. Teoksessa H. Ruuska & M. Löytönen & A. Rutanen (toim.) Laatus! Oppimateriaalit muuttuvassa tietoympäristössä. Helsinki: Suomen tietokirjailijat ry, 41–45. https://www.suomen-tietokirjailijat.fi/media/laatus_oppimateriaalit_2015_korjattu_web.pdf Luettu 15.9.2019

Räsänen, A. (2009). Uskontokasvatus muuttuvassa maailmassa. Teoksessa Komulainen, J. & Vähäkangas, M. (toim.) Luterilaisen Suomen loppu? Kirkko ja monet uskonnot. Helsinki: Edita, 152–164.

Saari, K. 2010. Pyhä kolminaisuus vai pilven reunalla istuva partasuu?: Jumalakuva evankelisluterilaisissa ja ortodoksisissa 1.-4. -luokan uskonnon oppikirjoissa 1970-80 ja 2000-luvuilla. Helsinki: Helsingin yliopisto. Pro gradu -tutkielma. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/20133/pyhacolm.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Luettu 17.7.2019

Saine, H. 2000. Uskonnonopetus Suomen oppivelvollisuuskoulussa 1900-luvulla. Turku: Turun yliopiston julkaisuja C 165.

Schreier, M. 2012. Qualitative Content Analysis in Practice. London: Sage.

Suomen perustuslaki. Tullut voimaan 1.3.2000. <https://www.finlex.fi/fi/laki/smur/1999/19990731> Luettu 1.6.2019

Suvivirsi koulujen kevätjuhlissa Dnro 2488/4/13. Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu 5.8.2013. <https://www.oikeusasiamies.fi/fi/ratkaisut/-/eoar/2488/2013> Luettu 3.10.2019.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Ubani, M. 2013. Peruskoulun uskonnonopetus. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Vitikka, Erja 2009. Opetussuunnitelman mallin jäsenyys: Sisältö ja pedagogiikka kokonaisuuden rakentajina. Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen seura.

Oppikirjat

Jokela, E. & Kreeke, K. v. d. 2017. Sydän 5 2. painos. Helsinki: Otava.

Kalm, M. & Kreeke, K. v. d. 2015. Sydän 3 4. painos. Helsinki: Otava

Koivukoski, T. 2017. Aarre 4. 1.-6. painos. Helsinki: Sanoma Pro.

Koivukoski, T. & Kotilainen, L. 2018. Aarre 5. 1.-6.painos. Helsinki: Sanoma Pro.

Koivukoski, T. 2017. Aarre: 3. 1. -3.painos. Helsinki: Sanoma Pro.

Niittyinen, A. & Kreeke, K. v. d. 2016. Sydän 4. 2. painos. Helsinki: Otava.

LIITTEET

Liite 1. Luokittelurunko kristinuskoon liittyvät aihepiirit

1 Raamattu

- 1.1 Raamattu kirjana sekä Raamattu ja kristinusko tieteessä, taiteessa ja kulttuurissa
- 1.2 Vanhan testamentin henkilöt ja kertomukset
- 1.3 Jeesuksen elämä, opetukset ja merkitys kristinuskossa
- 1.4 Paavalin ja varhaisen kristillisyyden merkitys kristinuskon kehittymiselle maailmanuskonnoksi

2 Kristinuskon oppiin liittyvät aihepiirit

- 2.1 Kristinuskon moninaisuus ja oppi
- 2.2 Luterilaisuuden oppi ja sakramentit, Luther ja Agricola uskonnon uudistajina

3 Kristinuskon rituaalit, tavat, pyhät paikat ja rakennukset

- 3.1 Kirkkovuosi
- 3.2 Elämänkaaren kristilliset rituaalit ja niihin liittyvä tapakulttuuri
- 3.3 Kirkko uskonnollisena rakennuksena, kirkkoarkkitehtuuriin liittyvä symboliikka ja virret, luterilainen jumalanpalvelus ja seurakunnan toiminta

(jatkuu)

(Liite 1 jatkuu)

4 Kristinuskon eettiset opetukset

- 4.1 Kultainen sääntö, rakkauden kaksoiskäsky, kymmenen käskyä
- 4.2 Kultaisen säännön etiikka kristinuskossa ja eri uskonnoissa.
- 4.3 Vanhan ja Uuden testamentin kertomukset ja keskeiset elämänskysymykset

Lähde: Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Opetushallitus 2014.